

T.C
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE
DENGE SİYASETİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
YükseI YENTÜRK

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER

İSTANBUL – 2016

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Yüksel YENTÜRK
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası ve Denge Siyaseti
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 22.06.2016
- SAYFA SAYISI** : 85
- TEZ DANIŞMANI** : Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER
- DİZİN TERİMLERİ** : İkinci Dünya Savaşı, Türk Dış Politikası, Denge Siyaseti
- TÜRKÇE ÖZET** : Uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde büyük rolü olan dış politika kavramının temelinde milli menfaatler yer almaktadır. Dış politikamızın amaçları arasında Uluslararası barışa katkı sağlamak, diğer devletlerle ülke çıkarları doğrultusunda ilişkiler kurmak, komşuluk ilişkilerini geliştirmek sayılabilir. Yirminci yüzyıl, devletler arasında yapılan savaşlar kadar diplomatik girişimler açısından da yoğun bir yüzyıldır. İkinci Dünya Savaşı, Almanya'nın izlediği yayılmacı politika sebebiyle kısa sürede bütün dünyanın dâhil olduğu bir savaş haline dönüşmüştür. Türkiye'nin savaş boyunca uyguladığı denge politikaları, savaşın etkisini azaltsa da ekonomik alanda derin izler bırakmıştır. Savaş boyunca dönemin lider kadrosunun, hem iç hem de dış politika da gösterdikleri çabalar ve izledikleri denge siyaseti sayesinde Türkiye, hiçbir tarafın yanında yer almamıştır. Savaşın sonlarında Mihver Grubu'na savaş açmış ancak fiilen savaşa girmemiştir. İzlenen politikalar sonucunda yeni kurulacak olan dünya düzeninde yerini almayı başarmıştır. Bu tez çalışmasında, yaklaşık altı yıl devam eden İkinci Dünya Savaşı'nda dış politikasını kendi çıkarları yönünde belirleyen ve savaş dışı kalarak toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumaya çalışan Türkiye'nin dış politikasında takip ettiği denge siyaseti incelenmiştir.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine.

Yüksel YENTÜRK

T.C
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE
DENGE SİYASETİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Yüksel YENTÜRK

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER

İSTANBUL – 2016

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yüksel YENTÜRK

..../...../ 2016

TC
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yüksel YENTÜRK'ün II. Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası ve Denge Siyaseti adlı tez çalışması, jürimiz tarafından SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER anabilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____

Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER (Danışman)

Üye _____

Yrd. Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ

Üye _____

Yrd. Doç. Dr. Atahan Birol KARTAL

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim
üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

...../...../2016

İmzası

Doç. Dr. Ragıp Kutay KARACA
Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu tez çalışmasında, yaklaşık altı yıl devam eden İkinci Dünya Savaşı'nda dış politikasını kendi çıkarları yönünde belirleyen ve savaş dışı kalarak toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumaya çalışan Türkiye'nin dış politikasında takip ettiği denge siyaseti ele alınmıştır.

Uluslararası ilişkiler olgusunun önemli bir bölümünü teşkil eden dış politika kavramının şekillenmesinde milli menfaatler belirleyici bir role sahiptir. Dış politikada amaç barışı korumak, diğer devletlerle iyi ilişkiler ve iş birliği geliştirmektir. Her devletin dış politikasına yön veren değişebilir ve kalıcı etkenler bulunmaktadır. Devletin ekonomik çıkarları, askeri gücü ve kamuoyu gibi etkenler değişebilirken ülkenin tarihi ve kültürü kalıcı etkenler arasındadır. Dış politika ayrıca dönemsel olarak gelişen paradigmalardan da etkisi altında kalabilmektedir. İdealizm akımı, uluslararası ilişkiler alanında en eski ve temel yaklaşımlardan biridir. Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde önem kazanan bu akım ile Wilson İlkeleri ve Milletler Cemiyeti özdeşleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla etkinliğini kaybeden İdealizm yerini Realizm akımına bırakmıştır.

Yirminci yüzyıl devletlerarasında yapılan savaşlar kadar diplomatik girişimler açısından da yoğun bir yüzyıldır. Bu yüzyılda Türk tarihi ve diplomasisi bakımından son derece önemli gelişmeler yaşanmış, Türkiye izlediği dış politikalarla sürekli gündem konusu olmuştur. 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile başlayan ve 8 Mayıs 1945 tarihinde sona eren İkinci Dünya Savaşı başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyayı etkilemiştir. Aktif olarak savaşa dâhil olmayan Türkiye, bu yıllarda savaşa girmemiş olmasına rağmen taraf devletlerle farklı ilişkiler kurmuş, özellikle de dış politika bakımından baskılara maruz kalmıştır. Türkiye stratejik konumu gereği denge politikası uygulayarak tarafsız kalmayı tercih etmiş, Batılı devletlerin kendini savaşa sokma çabalarına rağmen savaş dışı kalmayı başarmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında müttefik devletlere yakın bir politika izleyen Türkiye, Almanya'nın başarılı olması üzerine dış politikasında bazı değişiklikler yapmıştır. Savaş dışı kalmak için çaba harcayan Türkiye, 1939'da İngiltere ve Fransa ile antlaşma imzalarken, Fransa'nın yenilgisi ve teslim olması üzerine Almanya'nın kendine saldırmasını engellemek için 1941 yılında dostluk ve

saldırmazlık anlaşması imzalamıştır. Yani bir taraftan müttefik devletlerin yanında yer alırken diğer taraftan da Almanya ile ilişkilerini sürdürmeye çalışmıştır.

Savaş boyunca savaşa dâhil olmamak uğruna farklı dış politikalar izleyen, mihver ve müttefik devletlerin baskıları arasında sıkışan Türkiye, savaş boyunca tarafsızlığını korumuş ancak savaş sonuna doğru Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin güçlenmesiyle Batılı devletlerin yanında yer alarak Almanya'ya savaş açmış olmasına karşın fiilen savaşa katılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Türk Dış Politikası, Denge Siyaseti

SUMMARY

In this thesis, the balanced foreign policy of Turkey- a country trying to determine its policy for the sake of its benefits during the second world war that lasted about six years and to defend its independence and territorial integrity by staying away from the war- has been discussed.

National interests have a decisive role in the conceptual formation of foreign policy as a major part of the concept of international relations. The aim in foreign policy is to protect the peace and to develop and maintain good relationships and cooperation with other countries. There are constant and independent factors that direct every state's foreign policy. Whilst the economic interests, military power and public opinion are considered to be changeable, the history and culture of a state are among the constant factors. Besides, foreign policy can potentially be subject to the impact of paradigms that develop periodically. Idealism, is one of the oldest and fundamental approaches in the field of international relations. This approach that gained prominence in the post-World War I period was associated with the Wilson Principles and the League of Nations. However, soon after the start of the World War II, idealism lost its prominence and left its place to realism.

Twentieth century was an eventful century not only because of the wars but also for diplomatic initiatives. In this century, extremely important developments with regards to the Turkish history and diplomacy took place, and Turkey became an agenda topic due to its foreign policies. The Second World War, which started with the attack of Germany on Poland on 01 September 1939 and ended on 08 May 1945, affected the whole world, European countries at the first place. Turkey, although did not take part in the war actively, had developed various relationships with the countries in war despite its noninvolvement in the war and was put under pressure regarding foreign policy. Turkey preferred to remain neutral due to its strategic position by following a balance policy; and despite the efforts of the Western powers to drag the country in the war, Turkey managed to stay out of the war.

Although Turkey forged closer ties and policies with the allied powers at the beginning of the World War II, it made several changes on its foreign policies when Germany succeeded. Turkey giving an effort to stay out of war signed a treaty with England and France in 1939; and a pact on friendship and non-aggression with Germany in 1941 soon after France was defeated and surrendered. By doing this,

Turkey aimed to continue its relations with Germany whilst remained on the side of the allied powers.

Turkey which had different policies in order not to be involved in the war and remained in between the pressures of axis and allied powers, managed to protect its neutrality throughout the war, despite taking a position with the Western powers following the strengthening of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), and despite waging war on Germany, did not actively get involved in the war.

Keywords: Second World War, Turkish Foreign Policy, Balanced Policy

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET	i
SUMMARY	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI: GENEL İLKELER VE STRATEJİLER	3
1.1. Dış Politika	3
1.2. Dış Politikada Temel Yaklaşımlar	4
1.3. Dış Politikayı Etkileyen Ana Etkenler	8
1.3.1. Güç	8
1.3.2. Ekonomik Etkenler	9
1.3.3. Coğrafi Etkenler	10
1.3.4. Devletlerin Yönetim Şekli	11
1.3.5. Karar Vericiler	12
1.3.6. Uluslararası Hukuk.....	13
1.3.7. İç ve Dış Kamuoyu	13
1.4. Türkiye’de Dış Politika Kavramı	14
1.5. Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri.....	15
1.5.1. İttifaklara Dâhil Olma – Batıcılık	16
1.5.2. Denge Siyaseti.....	17
1.5.3. Statükoculuk	18
1.6. Türk Dış Politikasını Etkileyen Ana Etkenler	18
1.7. Türk Dış Politika Stratejileri.....	20

1.7.1. Tarafsızlık ve Bağlantısızlık Stratejileri	20
1.7.2. Diplomatik ve Askeri İttifaklara Dâhil Olma Stratejisi	21
İKİNCİ BÖLÜM	23
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN İÇ VE DIŞ DİNAMİKLERİ	23
2.1. Lider Kadro	23
2.2. Ekonomik Yapı	26
2.3. Basın Ve Kamuoyu	29
2.4. Askeri Durum	30
2.5. İdealizm ve Realizm Akımlarının Türk Dış Politikasına Etkisi	31
2.6. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Gelişen Olayların Türk Dış Politikasında Denge Siyasetine Etkileri	32
2.6.1. Sovyetler Birliği ile Dostluğu Pekiştirme Girişimleri	33
2.6.2. Türk-İngiliz-Fransız Saldırmazlık Paktı	34
2.6.3. İtalya'nın Savaşa Girmesi	36
2.6.4. Türkiye Üzerinde Rus-Alman Pazarlığı	37
2.6.5. Almanların Balkanlara Gelmesi	38
2.6.6. Krom Gerginliği	39
2.7. Müttefiklerle İlişkiler ve Denge Siyaseti	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	44
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN DENGE SİYASETİ ÇABALARI	44
3.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Ülkelerin Dış Politika Anlayışları	44
3.2. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Önemli Gelişmeler ve Türkiye	46
3.3. Savaşın Sebepleri ve Yayılması	50
3.3.1. Sovyetlerin Baltık Denizine Yerleşmesi	52
3.3.2. Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i İşgali	53
3.3.3. Fransa'nın Çöküşü	54
3.3.4. Romanya'nın İşgali ve Struma Gemisi Faciası	54
3.3.5. İngiltere'nin Alman Taarruzunda Başarılı Olması	55
3.3.6. Sovyet Rusya'nın Savaşa Katılması: Alman-Rus Savaşı	56

3.3.7. Amerika'nın Savaşa Katılması	57
3.4. İkinci Dünya Savaşının Sona Ermesi	57
3.4.1. İtalya'nın Yenilmesi ve Avrupa'da Savaşın Sona Ermesi	58
3.4.2. Japonya'nın Yenilmesi ve Savaşın Sona Ermesi	58
3.5. Müttefikler Arası Konferanslar, Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Çabası ve Denge Siyaseti	59
3.5.1. Adana Konferansı	59
3.5.2. Quebec Konferansı	60
3.5.3. Moskova Konferansı	61
3.5.4. Birinci Kahire Konferansı	62
3.5.5. Tahran Konferansı	63
3.5.6. İkinci Kahire Konferansı	63
3.5.7. Yalta Konferansı	64
3.5.8. Potsdam Konferansı	65
3.6. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa, Amerika ve Japonya	65
3.6.1. Fransa	66
3.6.2. İtalya	67
3.6.3. İngiltere	67
3.6.4. Sovyetler Birliği	68
3.6.5. Almanya	69
3.6.6. Amerika	69
3.6.7. Japonya	70
3.7. Türkiye'nin NATO'ya Girmesi ve Denge Siyasetinin Sonu	71
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	75

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
BM	:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
CHP	:	CUMHURİYET HALK PARTİSİ
MC	:	MİLLETLER CEMİYETİ
MKK	:	MİLLİ KORUNMA KANUNU
NATO	:	KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ
NSDAP	:	NASYONAL - SOSYALİST ALMAN İŞÇİ PARTİSİ
SSCB	:	SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
TBMM	:	TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
TMO	:	TOPRAK MAHSULLERİ OFİSİ
VKK	:	VARLIK VERGİSİ KANUNU

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki Dış Politikası ve denge siyasetini önceleyen tarihi gerçekleri belgelerle ortaya koymayı amaçlamıştır. Günümüzde de ülkemizin bulunduğu coğrafya adeta ateş çemberidir. Yanan ateşin kıvılcımları ister istemez bizi de etkilemektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndaki akılcı dış politikamızdan çıkaracağımız çok dersler olduğunu düşünmekteyim. Bu vesileyle çalışmamızın günümüz ve gelecek politikalarına bakış açısı oluşturma isteği çok iddialı da olsa, hiç olmazsa merak eden araştırmacılara yardımcı olmasını dilerim

Dönemin dış politikasına baktığımızda ise; yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde dünyanın tekrar genel bir savaşa sürüklenmesi karşısında Türkiye tarafsız kalmayı tercih etmiş, her ne kadar tümüyle tarafsız bir politika izlemekte zorlansa da, topraklarının bütünlüğünden ve bağımsızlığından hiçbir şekilde taviz vermemiştir. Jeopolitik konumunu kullanarak izlediği başarılı denge siyaseti sayesinde savaş dışı kalmayı başarmıştır

Savaş dönemi Türk Dış Politikası genelde Atatürk'ün belirlemiş olduğu dış politika eksenli sürdürülürken özelde ise ihtiyat esasına dayanmıştır. Zira İnönü'nün tek adamlık rolünde üstlendiği dış politika argümanları döneme damga vurmuştur. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu 11 Kasım 1938'den itibaren hissedilen savaş sesleri dış politikanın özeti gibiydi.

Mustafa Kemal Atatürk'ün altyapısını oluşturduğu dış politikamızın icracıları buna sadık kalmış, Dünyadaki savaşa inat yurdumuzda barışı korumuşlardır. Ülkemizi yöneten dönemin tarihi şahsiyetlerine, tezin kaynakçasında bulunan bilim insanlarına gıyaben minnet ve şükranlarımı arz ediyorum.

Çalışmanın hazırlanması sırasında bilgi ve tecrübesiyle bana yol gösteren hocam Yrd. Doç. Dr. Yavuz Çilliler'e şükranlarımı sunmak benim için bir görevdir. Ayrıca bu yorucu süreçte her zaman yanımda bulunan eşim Ebru, oğlum Mert Ali, arkadaşlarım Bahar ve Deniz KÖMÜR'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yüksel YENTÜRK

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması arasındaki dönemde Türk hükümeti dış politikasını Lozan Antlaşması ile oluşan mevcut durumun korunması yönünde şekillendirerek, savaş sonrası Avrupa'daki dengeyi devam ettirmeye çalışan devletlere katkı sağlamıştır. Böylece kendisine yönelecek olası bir saldırıya karşı etrafında ortak bir güvenlik alanı oluşturmayı ve mevcut uluslararası ilişkilerindeki sorunları barış yoluyla çözmeyi hedeflemiştir.¹

1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan ve 1945 yılına kadar devam eden II. Dünya Savaşı, yaklaşık 6 yıl boyunca başta Avrupa olmak üzere bütün ülkeleri etkilemiş, jeopolitik konumu sebebiyle İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmamasına rağmen Türkiye savaşın etkilerini derinden yaşamıştır. 1939 yılından 1945 yılına kadar hem iç hem de dış politikasına savaşın gidişatına göre şekil vermiştir.

Türkiye'nin izlediği dış politika, bir taraftan başında Almanya'nın bulunduğu Mihver devletler, diğer taraftan da Müttefik devletler arasında bir denge kurarak savaş dışı kalma çabası çerçevesinde gelişmiştir. Almanya, Türkiye'nin tarafsız kalmasına yönelik bir dış politika benimserken, Müttefikler ise Türkiye'yi bazen zorlamaya bazen de kendi taraflarında savaşa katılması için ikna etmeye yönelik bir dış politika takip etmişlerdir. Zorlu ve ağır sonuçları olan Kurtuluş Savaşı'nın hemen akabinde yeni bir savaşa girmeme konusunda kararlı olan Türk hükümeti, izlediği denge siyaseti sayesinde hem Müttefik Devletlerin hem de Mihver Devletlerin uyguladıkları baskılara, savaşa dâhil olması için yapılan tekliflere rağmen Türkiye, savaş yılları boyunca savaş dışı kalmayı başarmıştır.²

Bu çalışmanın amacı; Birinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkan Türkiye'nin askeri ve ekonomik yönden zayıf olmasına karşın jeopolitik konumu nedeniyle ülkeler arasında nasıl bir denge siyaseti yürütebildiği, izlediği dış politika ve bu politikaya etki eden unsurlar anlatılmaya çalışılmıştır. Buna göre, Türkiye ülkeler arasında tarafsızlık sağlayarak tam bir denge siyaseti uygulamaya ve toprak bütünlüğünü korumaya çalışmıştır. Özellikle yapılan görüşmeler ve imzalanan antlaşmalarda, savaşın her iki tarafını da ne karşısına almış ne de yakınlaşmaya çalışmıştır.

¹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Ankara, 1986, C. 1, s. 229.

² Süleyman Seydi, *İngiliz Özel Hareket Birimi'nin II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Faaliyetleri*, Türkler, Ankara, 2002, C. 16, s. 823

Dönemin siyasi kadrosunun, ülkenin içinde bulunduğu şartlar da göz önünde bulundurarak izlenen dış politikanın ve alınan önlemlerin Türkiye'yi uluslararası alanda nereye götürdüğü, konuyu ve dönemi kaleme alan kitap ve makalelerin yanı sıra hazırlanan monografiler ve dönemin basın kaynaklarından yararlanarak incelenmektedir.

“II. Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası ve Denge Siyaseti” adlı bu tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye'nin Cumhuriyet döneminde benimsediği dış politika anlayışı ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında değişen uluslararası düzeydeki dış politika paradigmasının Türk Dış Politikasına etkilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin iç ve dış dinamikleri detaylı olarak değerlendirilirken, uygulanmaya çalışılan denge siyasetine dönemin önemli olayları üzerinden açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve gidişatı, Türkiye'nin savaşa girmemek için gösterdiği gayretler neticesinde savaşın her iki tarafla yaptığı antlaşmalara yer verilerek izlenen denge siyaseti incelenmiştir. Ayrıca çalışmamızda konuyla ilgili olarak literatür taraması yöntemi kullanılarak ikincil kaynaklardan faydalanılmış, savaş taraftarı ülkelerin siyasetleri ile Türk dış politikası tarihsel açıdan karşılaştırmalı olarak incelenerek sonuca ulaşılmıştır.

Bu zamana kadar, İkinci dünya Savaşı'nda Türkiye'nin izlediği dış politikayla ilgili birçok çalışma literatürde yer almaktadır. Bu araştırmalarda Türkiye'nin izlediği dış politikaya değinilmiş, ancak izlenen denge siyaseti ve bu siyasete etki eden faktörlere yeterli şekilde değinilmemiştir. Bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin izlediği dış politikanın birçok unsurla ele alınması uluslararası ya da yerel olarak konu ile ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılara kaynak teşkil edecek bir ürün olması açısından önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI: GENEL İLKELER VE STRATEJİLER

İkinci Dünya Savaşı dönemi, Türkiye Cumhuriyeti için dış politika açısından zorlu sınavlardan birisi olmuştur. Türk dış politikasının iyi değerlendirilebilmesi adına Cumhuriyet'in ilk yıllarından savaşın sonuna kadar uygulanan dış politikaların değişimini göz önünde tutmak gereklidir. Çalışmanın bu bölümünde dış politika kavramı ve bu kavrama etki eden etkenler, Türk Dış Politikasının temel ilkeleri, stratejileri ve Türk Dış Politikasına etki eden ana etmenlerden söz edilmeye çalışılacaktır.

1.1. Dış Politika

Dış Politika kavramı Birinci Dünya Savaşı öncesinde, hükümdarların ya da birkaç yetkilinin tekeline alınmış bir "tabu" niteliğindedir. İngiltere gibi Parlamenter sistemin çok eskilere dayandığı ülkelerde dahi dış politika üzerine tartışmalara pek girilmezdi.³ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan dış politika kavramı ise, literatürde ve gündelik kullanımda sıklıkla yer alsa da anlam ve konusuyla ilgili kesin bir görüş oluşmamıştı. Uluslararası ilişkiler ve dış politika kavramları, birbiri yerine kullanılsa da, bazı araştırmacılar dış politikayı, bir ülkenin uluslararası sistemde veya diğer ülkelerle belirli bir bölge içindeki genel tavırlarıyla ilgili bir disiplin olduğunu savunur. Ancak yapılan bu tanım da yeterli değildir çünkü ilk olarak "dış" denilen alanın neresi olduğu, sonra politikanın nasıl olduğu bilinmeli en son olarak da metodolojik anlaşmazlıkların giderilmesi gereklidir.⁴

Dış politikanın tam bir tanımın yapılamamasının birçok sebebi vardır. Bunlardan ilki dış politikanın analiz düzeyidir. Dış politika kavramı yalnızca ulusal düzeyde dikkate alınır ve iç aktörlerin etkisiyle bir tanım yapılırsa, uluslararası düzeyde sonuç alınmaz. Bunun yanı sıra yalnızca bir devletin uluslararası sistemdeki diğer devletlerle olan ilişkilerini dikkate almak da dış politika tanımı için

³ Ömer Kürkçüoğlu, *Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü Ve Bugünü*, Ankara Üniversitesi Dergisi, Ankara, 1980, C. 35, s.309

⁴ Ramazan Gözen, *Dış Politika Nedir? 21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (der.) İdris Bal, Lalezar Yayınları, Ankara, 2006, s.3

yetersizdir.⁵ İkinci sebep ise, bütün devletlerin dış politika ve hükümet kavramlarını aynı biçimde ele almamasıdır.⁶ Üçüncü sebep dış politikanın içsel ve dışsal olması noktasıdır. İç politika kavramı devletin egemenliğindeki yasal hâkimiyetleri kapsarken, dış politika kavramı devletin hâkimiyetinin dışında kalan ortamı kapsar.⁷

Dış politikanı kesin bir tanımının yapılamamasının bir diğer nedeni uluslararası ilişkilerdeki aktörün belirsizliğinden ortaya çıkar. Realist yaklaşımda uluslararası ilişkilerde ana aktör devlet iken idealist yaklaşımda ise devletle birlikte devlet dışı aktörlerin politikaların oluşumunda yer aldığını savunulur. Böyle bir durumda yapılan dış politika tanımı kısıtlı kalabilir.⁸ Realist akım dış politikayı sadece güvenlik, güç ve savunma gibi konular kapsamında ele almaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı kesin ve net bir dış politika tanımını yapmak güçtür fakat ortalama bir tanım yapılırsa “bir devletin başka bir devlete yönelik ya da uluslararası alanda takip ettiği politika” dış politikadır denilebilir.

1.2. Dış Politikada Temel Yaklaşımlar

Politika kavramını ilk olarak kullanan Platon ve Aristo, “erdemli bir hayat ve bu hayata olanak sağlayan toplumsal düzenin oluşturulması” şeklinde tanımladıkları politikada, idealizm anlayışını savunan ilk düşünürler olmuşlardır. Fakat iki filozof arasında toplum görüşlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Platon mevcut şartları aklın istekleri doğrultusunda eleştirirken siyaseti, mevcut şartları ideale yaklaştıran bir görev olarak görür. Aristo ise var olan devletlerin biçiminden hareket eder ve akıl, gerçekte mevcut olanı değerlendirme ve bölümlenme için bir araçtır. Yani Platon var olanın ötesinde, yeni olanı bulmaya çalışırken, Aristo mevcut olanlar içinden en iyisini bulmaya çalışır.⁹ İdealizm akımının öncüleri arasında Immanuel Kant, Jeremy Bentham, Adam Smith, John Lock ve Thomas Paine gibi düşünürlerin yanı sıra Norman Angell, Philip Noel-Barker, Alfred Zimmern gibi isimler sayılabilir. Bu yaklaşım Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan başkanı ve siyaset bilimci Wilson tarafından bildirilen 14 maddelik ilkelerle birlikte somut olarak uluslararası

⁵ Nilüfer Karacasulu, *Dış Politika Nedir? Türk Dış Politikası 1919-2008*, (der.) Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap, Ankara, 2008, s. 11-12

⁶ Mark Webber ve Michael Smirth, *Foreign Policy in a Transformed World*, Harlow, England, Prentice Hall, 2002, s.2.

⁷ Karacasulu, a.g.e., s. 12

⁸ Gözen, a.g.e., s.7-8.

⁹ Fikret Birdişli, *Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 31, 2011, s.153-154.

ilişkilerde uygulanmıştır. İdealizm temelinde dünyada barış sağlanması, bütün ulusların kendilerini yönetebilme hakkı, uluslararası hukukun üstünlüğü, ticari ilişkilerin düzenlenmesi, uluslararası barışın devamlılığını sağlayacak örgütler yer almaktadır.¹⁰ İdealizm akımı ulusların savaş yanlısı olmadığını bu sebeple de askeri gücün yüksek düzeyde tutulmasının gereksiz olduğunu ve barışın sürekliliğinin sağlanabilmesi için uluslararası hukukun üstünlüğü ve üst düzey bir yargı oluşumuyla sağlanabileceğini savunmaktadır.

20. yüzyılla birlikte uluslararası ilişkiler gündemi çeşitlenerek ulusların izlediği dış politikanın yalnızca güvenlik faktöründen değil bunun yanı sıra ticaret, göç, çevre gibi konulardan da etkilendiği kabul edilmiştir. Teknolojinin gelişmesi ve yayılmasıyla birlikte iletişim küreselleşmiş ve insanların beklentileri artmıştır. İdealizm görüşünü savunan düşünürlerin hepsi olmasa da büyük bir çoğunluğunun kabul ettiği 5 temel ilke bulunmaktadır. Bunlar.¹¹

i. Ulus-devlet ve ulusal çıkarlar dış politikanın belirlenmesindeki tek aktörler değildir. Uluslararası ve ulusların üstünde yapılar, devlet içindeki farklı gruplar ve bireyler de bu süreçte önemlidir.

ii. Devletlerin her zaman takip ettiği sabit politikaları yoktur.

iii. Devletlerin izleyeceği dış politika belirlenirken yalnızca güvenlik değil iktisadi ve siyasi gelişmeler de dikkate alınmalıdır.

iv. Barış, kendi kararlarını verebilme hakkı gibi ahlaki değerler dış politikada yer almalıdır.

v. Uluslararası politikalarda yalnızca rekabet ve güç yer almaz. Bunun yanı sıra devletler işbirliği içinde olabilirler.

İki dünya savaşı arasında kabul gören idealizm akımı, devletlerin neler yapması gerektiği konusunda ve oluşturulan kurum ve yapıların İkinci Dünya Savaşı'nı önleyememesi sonucu çokça eleştiriye maruz kalarak önemini yitirmiş ve yerini realizm akımına bırakmıştır.¹²

¹⁰ Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya, *Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2012, s.135.

¹¹ Ozan Örmeci, *Uluslararası İlişkilerde İki Temel Yaklaşım: Realizm Vs. İdealizm*, (22.05.2014) <http://politikaakademisi.org/2014/05/22/uluslararasi-iliskilerde-iki-temel-yaklasim-realizm-vs-idealizm/>, (Erişim tarihi 03.03.2016)

¹² Mustafa Aydın, *Uluslararası İlişkilerde Teori, Yaklaşım ve Analiz*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 50, No. 3-4, 1996, s. 92.

Realizm akımı siyasi ve felsefi kökleri antik Yunan'a, belki de Sun Tzu'ya kadar dayanan ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra popülerleşmiş uluslararası ilişkiler teorisidir. Realizm akımının öncüleri arasında Thucydides, Hobbes, Makyavel gibi düşünürler sayılabilir. Uluslararası ilişkilerin temel değerler dizisi olarak kabul edilen realizm akımı, aynı zamanda uluslararası politikada baskın bir yer almış ve yapılan eleştirilerle diğer değerlerin oluşumunda araç olarak kullanılmıştır. 20. yüzyılda ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde çıkan İkinci Dünya Savaşı realizm görüşünün ortaya çıkmasına ortam sağlamıştır. Temelinde hayalci düşüncelere karşı bir tepki olarak ortaya çıkan realizm akımı uluslararası ilişkiler açısından ele alındığında İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ve özellikle de savaş sonrasında gelişmeye başlamış, dış politikada bir yaklaşım olarak uygulanması uzun süre devam etmiştir.¹³

Modern Realizm'in kurucusu olan Hans Morgenthau'ya göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan durum ulusal çıkarlara dayanan objektif ve evrensel kurallarla yönetilmeye başlamış, uluslararası politika ise bir güç mücadelesi halini almıştır. Morgenthau Realizm'in 6 temel ilkesi olduğunu savunmaktadır. Bunlar.¹⁴

i. Uluslararası siyaset objektif ve evrensel kurallarca yönetilmektedir ve bu kuralların kaynağında insan doğası vardır. Realistler insan doğasını İdealistler gibi iyi kabul etmediği gibi tam aksine insanları bencil ve çıkarları peşinde koşan canlılar olarak görmektedir.

ii. Ulusların amacı güç kazanmaktır, bu sebeple ulusal çıkarlar güç açısından tanımlanmalı ve bu bağlamda değerlendirilmelidir.

iii. Güç perspektifinden bakıldığında çıkarlar sabit ve değişmezdir. Ancak çıkarların içeriği ve gerçekleştirilmesi için uygulanacak politikalar zaman ve kültürden etkilenmektedir.

iv. Ahlaki değerler uluslararası siyasette herhangi bir etkiye sahip değildir.

v. Uluslararası siyasette, iktisat ve hukuk farklı ve özerk bir alandır. Temel olan şey ulusların askeri ve siyasal güçleri ya da çıkarlarıdır.

vi. Uluslararası siyasetti yön veren esas aktör uluslardır. Uluslararası veya ulus üstü strüktürlerin etkisi yoktur.

¹³ Bülent Uğrasız, *Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm Ve Realizm*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, İzmir, 2003, C.5, s.139

¹⁴ Örmeci, a.g.e. (Erişim tarihi 03.03.2016)

Klasik Realizm'e karşı Liberalizm'den gelen eleştiriler sonrasında Neo-Realizm akımı ortaya çıkmış, kurucusu Kenneth Waltz klasik Realizm'de eksik gördüğü noktaları gidermeye çalışmış ve uluslararası politik yapıları dört esas boyutta tanımlamıştır. Bunlar.¹⁵

i. Sistem anarşiktir.

a. Devletlerarasındaki ilişkiler kendilerince düzenlenir ve anarşi devletlerin egemenlikleri sonucunda ortaya çıkar yani anarşi yoksa devletin egemenliğinin yokluğu söz konusudur.

b. Sistemde devamlı olarak düşmanlık hali mevcuttur.

ii. Uluslararası ilişkilerinde en önemli aktörler devletlerdir.

iii. Sistemde her devlet hesaplı birer aktör olarak yer alır.

a. Devletler çıkarları doğrultusunda hareket etme eğilimi gösterir.

b. Devletler elde edebilecekleri kaynaklara ulaşmak için çaba gösterir.

iv. Temel problem var olmaktır.

Devletler mevcut varlığını sürdürebilmek için askeri güç geliştirir ancak bu durum güvenlik ikilemini de beraberinde getirir.

Uluslararası sistem anarşik yapısı sebebiyle devletlerarası işbirliğini olasılığını azalmaktadır. Böylesi bir sistem içinde devletler yalnızca kendilerine güvenebilir, herhangi bir işbirliğinde mutlak kazancını değil göreceli kazancını düşünmelidir. Göreceli kazançtan kastedilen ise işbirliği sebebiyle bir araya gelen iki devletin kazançları arasındaki dengedir. Bu sebeple işbirliği sadece diğer devletin kazancından daha fazlası elde edileceğinde ya da eşit kazanç sağlanacağı durumlarda yapılmalıdır¹⁶.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulmaya çalışılan düzen olması gereken değil, mevcut güç ilişkilerinin etrafında şekillenmiştir. Uluslararası sistemde lider konumunda olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yeni sistemde güç ilişkilerinin yansıtılmasına ağırlık vermiş, ülkelere güçleri doğrultusunda roller verilen bir düzenlemeyi öngörmüştür.¹⁷ Bu amaçla kurulan Birleşmiş Milletler (BM)'in Güvenlik Konseyi üyelerinin içerisinde daimi olan, veto hakkına sahip sadece beş ülke vardır ve onlar da nükleer güce sahip ülkelerdir.

¹⁵ Jack Donnelly, *The Ethics of Realism*, The Oxford Handbook of International Relations, Oxford University Press, 2008, s. 150

¹⁶ Uğrasız, a.g.e., s. 140

¹⁷ J. H. Herz, *Political Realism Revisited*, International Studies Quarterly, 1981, C.25, s.2

1.3. Dış Politikayı Etkileyen Ana Etkenler

Uluslararası sisteme bakıldığında bütün devletlerde ortak görülen özellik, uluslarının varlıklarını sürdürme arzuları ve bunun için uygun dış politikaları seçmeleridir. Devletler izleyecekleri dış politikalarda, yönetim şekillerinden, ekonomik potansiyellerinden, coğrafi özelliklerinden, dünya kamuoyundan, uluslararası hukuk kurallarından etkilenirler. Dış politika belirlenirken bazen yukarıdaki faktörlerden biri ön plana çıkar ve dış siyasette olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurabilir. Her devlet, dış politikasını oluştururken öncelikle temel amaçlarını dikkate alır ancak dış politikanın oluşturulmasında belirleyici rol oynayabilecek birçok faktör bulunmaktadır. Coğrafi, demografik, ekonomik ve kültürel etkenler alt yapısal faktörler arasında yer alırken, kurumsal ve kültürel etkenler üst yapısal faktörlerdir.¹⁸ Bu faktörlere aşağıda kısaca yer verilmiştir.

1.3.1. Güç

Devletlerin izleyeceği dış politikaya karar verme sürecinde en önemli faktör güçtür. Bir ülkenin izlediği dış politika, o ülkenin gücünü yansıtır. Güç kavramı, sosyal bilimlerde kullanılan pek çok kavram gibi farklı tanımları olan ve farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bazı araştırmacılara göre kapasite, etki, politikanın amacı, amaca ulaşmak için kullanılan bir araç olarak tanımlanır. Güç kavramının biçimsel tanımında, bir ulusun sahip olduğu fiziksel öğeler olarak ifade edilmektedir. Bu tanımdan yola çıkarak güç kavramı daha çok devletin gücü ve bu gücü oluşturan öğelerin üzerinde durmaktadır.¹⁹

Raymond Aron ve Hanna Arendt gibi yazarlar gücün fiziksel kullanılabilirliğine yoğunlaşarak güç tanımını yaparken, kullanılabilen ve diğer devletlere etki edebilen öğelerin üzerinde durmaktadır.²⁰ Yani iktisadi, politik veya başka sebeplerle kullanılmayan bir kapasite güç olarak değerlendirilemez. Ayrıca güç; mutlak olmayan göreceli bir kavramdır ve kapasitenin kullanılması için karşı tarafta mutlaka bir başka devlet olmalıdır. Aralarında ilişki bulunmayan ulusların kapasitelerini birbirlerine karşı kullanma ihtimali de yoktur. Güç kavramıyla ilgili bir de algılanma şekli vardır. Bir ülkenin mevcut gücünün gerçek miktarı ya da ne kadarının kullanılıp

¹⁸ Halil İbrahim Bahar, **Sosyoloji**, Karınca Yayınları, Ankara,2009, s.221.

¹⁹ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitapevi, Ankara, 1994, s.35-114.

²⁰ Murat Silinir, **ABD Gücünün Geleceği**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atılım Üniversitesi, Ankara, 2007, s. 17 , (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

kullanılmayacağına ait bilgilerin bilinemediği durumlarda abartılı verilere dayanan bilgiler ortaya çıkabilir. Özellikle savaşlarda, karşı ülkeyi yanıltmak için yanlış bilgilendirmeler veya yönlendirmeler yapılmaktadır.²¹

1.3.2. Ekonomik Etkenler

Bir ülkenin ekonomik gücünden bahsederken ilk olarak kastedilen şey endüstriyel durumu ve doğal kaynaklarıdır. Endüstriyel kapasite ve doğal kaynakların dâhil edildiği ekonomik kapasite için ülkenin ihracat miktarı, üretim kapasitesi, gayri safi milli hâsılası, verimliliği, kişi başına düşen milli geliri gibi etmenlerde önemli olarak kabul edilen verilerdir. Özellikle de var olan doğal kaynakların nasıl değerlendirildiği, devletler için uluslararası alanda büyük önem taşır. Tarihte sömürge kurmak, büyük devlet olmanın şartlarından sayılmaktaydı bu sebeple gelişmiş birçok ülke, kaynaklara ulaşmak için denizaşırı ülkelerde sömürgecilik politikaları izlemiştir. Bir devletin zengin doğal kaynakları ve verimli toprakları olması o ülkenin ekonomik gücü için önemli bir faktördür.²²

Tarım: Tarım ürünleri açısından kendi kendine yeterli olan bir devletin bu duruma sahip olmayan, yetişmeyen ürünleri diğer ülkelere temin eden devletlere kıyasla büyük bir üstünlük sahibidir. Bir devletin devamlı olarak tarımla ilgili problemleri olması ülkenin uluslararası alanda benimseyeceği politikanın zayıflamasına neden olur. Gıda ürünlerinde dış ülkelere bağımlı olan devletler, kıtlık, savaş, çatışma gibi durumlarda zorlanmaktadır.

Bazı ülkeler sahip oldukları yeterli miktardaki kuru ve sulu tarım alanlarıyla ve uyguladıkları modern tarım metotlarıyla, bu olanakların olmadığı ülkelere karşı ekonomik üstünlük sağlamaktadır. Günümüzde, dünyadaki stratejik ürün grubu veya temel gıda ürünleri kabul edilen hububatın üretim miktarı önemlidir. Başlıca hububat ürünleri; buğday, çeltik ve mısırın üretimi ülkeler için özellikle de savaş sırasında stratejik öneme sahiptir. Yeterli stokun olmaması, savaş sırasında tarım ürünlerinin hasadının yapılamaması gibi sebeplerle insanlar, açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalabilirler.

²¹ Sait Yılmaz, *Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi*, Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2008, C. 1, s.114

²² Kışlalı, a.g.e., s.35-114

Maden ve Enerji Kaynakları: Ülkelerin dış politikalarını belirlerken dikkat ettikleri önemli faktörlerden biri de ihtiyaç duydukları enerji kaynaklarıdır. Yeryüzünde maden ve enerji kaynaklarının düzenli bir dağılımı yoktur. Kömür, doğal gaz, petrol, jeotermal kaynaklar, toryum, uranyum gibi yer altı kaynakları ile hidrolik, rüzgâr, güneş gibi yer üstü kaynakları sanayi üretimi daha da önemlisi savaş sanayisi için çok büyük önem taşır.²³

Bütün ülkeler enerji kaynağı ve madene ihtiyaç duyar. Başta teknoloji olmak üzere gereksinimlerin sağlanması ve gelişmesi ancak bunların varlığı ile olabilir. Bir ülkenin zenginliğinden bahsederken anlaşılması gereken ilk şey sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynaklarının zenginliğidir. Tuz, çinko, bor, linyit kömürü, alüminyum, taş kömürü, krom, bakır, demir, volfram, altın, gümüş gibi madenler yeryüzünde sıklıkla bulunan madenlerdir. Sayılan bu madenler ülkelerin ihtiyaçlarını karşıladığı gibi fazla olması durumunda ihraç edilerek ülke ekonomisine katkı sağlar.

1.3.3. Coğrafi Etkenler

Bir ülkenin coğrafyası ve bu coğrafyanın temel özellikleri, devletin izleyeceği dış politikaya doğrudan etki eder.²⁴ Ülkenin toprak büyüklüğü, dünya üzerindeki konumu, devletin askeri, ekonomik ve siyasi yönden gelişmelerinde etkili olmaktadır. Ülkeler, yer aldıkları coğrafi konumun sağladığı fiziki olanaklar, mevcut ekonomik ve beşeri potansiyele göre hareket ederler. Dış politikaya etki eden coğrafi faktörler sürekli ve kolaylıkla değişkenlik göstermezler.

Coğrafi Konum: Bir devletin bulunduğu yer, yüz ölçümü, iklimi, arazi yapısı, kaynakları gibi özellikleri, o ülkenin gelişimi ve izleyeceği politikaları etkilemektedir. Devletin alansal genişliği, savunma için olumsuzluk arz etse de uluslararası ilişkilerde alanın büyüklüğü genellikle önemli bir etki yaratmaktadır. Ancak yalnızca bulunan alanın geniş olması bir şey ifade etmez bunun yanında ülkenin sınır uzunluğu, komşularının çok olması ya da olmaması uluslararası ilişkileri etkilemektedir.²⁵

²³ Haluk Özdemir, *Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2008, C.63, s.216.

²⁴ Şule Kut, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Ana Hatları*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998, s.54

²⁵ Sait Yılmaz, *Jeopolitik ve Jeostrateji*, Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi, İstanbul, 2009, s.129.

Son dönemde yapılan birçok araştırma, ülkelerin sahip olduğu sınır sayısı ile izledikleri dış politika arasındaki etkileşimi ortaya koymuştur. Most ve Starr “Yayıma, Takviye etme, Jeopolitik ve Savaşın Genişlemesi” başlıklı çalışmalarında, bir ülkenin sınır komşularının sayısı ile ülkenin girdiği savaşların birbiriyle ilişkili olduğuna vurgu yapmışlardır.²⁶

Yer Şekilleri ve İklim: Devletler bakımından önemli bir güç unsuru olan topoğrafik özellikler, ulaşım, teknoloji ve haberleşmedeki gelişmeler sonucu eski önemini yitirmiştir. Ülkenin etrafının dağlarla çevrili olması, gür ve sık ormanları olması ya da ada ülkesi olması dış politikasına doğrudan etki eder. İklim ise dış politikayı doğrudan uluslararası ilişkileri ise dolaylı olarak etkileyen bir etmendir.

Yer şekilleri, bir devlet için çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Ülkenin etrafında yüksek dağların, çöllerin, bataklıkların, büyük nehirlerin, göllerin olması ulaşımı olumsuz olarak etkilemektedir ve savaş halinde ülkenin işgali zorlaştırır. Ülkelerin buldukları coğrafya sebebi ile sahip oldukları iklim koşulları da bu anlamda işgali zorlaştırıcı etkenlerden biridir.

1.3.4. Devletlerin Yönetim Şekli

Devletlerin izleyeceği dış politikanın belirlenmesinde önemli faktörlerden biri de devletin yönetim şeklidir. Demokratik sistemlerde, yasama, yürütme ve yargı erkleri birbirinden bağımsızdır ve birbirini denetleyebilirler. Sistem halk tarafından seçilen temsilcilerden oluşmuştur. Çok partili, temel hak ve hürriyetlerin tanındığı, seçimlerin serbest yapıldığı ve halka karşı sorumlu olunan bir yönetim anlayışı hâkimdir. Yönetim dış politikayla ilgili karar alırken ulusal çıkarları ve halkın görüşlerini dikkate alarak, arada bir denge kurmaya çalışır.²⁷

Otoriter yani askerî rejimlerin, sosyalist ya da faşist tek parti yönetimlerin ve geleneksel monarşilerin olduğu sistemlerde devlet baskıcı kişi veya gruplarca yönetilir. Yürütmeyi kontrol eden kişi ya da grup bulunduranlar diğer iki erki de elinde bulundurur. Sistemde bütün yetkiler bir kişi, sınıf ya da partinin elindedir ve halk siyasal sürecin dışındadır. Diktatör sistemlerde ise bir general, kral ya da

²⁶ Benjamin A. Most & Harvey Starr, *Diffusion, Reinforcement, Geopolitics and the Spread of War*, The American Political Science Review, 1980, s. 932-946.

²⁷ Cevat Okutan ve Fulya Ereker, *Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde “Rejim” Unsuru*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2005, s.189-204

sultan, hâkim iktidar parti lideri yönetimde yar alır. Parlamento, muhalefet, sivil toplum örgütler gibi kurumlar bulunmadığından dış politika dâhil bütün kararlarda halkın temsil ve söz hakkı yoktur. Yönetim ülkenin uluslararası kuruluş ya da gruplar arasında yer almasını istemez ve genellikle dışa kapalı bir yönetim söz konusudur.²⁸

1.3.5. Karar Vericiler

Dış politikada karar vericilerin kişisel nitelikleri, hayat görüşleri ve psikolojik durumları etkili olabilmektedir. Bu sebeple bir ülkede izlenen dış politikayı anlayabilmek karar vericilerin kimler olduğunun belirlenmesiyle sağlanabilir. Ülkelerin yönetim şekillerine göre bazı farklılıklar gösterse de dış politika karar verenler genel olarak şunlardır.²⁹

i. Hükümet (başbakan ve dışişleri bakanlığı): dış politikayla ve ulusal güvenlikle ilgili izlenecek politikanın ana öğeleri hükümet tarafından belirlenirken bu ana öğelere uygun bir takım kararlar dışişleri bakanlığınca alınabilir.

ii. Devlet başkanlığı: Dış politikada cumhurbaşkanlığı ülkeden ülkeye değişiklik göstermesine karşın Başkanlık sisteminde devlet başkanı, bütün yetkileri elinde bulundurur. Parlamenter sistemde ise devlet başkanı, daha çok sembolik yetkilere sahiptir ve icra yetkileri başbakandır. Yarı başkanlık sisteminde devlet başkanı olan cumhurbaşkanı ve başbakan, icra yetkilerini birlikte kullanırlar.

iii. Meclis: dış politikada meclisin etkili olabilmesi ülkedeki rejimle doğrudan ilişkilidir. Demokrasiyle yönetilen ülkelerde meclislerin dış politikadaki görevi uluslararası antlaşmalara onay vermek ve antlaşma sonucu doğan hukuksal düzenlemeleri yapmaktır. Ayrıca parlamenter sistemde yer alan dış ilişkiler komisyonu denetim yapabilir ve dış politikanın belirlenmesinde katkıda sağlayabilir.³⁰

iv. Askeri ve sivil bürokrasi (savunma bakanlığı ve genelkurmay başkanlığı): dış politikanın şekli hükümet tarafından belirlenmiş olsa da sivil bürokraside yer alan diplomatlar çeşitlilik göstermeyen dış politika konularında karar alabilirler. Dış politikada askeri ve sivil bürokratlar, edindikleri verileri karar vericilere sunarak sürece etki ederler.

²⁸ Mümtaz Soysal, *Dış Politika ve Parlamento*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1994, s.243-285.

²⁹ Haluk Ülman, *Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1968, C. 23, s. 241-273

³⁰ Soysal, a.g.e.,s.243-285.

1.3.6. Uluslararası Hukuk

Devletlerin izleyeceği dış politikayı belirleyen temel faktörlerden biri de uluslararası hukuktur. Ülkelerin diğer ülkelerle olan ilişkilerini, bölgesel problemlerde takınacakları tavırları ve uluslararası taahhütlerden doğan sorumluluklarını yerine getirirken uluslararası hukuk dış politikanın hukuksal sınırlarını belirler.³¹ Devletin iç hukuktan farklı olarak; uluslararası hukuk kurallarına uymayı sağlayacak tam bir otorite bulunmadığından, devletler, genel olarak karşılıklı bağlayıcılık ilkesi sınırlarında bu kurallara uymayı tercih eder.

Bağlayıcılık ilkesi haklara ve egemenliklere saygı göstermek, devletlerin iç işlerine karışmamak, seyahat özgürlüğü ve ekonomik ilişkiler gibi pek çok alanı kapsar. Devletler dâhil oldukları uluslararası antlaşmalara gönüllü olarak uyar ve uluslararası anlaşmalar ile uluslararası toplumun tepkilerini dikkate alırlar.³²

1.3.7. İç ve Dış Kamuoyu

Kamuoyu, bir konu hakkında halkın görüşleri ve kanaatleridir. Kamuoyunun oluşmasında ilk basamak fikirlerin özgürce açıklanabilmesi, ikinci basamak ise bu fikirlerin iletilebilmesi, son olarak üçüncü basamakta fikirlerin algılanarak yorumlanması yer almaktadır. Fikirlerin iletilmesinde genellikle medya kullanılır. Kamuoyunun tepkisi, karar vericilerin üzerinde özellikle de dış politikayla ilgili konularda pozitif ya da negatif etki yaratır.³³

Demokratik ülkelerde halk, izlenen politikalarda beğenmedikleri durumlara tepkilerini seçim oylarıyla ya da sivil toplum örgütleri gibi kuruluşların düzenlediği eylemlerle gösterebilirken demokratik olmayan ülkelerde dış politikayla ilgili konularda etkili bir kamuoyunun varlığı gözlenemez.

Karar vericiler izleyecekleri dış politikayı belirlerken sadece kendi halklarının değil, diğer ülke halklarının oluşturduğu kamuoyundan da etkilenirler. Dost ülkelerin

³¹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2007, 5.baskı, s.181-184.

³² Kürkcüoğlu, a.g.e., s. 335.

³³ Kamran İnan, *Dış Politika*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s.136.

halklarının görüşü daha önemlidir. Dünya kamuoyu, değişik ülke insanların kimi temel uluslararası sorunlarda düşünce birliği içinde olmaları durumudur.

Gerek dünya gerekse ulusal kamuoyu oluşumunda, bunları belirleyen kanı önderleri denilen belirli kişi veya gruplar bulunmaktadır. Bunlar; büyük devletlerin siyasetçileri, bürokratlar, kitle iletişim kurumları, uluslararası örgüt yöneticileri, özel finans yapılarının önderleri, büyük şirket sahipleri, uluslararası alanda etkili olan sivil toplum örgütleri ve çıkar gruplarıdır.³⁴

Kamuoyu oluşumunda üç temel grup bulunmaktadır. Bu gruplardan ilki “pasif halk”, dış politikaya ilgi duymayan ya da bilgi sahibi olmayan kişilerden oluşması sebebiyle seyrek olarak siyasi sürece etki eder. İkinci grup ise “aktif halk”, dış politikaya ilgi duyan, belli mesleği olan, eğitilmiş kişilerden oluşması yorumlarıyla çevrelerini kolayca etkilemelerini sağlar. Son grup “kamuoyu eliti”, ulusal liderler ya da seçkin kişiler gibi sınırlı sayıdaki insanlardan oluşmasına karşın kamuoyunun oluşturulmasında önemli rol oynarlar.³⁵

1.4. Türkiye’de Dış Politika Kavramı

Dış Politika kavramı Uluslararası İlişkilerde, devlet olgusuyla birlikte var olagelmıştır. Türkiye’de izlenen dış politikaların temelini Osmanlı İmparatorluğu’na dayandırabiliriz.³⁶ Ancak çalışmamızda ele aldığımız dönem gereği iki dünya savaşı arasındaki dönemi ve İkinci Dünya Savaşı dönemindeki dış politika kavramına değinilecektir.

1923 yılından sonraki dönemde Türkiye, dış politikayla ilgili yaşanan değişimlerle etkili bir biçimde ilgilenmiştir. Gelişen olaylar kimi zaman dolaylı kimi zamanda doğrudan Türkiye’nin sınır güvenliğini ilgilendirmekteydi. Kurtuluş Savaşı’nın ardından kabul edilen 1924 Anayasasıyla, ülkenin dış politikası ve meclisin yetkileri şekillendirilmiştir. İki savaş arası dönemde, Avrupa’da Mustafa Kemal önderliğindeki Türkiye’nin saygın bir yeri olduğu görülmektedir.³⁷

³⁴ Kürkçüoğlu, a.g.e., s.335

³⁵ İnan, a.g.e., s.136

³⁶ Kürkçüoğlu, a.g.e., s.335

³⁷ Muhammet Erat, *Osmanlıdan Cumhuriyete Boğazlar Meselesi, Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s. 158

M. Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde, dış politikada yıkılmaya başlayan tabuların etkileri henüz Türkiye'ye ulaşmamıştı. Dönemin basın organlarına bakıldığında, dünyada gelişen konulara sıklıkla yer verdiklerini ancak bu olaylar karşısında devletin izlediği dış politikayla ilgili herhangi bir eleştiriye rastlanmadığı görülmektedir. Türkiye'de dış konularda kamuoyundan söz etmek İkinci Dünya Savaşı öncesindeki dönem de mümkün değildi.³⁸

Atatürk sonrası İkinci Dünya Savaşı yılları, dış politikaların belirli yasaklarla karşı karşıya kaldığı kritik bir dönem olmuştur. Dış politikanın bir kez daha şekillendiği bu dönemde "İkinci Adam" İnönü yakın tarihin en önemli aşamalarından geçmiş, İttihat Terakki, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluşu gibi birikimlerle, Cumhurbaşkanı ve Milli Şef olarak Atatürk'ten bile geniş yetkilerle donatılmıştı.³⁹ İnönü'nün İkinci Dünya Savaşı boyunca izlediği denge politikasıyla hem Türkiye'yi savaş boyunca hiçbir devlete taraf olmadan toprak bütünlüğünü korumuş hem de Atatürk'ün dış politika vasiyetini yerine getirmiştir.

1.5. Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun geçmişte izlediği dış politikalar Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya politikasındaki yerini, diğer ülkelerle olan ilişkilerinde belirleyici bir etken olmuş hatta Türk Dış Politikasının temellerini oluşturmuştur.⁴⁰ Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Atatürk tarafından belirlenen Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası, "Türk milletinin ve devletinin refahını, mutluluğunu ve varlığını sürekli kılmak" amaçlarını gütmektedir.⁴¹

Atatürk dönemindeki dış politikanın temel hedefi, Türkiye Cumhuriyeti'ni uluslararası sisteme tanıtmaktır. Bu amaçla şekillenen Türk dış politikasındaki temel ilkeleri; gerçekçidir, bağımsızdır, barışçı ve akılcıdır. M. Kemal Atatürk ulusal egemenliği ve güvenliği korumak için klasik bir dış politika anlayışı olan "güç dengesi" stratejisini uygulamış, özellikle 1930'lu yıllarda aleyhine gelişen durumu

³⁸ O. Murat Güvenir, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Basını, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları*, İstanbul, 1991, s. 78-86.

³⁹ Necdet Ekinci, *İnönü Dönemi ve 2. Dünya Savaşı Yılları*, Genel Türk Tarihi, Ankara, C. 9, 2002, s.646

⁴⁰ Ramazan Gözen, *Dış Politika Yapımın Aktörleri*, İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009, s.7-8

⁴¹ Mahmut Bali Aykan, *Türk Dış Politika Anlayışı*, (der.) Haydar Çakmak, Türk Dış Politikası (1918-2008),Platin, Ankara, 2008, s.31-32

lehine çevirmiştir.⁴² Atatürk'ün vefatı ile Türkiye'de yeni bir dönem başlamış, İsmet İnönü cumhurbaşkanlığına seçilerek devlet başkanlığına getirilmiştir. İnönü dönemi Türk Dış Politikası genelde Atatürk'ün belirlemiş olduğu dış politika eksenli sürdürülürken özelde ise ihtiyat esasına dayalıdır.

Türk dış politikası tarihi incelendiğinde iktidar elitlerinin, herhangi bir çatışma ya da savaş ortamında bulunmaktan kaçınması sebebiyle “denge siyaseti” ile birlikte “tarafsızlık ve bağlantısızlık stratejileri” uygulanırken diğer yandan da barış ve güven ortamının oluşması için “diplomatik ve askeri ittifaklara dâhil olma stratejileri” uygulama çabasında olduğu görülmektedir. Bu ilkelere aşağıda kısaca yer verilmiştir.

1.5.1. İttifaklara Dâhil Olma – Batıcılık

Türk Dış Politikasında önemli rol oynayan batıcılık anlayışının temeli Osmanlı Devleti'ne dayanmaktadır. Özellikle Lale Devri'nde büyük bir hızla gelişen batıcılık anlayışı günümüze de önemli bir yere sahiptir.⁴³

Genel olarak topraklarının büyük bölümü doğuda olan bir devletin batı yanlı bir politika izlemesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlere Batıcılık ilkesini tarihsel boyut, sosyoekonomik boyut, aydınlar boyutu ve önder boyutu olmak üzere dört açıdan inceleyerek açıklık getirmek mümkün olacaktır.

Tarihsel boyutta, siyasi anlamda batıcılık akımının Jön Türk ve İttihat-Terakki geleneğinden geldiğini ve “Cumhuriyet” fikri haricinde tüm batıcı reformlara İttihat ve Terakki döneminde başladığı görüşüyle karşılaşmaktayız. Sosyo-ekonomik boyutta ise Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapılarının diğer ülkelere kıyasla batıya daha yakın olduğu görüşü üzerinde durulmuştur. Aydınlar boyutunda, emperyalizmi yaşamayan Türk aydınlarının batı modernliğini uygulamalarının daha kolay olduğu savunmaktadır. Önder boyutunda ise; Mustafa Kemal Atatürk'ün Harbiye'li oluşunun ve girişimciliğinin Türk Dış Politikasını Batıcılık yönünde etkilemiş olduğundan bahsetmektedir.⁴⁴

⁴² Gözen, a.g.e. 2006, s. 61-67.

⁴³ Emre Cengiz, *İsmet İnönü Ve İkinci Dünya Savaşı Yılları Türk Dış Politikası*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2012, s. 20 , (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

⁴⁴ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı 1, Cilt 1, Ankara, 1996, s.353-354

Batılı bir dış politikanın benimsenmesi ve sıkı sıkıya bağlı olunmasının temelinde ise ülkenin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit edecek bir durumla karşılaşmamak için dönemin büyük devletlerine karşı tarafsız olma çabası yer almaktadır.⁴⁵ Kurtuluş Savaşı'nın batılı medeniyetlere değil de batılı güçlere karşı verilmiş olması Cumhuriyet'in ilanıyla batının savaşılmak değil; işbirliği yapılacak taraf olarak görülmesi Batıcılığı ülke ideolojisinin bir parçası yapmıştır.

1.5.2. Denge Siyaseti

Devletler kadar eskiye dayanan denge siyaseti temelde devleti yönetenlerin diplomatik becerilerine dayanan bir politikadır. Dünya üzerinde çıkan savaş ya da çatışmaların birçoğu güçleri eşit devletlerin arasında olmuştur. Kendi çıkar ve faydalarını korumak için hareket eden devletlerin uyguladıkları denge siyaseti, uluslararası alanda meydana gelen olay ve süreçlere göre değişkenlik gösterir. Din ve ideoloji barındırmayan denge siyasetini iyi takip eden devletler büyük güç olabilir ve uluslararası alanda söz sahibi olur.⁴⁶ Denge siyasetini kimi devletler mevcudiyetini korumak, uluslararası alanda kendini korumak için, kimi devletler ise büyümek ve güçlenmek için kullanmıştır.

Osmanlı devleti modern döneme girdiği 18. Yüzyıldan başlayan Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde, devletler arasındaki denge ve dengesizlikleri lehine kullanarak elde edebileceği azami yararı sağlamak veya uğrayabileceği zararı minimum düzeyde tutabilmek adına dış politikasını denge siyaseti üzerine inşa etmiştir. Osmanlı devletinden miras kalan toprak parçası ve insan ögesi üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti de belirli dönemlerde denge siyaseti takip etmiştir. Kurulduğundan beri bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı son derece duyarlı olan Türkiye'nin dış siyasetini biçimlendiren en önemli etmen güvenlik endişesi olmuştur. Bu sebeple Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yapılanların ve amacın farklı olmasına karşın Türk Dış Politikası'nda belirgin bir şekilde Osmanlı dönemi izlenen politikaların devamlılığı göze çarpar.⁴⁷ Cumhuriyet'in denge siyaseti, 1923-1936 yılları arasında hem Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) hem de Batılı devletlerle, 1936-1945 yılları arasında İtalya, Almanya tehlikesine karşı İngiltere'yle,

⁴⁵ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.71

⁴⁶ Tacibayev Raşid İbrahimovi, *Çokkutuplu dünyaya doğru ilerlerken uluslararası ilişkilerde denge politikası analizi*, H.A.Yesevi uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi, Türkistan, 2014, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)

⁴⁷ Mehmet Gök, *Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynakları*, Atatürk Türkiye'sinde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu Bildiriler, İstanbul, 1984, s.53-54

1945 yılından sonra Sovyet tehlikesine karşı ABD'yle yakınlaşma şeklinde sürdürülmüş ve yörüngesi Batı siyasetine kaymıştır.

1.5.3. Statükoculuk

Statüko kelimesinin anlamına bakıldığında “status quo ante bellum” kavramından türediği görülmektedir. Barış antlaşmalarında yer alan bu kavram, işgal edilen toprakların geri alınarak savaş öncesi mevcut şartlara dönülmesini ifade eden bir kapsamdadır. Politika olarak ise statüko, güç dağılımının korunması ve devamlılığını savunmaktadır. Devletler genel olarak savaş sonrasında oluşan mevcut durumu ve dengeyi koruyabilmek için antlaşmalar yapar ve ittifaklar kurarlar. Yapılan barış antlaşmaları aslında savaş sonrasında değişen güç dağılımlarından kaynaklanan değişikliklerin hukuki olarak ifade edilmesi ve istikrarın sağlanması amacıyla güderler.⁴⁸

Türk hükümeti özellikle Atatürk döneminde statükocu bir dış politika izleyerek sahip olduklarını kaybetmemeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Atatürk dönemi sonrasında başa gelen ve Milli Şef kabul edilen İsmet İnönü de benzer bir tutum izlemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda erken karar verildiği ve girilecek yeni bir savaştan Türkiye'nin uzak kalması gerektiğini bilen İnönü, savaşan tarafların Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'na sokma çabaları karşısında izlediği “tarafsızlık” bir başka deyişle denge siyaseti ile dış politikada statükocu devlet anlayışını devam ettirmiştir.⁴⁹

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk dış politikasının genel olarak statükocu olduğu ve uluslararası şartların gerektirdiklerine uygun olarak iç politikasında güçlenmeyi, dış politikasında güvenlik ve toprak bütünlüğüne doğrudan bir tehdit olmadıkça mevcut durumunu korumayı tercih etmiştir.

1.6. Türk Dış Politikasını Etkileyen Ana Etkenler

Uluslararası İlişkiler disiplininde alt dal olarak kabul edilen dış politika analizini Türkiye açısından değerlendirirken, devletin içerisinde bulunduğu coğrafya,

⁴⁸ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Dış Politika*, 4. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.228

⁴⁹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s.322

ekonomik yapı ve ekonominin özelliğiyle birlikte devletin tarihsel dokusunun ve stratejik durumuna ek olarak askeri faktörlerinde dış politikaya yön veren unsurlar arasında olduğu görülmektedir. Bu unsurlara aşağıda kısaca yer verilmiştir.

Coğrafya; daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere ülkeler dış politikalarına yön verirken, yer aldıkları coğrafyanın sunduğu fiziki şartları göz önünde bulundururlar. Coğrafi açıdan avantajlı konumda olan Türkiye için, üç tarafının denizlerle çevrili olması, Avrupa ve Asya kıtaları arasında köprü olması, İstanbul ve Çanakkale boğazlarına sahip olması, Avrupa- Balkanlar-Ortadoğu arasındaki maddi ve manevi bağlantı noktasında yer alması dış politikanın belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır.⁵⁰

Ekonomik Faktörler; son dönemlerde ekonomi ve politikanın birbirleriyle etkileşim içinde olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar sebebiyle dışa bağımlı halde olması, yapılan ekonomik yardımları ülke ayırt etmeden kabul etmesi izleyeceği dış politikada kendi kararlarını almasında ve uygulamasında zorlanmasına neden olmuştur.⁵¹

Tarihsel Arka Plan ve Stratejik Boyut; Bir ülkenin dış politikası üzerinde nitel ve nicel faktörlerin yanı sıra yapısal faktörlerde etki etmektedir. Tarih bu açıdan incelenmesi gereken önemli yapısal bir faktördür. Daha önceki bölümlerde Osmanlı dış politika anlayışı ve Türk dış politika anlayışı arasında benzerlik olduğu hatta statükocu ve dengeci politikaların Osmanlı diplomasisinin devamı olarak karşımıza çıktığından bahsetmiştik. Tarihle birlikte bir ülkenin dış politikasına etki eden en önemli faktörlerden bir diğeri ise stratejik boyuttur. Çünkü stratejik boyut değiştirilmeyecek doğal bir özelliktir. Türkiye'nin üzerinde yer aldığı coğrafya her daim jeostratejik planların odağında olması benimsenen dış politika anlayışında doğal bir dinamizme yol açmaktadır.⁵²

Askeri Faktörler; dünyanın genel sistemi dikkate alındığında, özellikle dış politika konusunda ordu ve askeri gücün önemli bir faktör olduğunu görülmektedir. Askeri faktörler pek çok kez devletler tarafından uluslararası alanlarda caydırıcı ve

⁵⁰ Oral Sander, *Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri*, Türk Dış Politikasının Analizi, Ed: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.607

⁵¹ Necati Aksanyar ve Murat Biçer, *II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında Ve Kamu Oyunda Yansımaları (11 Kasım 1942 – 15 Mart 1944)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2008, s.382

⁵² Sander, a.g.e., s.607

yönlendirici güç olarak kullanılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde ordunun tartışmasız ilk sırada yer almasının nedeni jeopolitik açıdan önemli bir coğrafyada bulunmasıdır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi fiilen bir savaş içinde olmasa dahi askerlerini silâh altında tutarak herhangi bir tehdit karşısında savaşa-bileceğini diğer devletlere karşı caydırıcı bir güç olarak kullanmak durumundadır. Ayrıca Türkiye'de Milli Güvenlik Kurulu aracılığıyla ordunun karar mekanizmasına dâhil olması ve fikir sunması, dış politikadaki ağırlığını göstermektedir.⁵³

1.7. Türk Dış Politika Stratejileri

Türkiye Cumhuriyeti'nde, imparatorluktan kalan politik mirasın temizlenmesi ve yeni bir ulusun inşa edilmesiyle dış politika anlayışı yeni bir yönelime girmiştir. Kendini Misak-ı Milli ile sınırlayan Türkiye, bu sınırlar dışında kalan topraklarla bağını kesmiştir. Osmanlı İmparatorluğun son dönemlerinde izlenen politiklardan vazgeçilmiş ve dış politika anlayışında istikrar arayışı içinde olunmuştur.⁵⁴

Türk dış politikası tarihi incelendiğinde iktidar elitlerinin, herhangi bir çatışma ya da savaş ortamında bulunmaktan kaçınması sebebiyle “denge siyaseti” ile birlikte “tarafsızlık ve bağlantısızlık stratejileri” uygularken diğer yandan da barış ve güven ortamının oluşması için “diplomatik ve askeri ittifaklara dâhil olma stratejileri” uygulama çabasında olduğu görülmektedir. Bu stratejilere aşağıda kısaca yer verilmiştir.

1.7.1. Tarafsızlık ve Bağlantısızlık Stratejileri

Savaş hukuku içinde yer alan tarafsızlık kavramı, bir devletin iki ya da daha çok devletin dâhil olduğu çatışma ya da savaş halinden fiilen ve hukuken dışarıda kalması durumudur ancak bu durum devletin ekonomik ya da ideolojik olarak kesin tercihini göstermemektedir. Bazı hallerde bu strateji savaşın olmadığı zamanlarda da uygulanabilme özelliğine sahiptir. Tarafsızlık, devletin izlediği bir dış politika olmasının yanı sıra diğer devletlerce de onaylanması gereken bir durumdur. Yani

⁵³ Cengiz, a.g.e., s.30

⁵⁴ Cengiz, a.g.e., s.31-34.

tarafsızlığı seçmiş devlet, olası bir çatışmanın tarafı olacak herhangi bir ordu oluşumunda, ittifakta ya da kuruluşta yer alamaz.⁵⁵

Bağlantısızlık kavramı ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan siyasal bir akımdır. Bağlantısızlık devletin ordu ve siyasi gücünü başka bir devlet için kullanmaması durumunu ifade eder. Tarafsızlık ve bağlantısızlık her ne kadar aynı gözükse de birbirlerinden farklıdır. Türkiye'nin uyguladığı dış politika stratejisi ise birebir tarafsızlık politikasıdır.

Türk dış politikasında Atatürk döneminde tarafsızlık politikası uygulanmış ancak aynen kalacak ve devamlı olacak bir ilke şeklinde düzenlenmemiştir. Atatürk döneminden İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar titizlikle uygulanan tarafsızlık politikası 1939 yılında Avrupa'da büyüyen kriz ve Almanya, İtalya ve Japonya arasındaki ittifak üzerine, Türkiye'yi, İngiltere ve Fransa ile ittifaka yöneltmiş böylelikle tarafsızlık politikasının terk edilme süreci başlamıştır.

1.7.2. Diplomatik ve Askeri İttifaklara Dâhil Olma Stratejisi

Antik Yunan ve Sümer site devletlerine dayanan ittifaklara dâhil olma stratejisinin üç ana fonksiyonu vardır. Bunlardan ilki, ittifak devletlerinin işbirliği içinde birbirlerini denetlemelerine dayanmaktadır. Böylece herhangi bir devletin ittifaktaki diğer devletler üzerindeki hâkimiyetine engel olarak dengeyi sağlamaktır. İkincisi, devletlerin yayılmacı anlayışla tehdit oluşturan devletlere karşı güç birliği yapmaktır. Son olarak ise, ortak normların korunması için birlik oluşturmaktır. Böylece kutsal alanların bakımı, temizliği gibi işlevsel işbirliğinin yanı sıra ortak değerlere birlikte sahip çıkılması sağlanır.⁵⁶

Devletler askeri, ekonomik, siyasi ya da ticaret gibi çeşitli alanlarda ve oranlarda ittifaklar kurarak birlikte hareket edebilirler. İttifak, genel olarak devletlerin belirli bir veya birden çok konuda birlikteliğini ifade eder. İttifakın işlerliği bakımından ittifakta yer alan devletlerin müdahil olması gereken durumlarda yapılacak faaliyetin ya da eylemin özelliklerinin ve haklarının hangi koşullarda geçerli olduğunun belirlenmesi önemlidir. Bununla birlikte, ittifaka konu olan askeri ve siyasi

⁵⁵ Erol Mütercimler, *Yüksek Stratejiden Etki Odaklı Harekâta Geleceği Yönetmek*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s.406-407

⁵⁶ Güvenlik Stratejileri Dergisi, *Ulusal Ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri*, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN), İstanbul, 2014.

merkezleşmenin derecesi, ittifakın amacının yayılımcı ya da statükocu olması, ittifakta merkez devlet olup olmaması, ittifakın evrensel veya bölgesel özellikte olması⁵⁷ gibi çeşitli faktörler ittifakın işlerliğine etki etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Mihver ve Müttefik Devletleri sürekli olarak Türkiye'ye kendileriyle birlikte savaşa katılması için baskı uygularken Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar savaşan devletler arasındaki denge siyasetini korumuştur. İkinci Dünya Savaşı'na girmeyen Türkiye savaş dışı kalmaya yönelik dış politikasında tarafsızlık stratejisiyle birlikte diplomatik ve askeri ittifaklara dâhil olma stratejilerinden yararlanmıştır.⁵⁸

Türk dış politikası tarihine baktığımızda ittifaklar kurmanın çok önemli olduğunu görmekteyiz. Cumhuriyetin kurulmasıyla öncelikle komşularla yapılan paktlar ve ittifaklar, savaş tehlikesiyle birlikte diğer devletlerle yapılmaya başlanmıştır. Türkiye diplomatik ve askeri ittifaklara dâhil olma stratejisini uygulayarak mevcut durumunu ve toprak bütünlüğünü korumaya çalışmıştır.

⁵⁷ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika**, Attila Kitabevi, Ankara, 1993, s.75

⁵⁸ Mütercimler, a.g.e., s.408

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN İÇ VE DIŞ DİNAMİKLERİ

İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye, çok yönlü ve akıcı bir diplomasiyi benimsemiş savaş dışı kalmayı başarmıştır. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde savaş dönemi Türkiye’nin iç ve dış dinamiklerine yer verilmiştir. Türk devlet adamları, Türkiye’nin ekonomik yapısı ve uygulanan tedbirler, askeri durum ve basın olmak üzere ele alınan iç dinamiklerin yanı sıra Türk Dış Politikası’na etki eden İdealizm ve Realizm akımları, savaş sırasında gelişen olaylar karşısında takip edilen denge siyaseti ile dış dinamiklerden söz edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Lider Kadro

Atatürk döneminin lider kadrosu içinde olan İsmet İnönü, başbakanlığının ilk döneminde öğretimin birleştirilmesi, halifelğin kaldırılması ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulması gibi Cumhuriyet devrimlerine şahitlik etmiştir. 1924 tarihinde ikinci kez başbakanlık görevine geldiğinde ise Şeyh Said ayaklanmasının bastırılmasında etkili olmuş, Takrir-i Sükûn Kanunu ile İstiklâl Mahkemeleri’nin tekrar kurulması gerçekleştirilmiştir. 1924-1937 yılları arasında aralıksız olarak başbakanlık görevini sürdürmüş, ülkedeki önemli siyasal gelişmelerde, devrimlerin uygulanmasında ve yeni devletin kurulmasında önemli rol oynamıştır.⁵⁹

M. Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra İsmet İnönü, uluslararası alandaki gerginliğin savaşa dönüştüğü bir dönemde görev almış ve Atatürk döneminde olduğu gibi hem iç hem de dış politikada tek lider anlayışını devam ettirmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın başından sonuna kadarki dönemde Türkiye’nin yönetimine bakıldığında, üç hükümet kurulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki 1939-1942 yıllarında görev yapan Refik Saydam hükümetidir. İkinci hükümet ise 1942-1943 yıllarında görev yapan Şükrü Saraçoğlu Hükümetidir. Son olarak 1943 yılından 1946 yılına kadar tekrar hükümet kurarak görevine devam eden İkinci Saraçoğlu hükümetidir.

⁵⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam III.Cilt*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 583-586

Dış politika açısından Dışişleri Bakanlarına bakıldığında ilk hükümet sırasında Saraçoğlu görev almış, Saraçoğlu hükümetinin ilk döneminde Dışişleri Bakanlığına Numan Menemencioğlu, ikinci döneminde ise Hasan Saka atanmıştır.⁶⁰

İnönü cumhurbaşkanı seçildiği Kasım 1938 ile Ocak 1939 yılları arasında Atatürk'ün son başbakanı Celal Bayar ile çalışması, dış politika ve ekonomi politikaları farklı olan iki devlet adamı arasında sürtüşme başlatmıştır. Bununla birlikte Bayar'ın kurduğu yeni kabinede yapılan iki önemli değişiklik, önceki dönemlerden farklı iç ve dış politikaların izleneceğini göstermekteydi. İçişleri bakanı Şükrü Kaya'nın yerine Refik Saydam, Dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın yerine ise Şükrü Saraçoğlu getirilmesiyle üzerindeki baskılar artan Celal Bayar başbakanlık görevinden çekilmiş ve yerine Refik Saydam hükümeti kurmuştur.⁶¹

Kurucu kadro içinde yer alan ve uzun süre Sağlık Bakanlığı görevi yapan Refik Saydam, başbakanlığı boyunca Cumhuriyet'in temel ilkelerinin bir bütün olarak sosyal ve siyasi hayatta "Halkçılık", ekonomide ise "Devletçilik" politikalarının uygulanması gereğine inanmış ve bu yönde faaliyetler göstermiştir.⁶² Refik Saydam hükümetinin ilk yıllarında başlayan İkinci Dünya Savaşı'nda, gerek Müttefik Devletler gerekse Mihver Devletlerin Türkiye'ye yönelik politikaları; Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmesi yönünde olmuştur. 1939 yılında Refik Saydam hükümeti tarafından imzalanan "Üçlü İttifak" anlaşmasıyla birlikte SSCB ile olan ilişkiler tamamen kesilmemiş anlaşmaya ek protokoller dâhil edilerek ilişkiler korunmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde Türkiye savaş dışı kalma ve tarafsızlık politikası yürüterek, toprak bütünlüğünü korumayı esas almıştır. Ayrıca Refik Saydam, o dönemin önemli ekonomik ve siyasi gücü haline gelen ABD ile de dostça ilişkiler geliştirmek için faaliyetler göstermiş, fuarlara katılmış, kişisel dostluklar kullanılmıştır.⁶³

1938 ile 1942 tarihleri arasında, Celal Bayar ve Refik Saydam hükümetlerinde dışişleri bakanlığı yapan Şükrü Saraçoğlu, Saydam'ın ölümünden sonra iki kez başbakanlık görevini üstlenmiştir. Hükümeti'nin birinci döneminde dış politikada

⁶⁰ İlber Ortaylı, *Yakın Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.90

⁶¹ Birgül Bozkurt, *Türkiye'de "Milli Şef" Dönemi Chp Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme*, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 2011, s. 183-204

⁶² Zafer Öztekin, *Nusret Fişek ile Söyleşi*, Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi, Tisamat Basım Sanayi, Ankara, 1992, s. 215.

⁶³ Mustafa Yahya Metintaş ve Mehmet Kayıran, *Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası (1939-1942)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, 2011, C. 21, s. 289-313.

önceki hükümetlerin benzeri komşularla dostça ilişkiler devam ederken, Almanya ile ilgilenilmi ve savaş dışı kalmanın önemine vurgu yapılmıştır. Bu dönemde iç politikada ekonomik alanda önemli gelişmeler yaşanmış, Kasım 1942'de Varlık vergisi çıkarılmıştır. Bir kereye mahsus olmak üzere servetlerin vergilendirildiği ve bu vergiyi ödeme süresi içinde ödemeyenlerin mallarının haczedilerek icra yoluyla satılmasını, buna rağmen borcunu hala ödemeyenlerin ise bedeni becerilerine göre genel ya da belediye hizmetlerinde çalıştırılmasını öngören bu uygulama büyük tartışmalara sebep olmuş 1944 yılının başlarında da kaldırılmıştır.⁶⁴

Saraçoğlu Hükümeti'nin ikinci döneminde ise izlenen dış politikada önceki hükümetlerden farklı olarak İngiltere ve ABD'ye yakınlaşma başlamış, iç politikada ise Nisan 1944'te Aşar vergisi benzeri Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu çıkarılmıştır.

Saraçoğlu Hükümeti'nde dışişleri başkanlığı yapan ve İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikasına yön veren Numan Menemencioğlu' nu da kısaca tanımak ve değerlendirmek gerekir.

Dışişleri bakanlığı döneminde ilk hedefi Türkiye'yi savaş dışı tutmak olan Menemencioğlu "Dış politika hedefimiz, ne olursa olsun kendi geleceğimizi kendimizin belirlemesidir. Eğer savaşa girmiş olsaydık bu hakkı yitireceğimizden ve ülke olarak bundan hiçbir fayda sağlayamayacağımızdan eminim." diyerek neden bu tutumda kararlı olduğunu açıklamıştır. İkinci olarak ise küçük devletlerin kendi kaderlerini çizebilmeleri için büyük devletlerin arasındaki güç dengesini anlamaları gerektiğine inanmıştır.⁶⁵ SSCB'ye güvenmeyen Menemencioğlu, "Dış politikamızın temelinde, Avrupa'nın merkezinde her daim kuvvetli olacak bir Almanya yer almaktadır."⁶⁶ diyerek Mihver devletlerden yana olduğunu belirtmiştir. İngiltere'nin savaş boyunca Türkiye'yi savaşa dâhil etme çabalarına direnmiş bu sebeple de İngiliz çevrelerinde "Alman yanlısı" olarak nam salan Menemencioğlu, Almanya'nın yenilgisi kesinleşince, istifa ederek görevden ayrılmıştır.

⁶⁴ İbrahim Mert Öztürk, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu Ve Varlık Vergisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara, 2013, C. 32, s.135-166

⁶⁵ Remzi Çetin, *II. Dünya Savaşı'nda Numan Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığı (1942-1944)*, Atatürk İnkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2010, s. 38-39 , (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

⁶⁶ Edward Weisband, *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, (Çev.) M.A. Kayabağ ve Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 40

Menemencioğlu'nun istifasının bir başka nedeniyse Müttefik devletler ve Türk kamuoyu tarafından Alman sempatisini olmakla suçlandığı, bazı Alman gemilerinin Türk boğazlarından geçerek Romanya'ya ulaşma talebine Türk hükümetinin onay vermemesine karşın sorumluluğu tamamen üstlenmesi gösterilebilir. Bu olayla birlikte Türkiye ve Müttefik devletlerin arası daha da açılmış, savaş dışı kalan bir ülkenin bu tür davranışlar sergilemesinden ve Türk Boğazlarının tarafsızlığa aykırı kullanımından son derece hoşnutsuz olduklarını belirtmişlerdir. Menemencioğlu'nun istifasının ardından İngiltere ve ABD, Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerini bitirmesini ve savaş açmasını talep etmiştir. İlişkileri hemen sonlandıran Türk Hükümeti savaş açmak için ise 23 Şubat 1945'e kadar beklemiştir.⁶⁷

2.2. Ekonomik Yapı

Türkiye, Cumhuriyet'in kurulmasından İkinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte ekonomik alanda dar ve sınırlı bir ilerleme kaydedebilmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri Birinci Dünya Savaşı'nda genç nüfusunu büyük bir kısmını yitirmesi ve savaştan büyük kayıplarla çıkmasıdır. Bu durum Türkiye'yi ekonomik olarak büyümeye başlamadan önce tarım ve sanayi alanlarındaki kayıplarını giderme zorunda bırakmış, hükümet bütün imkânlarını bu yönde kullanmıştır.⁶⁸ Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türk ekonomisi güçsüz ve geçmişten miras kalan sorunları henüz aşamamıştı.⁶⁹ Ekonomik alanda sağlanamayan bağımsızlık, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin dış politikasına olumsuz etki etmekteydi. Durumun farkında olan Türk devlet adamları, savaş döneminde siyasi ilişkilerini tehlikeye atmayacak ancak ekonomik olarak ülkenin çıkarlarını sağlayabilecek denge politikaları uygulamaya gayret göstermiştir.⁷⁰

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın içinde doğrudan yer almamış olmasına karşın oldukça yakınında yaşanan bu durumun ekonomisi üzerinde çok farklı etkileri olmuştur. Savaş süresince tam olmasa da seferberlik durumunda olması ve yetişkin erkek nüfusunun silâh altında olması, üretim hacmini düşürmüştü bununla birlikte

⁶⁷ Cüneyt Arcayürek, *İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephe Türkiye*, İstanbul, 2010, s. 49

⁶⁸ Hasan Çetin, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Ülkenin Sosyo-Ekonomik Durumu*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2007, s.102, (Yüksek Lisans Tezi)

⁶⁹ Sinan Deringil, *2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul, 2007, s.15

⁷⁰ İlyas Kayış, *İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Genel Durumu Ve Uyguladığı Dış Politika*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beykent Üniversitesi, İstanbul, 2009, s.28. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

birçok malın piyasadan çekilmesiyle fiyatlar yükselmiştir.⁷¹ Bahsedilen bu ekonomik olumsuzlukları detaylı olarak irdeleyerek, Türkiye'nin içinde bulunduğu dar boğazdan kurtulmak için uygulamaya çalıştığı iç politikaların dış politika üzerindeki etkilerine de ışık tutabiliriz.

Türk liderler önce Rusya'nın, sonra da Almanya'nın işgal tehdidi sebebiyle savaş boyunca, ordusunu hazır tutması, ordunun hububat ihtiyacının artması, çiftçilerin büyük bir kısmının askere alınması ve tarım alanında kullanılan hayvanların bir bölümüne devlet tarafından el konulması, tarım ve sanayi üretimlerini düşürmüş, bütçede ordunun payı iki katına çıkarılmıştır. Bununla birlikte savaş ve Akdeniz'deki kuşatmalar, ithalat ve ihracat oranının önemli ölçüde azalmasına neden olmuş, ortaya çıkan mal ve yedek parça sıkıntısı sonucunda Türkiye dış pazarlarının çoğunu kaybetmiştir. Bu gelişmeler devleti, yerli mallarını daha fazla kullanması için halkı teşvik etmeye ve ihtiyaç olan malların bedelini ödeyerek alınması gibi politikalara götürmüştü, kıtlık endişesi taşıyan halk ise her türlü mal, erzak ve eşyayı stoklamaya çalışmış bu da fiyatların yükselmesine sebep olmuştur.⁷²

Türk Hükümeti dış politikasını başarılı bir şekilde yürütürken, iç politikada ekonomik istikrarın sağlanması, enflasyon, karaborsacılık ve tefeciliğin önüne geçmek adına her türlü yola başvurmuştur.

Savaş döneminde yeni yatırımlar yerine mevcut olanların korunması ve sürdürülmesi temel politika olarak benimsenmiştir. Bunun sağlanabilmesi için de hükümete, ekonominin tamamını düzenleme olanağı sağlayan ve sınırsız yetkiler veren Milli Korunma Kanunu (MKK) çıkarılmıştır. Savaşın bir gereği olarak yürürlüğe konan ve savaşan diğer ülkelerde de benzer önlemlerin alındığı bu yasa, Devletçilik politikasının bir uzantısı olarak yorumlanabilir. Refik Saydam Hükümeti tarafından 18 Ocak 1940 tarihinde çıkarılan MKK ile İkinci Dünya Savaşı ile başlayan vurgunculuk, karaborsacılık gibi olumsuzlukların önüne geçilmesi amaçlanmıştır.⁷³

Kanunun yürürlüğe girmesiyle ilk olarak, çiftçinin elindeki hububat devlet tarafından alınarak fiyat artışının önüne geçilmeye çalışılmıştır. İhtiyaç duyulan un

⁷¹ N. İter Ertuğrul, *1923-2008 Cumhuriyet Tarihi El Kitabı*, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2009, s. 67

⁷² Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 132.

⁷³ Kemal H. Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980*, (der.) Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 77

stokunun sağlanması Toprak Mahsulleri Ofisi(TMO) sorumlu tutulmuş ve sonrasında pasta, çörek benzeri ürünlerin yapılıp ve satılması yasaklanmıştır. Daha sonra kanun gereği birçok fabrika, tesis, kamyon, gemi, tanker ve jeneratörlere el konulmuştur. Otobüs ve taksi seferlerine kısıtlama getirilmiş, Resmi Gazete haricindeki bütün gazetelerin ebat ve sayfa sayıları azaltılmıştır.⁷⁴ Kanuna uymayanlar için ise para ve hapis cezaları öngörülmüştür.

Zaman içinde anayasal takviyelerle değişikliğe uğrayan MKK uygulamalarından istenilen sonuca ulaşılamamıştır. Çünkü kanun, büyük toprak sahiplerine haksız kazanç sağlarken, köylü halkı daha da yoksullaştırmıştır. Yapılan hatalı uygulamalar her alanda karaborsacılık, istifçilik, rüşvet gibi sonuçlar doğururken, hububat ve un stokunu sağlamak için halktan alım yapmaya başlayan TMO, köylünün elindeki malı düşük fiyatla alıp, piyasada yüksek fiyattan satmaya başlayınca hoşnutsuzluklar patlak vermeye başlamıştır.⁷⁵

Hükümetin ekonomiyi düzenlemek için çıkardığı MKK bir sonucu olarak ortaya savaş zenginlerinin çıkması Devletçilik politikasının devamlılığı adına Varlık Vergisi Kanunu (VKK) çıkarılmıştır. Savaş döneminde birçok ülkenin uyguladığı şekliyle bir kazanç vergisinin getirileceği böylelikle azınlıkların lehine şekillenmiş bir ekonomik sistemin değiştirileceği öne sürülmüştür.⁷⁶

Savaş ekonomisinin şartlarını fırsata çevirerek vurgunculuk, karaborsacılık gibi yollarla kısa zamanda büyük servet sahibi olan, savaş zenginlerinin elde ettikleri servetin hiç değilse bir kısmını geri almak için dönemin Başbakanı Saraçoğlu VVK tasarısını 9 Kasım 1942 tarihinde TBMM'ye sundu. Toplumsal adalet için ve savaşın meydana getirdiği ekonomik sıkıntıların dengeli ve adil paylaşılması sağlamak adına çıkarılan kanunla, bir seferlik olmak üzere yalnızca zengin çiftçi ve tüccarlardan genel servet artışına göre komisyonun belirlediği oranda vergi alınmıştır. Ticaretin önemli bir bölümünü elinde tutan gayrimüslim azınlıklar bu kanundan fazlasıyla etkilenmiştir. Fiyatları ve enflasyonu düşürmek amacıyla çıkarılan kanun sonrasında özellikle İstanbul'daki birçok gayrimenkul el değiştirmiş, işletmeler kapanmış, üretim düşmüş ve ekonomi olumsuz olarak etkilenmiştir.⁷⁷

⁷⁴ Sabit Dokuyan, *Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2014, s. 23-55.

⁷⁵ M. Yahya Metintaş & Mehmet Kayıran, a.g.e., s.171

⁷⁶ Nevin Coşar, *Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası(1926-1950)*,Bağlam Yayıncılık, İstanbul,2004, s. 99-103

⁷⁷ Koçak, a.g.e., s.481.

Varlık Vergisi, günün koşulları göz önüne alındığında devlete gelir sağlamak açısından başarılı bir uygulama sayılabilir ancak yasanın uygulanmasında kurulan komisyonların kararları, kararlara itiraz hakkı tanınmaması, gayrimüslimlerden daha fazla vergi alınması, 15 gün içinde borcunu ödeyemeyenlerin çalışma kamplarına gönderilmesi gibi konularda başarısız olmuştur.⁷⁸

2.3. Basın Ve Kamuoyu

İkinci Dünya Savaşı'nda, Türkiye'nin dış politikasının iç politika üzerindeki etkisi barış döneminden daha etkileyici ve belirleyici olmuştur. Birçok alanda olduğu gibi iktidar ve basın arasındaki ilişkide bu durumdan etkilenmiştir. Özellikle demokrasi ile yönetilen bir ülkelerin basını, Yasama, Yürütme ve Yargı organlarından sonra gelmektedir.⁷⁹ Bu sebeple çalışmamızda, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk basınına dış politikaya etkisine yer verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı döneminde televizyon olmadığı ve diğer iletişim araçları gelişmediği için kamuoyunu oluşturan en önemli organlar radyo ve gazetelerdi.⁸⁰ Tek parti dönemin var olduğu savaş boyunca Türkiye'yi saran tehditler ve itelemelere karşı ülkenin tepkisini yansıtan basın sıkı bir denetim altındaydı ve her rejimde olduğu gibi hükümetin kendi varlığını meşrulaştırmak, kamuoyuna benimsetmek için aracı bir kurum olarak kullanmıştır.⁸¹ Özellikle dış politikayla ilgili yapılan haber ve yorumlar, diğer devletlere etkileri göz önünde bulundurularak titizlikle inceleniyordu. Basın- yayın organına uygulanacak sansürün belirlenmesi için bir heyet yoktu ancak Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Matbuat Müdürlüğü'nün yaptıkları baskılar da en az sansür kadar rol oynuyordu.⁸²

İkinci Dünya Savaşı döneminde yayın yapan gazetelere kısaca göz atmak gerekirse; önem bakımından ilk sırada, Ulus gazetesi gelmektedir. İnönü'nün yakın arkadaşı Falih Rıfkı Atay'ın yönettiği gazete, hükümetin ve siyasetin destekçisi konumundaydı. Nadir Nadi'ye ait Cumhuriyet gazetesi ise, savaşın ilk zamanlarında

⁷⁸ Hüseyin Perviz Pur, *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*, Eren Yayınları, İstanbul, 2007, s.394

⁷⁹ Alper Bakacak, *İkinci Dünya Savaşında Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2002, s.10, (Yüksek Lisans Tezi)

⁸⁰ Necati Aksanyar, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Kamuoyu (1939-1945)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2005, s. 178, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi).

⁸¹ Ahmet Çelik, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2011, s. 40, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

⁸² Bakacak, a.g.e., s.14

Mihver yanlısı yayınlar yapsa da ilerleyen zamanda hükümet etkisiyle bu durum değişmiştir. Ziyat Ebüzziya'nın yöneticiliğini yaptığı ve uzun bir geçmişi olan Tasvir-i Efkâr gazetesi ise Mihver yanlısı yayınlar yapmaktadır. Savaş döneminde ideolojik sürekliliğini koruyan tek gazete, Tan gazetesi olmuştur ve savaşın ilerleyen dönemlerinde Sovyet komünizm anlayışını benimsemiştir. Kazım Şinasi Dersan, Ali Naci Karacan ve Necmettin Sadak tarafından kurulan Akşam gazetesi ölçülü olarak müttefik yanlısı yayınlar yaparken bazı hükümet politikalarını eleştirmekten de çekinmemiştir.⁸³

İkinci Dünya Savaşı boyunca hükümet-basın ilişkisi, hükümetin uyguladığı denge siyasetine göre şekillenmiş ve izlenilen dış politikada basın bir araç olarak kullanılmak istenmiştir. İncelenen dönem içinde basın hem iç hem de dış politikada hükümetin siyasi kararlarının bir kaynağı olarak görülmüş, bu nedenle de ağır baskı altında tutulmuştur.

2.4. Askeri Durum

Bütün dünyayı etkisi altına alan bir savaşta yalnızca askeri güçten bahsetmek imkânsız olduğunu, bu güçle birlikte ekonomik gücünde olması gerektiğini daha önceki bölümlerde belirtmiştik. Ekonomik güç unsuruyla birlikte ortaya çıkan sanayileşme ve teknolojik ilerleme en önemli faktörlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemler de genç Türkiye her iki alanda da gelişmemiş ve hazırlıksız durumdaydı. Dönemin siyasi önderlerinin bu yetersizliğin farkında olması ve Türkiye'nin askeri gücünün gerçekçi olarak değerlendirmesi, savaş dışı kalma yolunda izlenecek denge siyasetine ışık tutmuştur.⁸⁴

Türk ordusunun, büyüklüğü ve cesaretiyle dikkat çekici olmasına rağmen modern savaş şartlarına uyum sağlayacak kadrosunun, araç, gereç ve silahlarının eksik oluşu izlenecek dış politikada öne çıkmaktaydı. Savaş başlamadan önce ve savaş sırasında savunmasına önem veren Türk ordusu Avrupa standartlarının çok altındaydı. Bu nedenle ordusunu güçlendirmek ve modernleştirmek isteyen Türk devlet adamları yaptıkları her ekonomik anlaşmaya askeri araç, gereç içinde ek maddeler koydurmuş, askeri açıdan eksikliklerini gidererek kendini savaşa hazır

⁸³ Çelik, a.g.e., s.6-8.

⁸⁴ Mustafa Aydın, *Görelî Özerklik: Savaş Kaosunda Türkiye, 1939-1945*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.430

hale getirmeye çalışmıştır.⁸⁵ İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk ordusuna ait silahlar incelendiğinde daha çok Alman yapımı silahlar ve İngiliz uçaksavar toplarının bulunduğu görülmektedir. Deniz kuvvetleri ise milli imkânlarla sağlanan üç adet muhrip gemisinin yanı sıra üç adet kruvazör gemisi, üç adet torpido bot, üç adet mayın arama tarama gemisi, bir adet ana yatak gemisi ve yağ gemisinden oluşmaktaydı. Hava kuvvetlerinde ise Eskişehir, İzmir ve Diyarbakır'da üslenen iki yüze yakın keşif ve muharebe uçağı bulunmaktaydı.⁸⁶

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye jeopolitik konumu sebebiyle hem müttefik hem de mihver devletlerin baskısına maruz kalmış ancak savaşa girmek istemeyen Türk liderleri bu olumsuz durumu hem Almanya'ya hem de İngiltere'ye karşı bir koz olarak kullanmıştır. İngiltere'nin Adana görüşmelerinde Türkiye üzerindeki etkisini artırması, yapılacak askeri yardımın plan ve programının oluşturulması, Trakya ve İzmir'i korumak adına İngiliz heyetinin incelemeler yapması, Almanya'nın Balkan topraklarına ilerlemesi Türkiye'nin bu bölgelerde daha etkin önlemler almasını zorunlu kılmıştır.

2.5. İdealizm ve Realizm Akımlarının Türk Dış Politikasına Etkisi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, işleyiş ve dönüşüm süreci, temelde idealizm yaklaşımından etkilenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması, ulus-devlet refleksi gösterilmesiyle gelişen reformlar ve takip edilen politikalar Türkiye'nin idealizm akımından etkilendiğinin göstergesidir.⁸⁷

Cumhuriyet'in ilanından Atatürk'ün vefatına kadar dönemi kapsayan, 1919 ile 1939 yılları arasında Türk dış politikası geçmişin pasifliği ve duygusallığından arınmış, dengeli, gerçekçi ve tutarlı bir tutum içinde Misak-ı Milli sınırları içinde kalınması, iyi komşuluk, verilen sözlerin tutulması ve tüm devletlerle dostça ilişkiler geliştirmek gibi temel ilkelere bağlı kalmıştır.⁸⁸

⁸⁵ Kayış, a.g.e., s.28.

⁸⁶ Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, Genelkurmay ATESE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1999, s.52.

⁸⁷ İlhan Beyazal, *Türk Dış Politikasında İdealizm Ve Realizm*, (08.08.2015), <http://www.ustad.org.tr/?p=1956> , Uluslararası Stratejik Tahlil Ve Araştırmalar Merkezi, (Erişim tarihi 29.02.2016)

⁸⁸ Nüzhet Kandemir, *Türkiye'de Adalet ve Dış Politika*, ODTÜ Atatürkçü Düşünce Derneği Yayınları, Ankara, 2012, s.78

Atatürk'ün ölümünden sonra başlayan İnönü dönemindeyse, 1938 ile 1950 yılları arasında Türk Dış Politikası'nda ilke itibariyle bir değişiklik görülmemiş olmasına karşın Cumhuriyet'in kuruluş felsefesinden uzaklaşarak otoriter bir rejimi beraberinde getiren Millî Şeflik uygulamasıyla bir kırılma noktası yaşanmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü tarafından izlenen politikalar, laik rejimin kesintiye uğrayacağı ve bunalım yaşanacağı endişelerinin giderilmesi kapsamında, kararlılık ve süreklilik adına yapılmış hamlelerdir⁸⁹.

Sonuç olarak Cumhuriyet döneminde Türk dış politikası ana hatlarıyla bir bütünlük arz etmekte birlikte, belli dönemlerde önemli değişimler görülmüştür. Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar, büyük ve güçlü devletlerin birbirleriyle kıyasıya çekiştiği hassas dönemde, Türkiye ulusal çıkarların ön planda tutulduğu temkinli bir denge siyaseti izlemiştir.

2.6. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Gelişen Olayların Türk Dış Politikasında Denge Siyasetine Etkileri

Birinci Dünya Savaşı'nın yaraları henüz sarılmamışken Almanya, İtalya ve Japonya'nın sergilediği saldırgan tutum ve diğer devletleri tehdit etmesinin yanı sıra boy gösteren ekonomik kriz kargaşa ortamı yaratmış, Milletler Cemiyeti'nin (MC) barışı korumaya yönelik yaptırımını kalmamış ve barışçıl ortam yerini savaşa bırakmıştır. Cemiyet bazı küçük ve orta büyüklükteki devletlerle ilgili konularda bir yere kadar çözüm sunabilirken büyük devletlerle ilgili sorunlara çözüm getirememiştir. Dış politikasını güç kullanma ve saldırgan bir tutumda yürütecek devletler, en kötü ihtimalle kısa süreli ekonomik ambargoların dışında bir yaptırımla karşılaşmayacağını biliyordu.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ciddi ekonomik problemleri olan Türkiye'nin dış politikasını şekillendirirken içinde bulunduğu ve yaşadığı koşulların etkileri görülmektedir. Ekonomisi kötü olan Türkiye'nin dışarıdan yapılacak her yardıma açık olması, savaş boyunca Mihver ve Müttefik devletlerin siyasi baskılarını arttırmıştır. Bununla birlikte askeri gücünün ve malzemesinin yetersiz olması, savaşa girdiğinde yaşanacak olası bir yenilgi yerine savaş dışı kalarak en az zararla savaştan çıkmayı planlayan tarafsız bir dış politika izlemesine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı

⁸⁹ Çağdaş Yüksel, *Nato ve Türkiye'nin Dış Politikasına Etkileri (1949-1974)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2013, s.39. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)

boyunca izlediği dış politikada denge siyaseti ile tarafsız kalmaya çalışan Türkiye, Müttefik Devletlerin kendisini savaşa sokma çabalarına karşı tarafsız tutumuna devam etmiştir.

Savaşın şiddetini arttırdığı dönemlerde hem İngiltere ve Fransa ile imzaladığı antlaşmaya uyararak hem de izlediği denge siyaseti gereği Almanya'yla ilişkilerine devam ederek toprak bütünlüğünü korumaya çalıştı. 1941 yılında imzalanan dostluk antlaşmasıyla Almanya'nın Türk topraklarına saldırmamasını garantiledi.⁹⁰ 1943'de Adana ve Kahire'de Müttefik devletler arasında yapılan görüşmeler savaşa dâhil olması konusundaki baskılara karşı silah ve mühimmat eksikliğini öne sürülerek oyalama taktiği kullanılmış, Türkiye savaş dışı kalmayı başarmıştır. Savaşın son dönemine gelindiğinde İngiltere, Türkiye ile Almanya arasındaki her ilişkinin kesilmesini talep etmiştir. Yalta Konferansı kararları gereği Türkiye'nin savaş sonrasında kurulacak BM'ye katılabilmek için 1 Mart 1945'ten önce Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi, savaş dışında kalma politikasıyla ters düşmüş olsa da Almanya'nın kesinleşen yenilgisiyle fiilen savaşa girmemiştir.

2.6.1. Sovyetler Birliği ile Dostluğu Pekiştirme Girişimleri

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin tarihsel boyutlarının yanı sıra genel eğilimi itibarıyla de sorunlu olduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı ve Rus Çarlığı döneminde devamlı çatışma içinde olan iki ülke Birinci Dünya Savaşı sonunda Müttefik Devletlere karşı izlenecek politikalarla yakınlaşmaya başlamıştır. O dönemde Türkiye iki büyük devlet olan ABD ve SSCB ile ilişkilerini düzenleme üzerine yoğunlaşmıştı. Ancak ABD'nin savaş sonrasında Osmanlı İmparatorluğuna karşı takip ettiği politika ve Wilson İlkeleri sebebiyle ABD ile ilişki geliştirilmesi zordu. Bunun üzerine Ankara Hükümeti, SSCB ile olan ilişkilerinde ABD'den farklı bir yol izlemiş, savaş sonunda ortaya çıkan ortak düşmanlara karşı uzun sürecek bir dostluk ilişkisi geliştirmiştir.

1933-1936 döneminde Türkiye ile SSCB arasında sıkı bir işbirliği yaşanmış bu dönemde en önemli konu ise Boğazlar meselesi olmuştur. Türkiye'nin Lozan'da belirlenen Boğazların silahsızlanmasıyla ilgili hükümleri değiştirme girişimlerine SSCB'nin destek vermesi, iki ülkeyi yakınlaştırmıştır. 1936 yılından sonra ise

⁹⁰ Yüksel, a.g.e., s.45.

Montreux Konferansı ve ardından da Türkiye'nin İngiltere ile yaptığı işbirliği bu yakın ilişkileri bozmuştur. 1939 yılının Ağustos ayında yapılan Rus-Alman Saldırmazlık Pakti'nden sonraysa iki ülke arasındaki uyuşmazlık ve gerginlik artırmıştır.⁹¹

Türkiye, Sovyetler ve Almanya'nın arasında yaptığı saldırmazlık anlaşması sonrasında kendi dış politikasını rahatlatılabilmek adına SSCB ile ilişkilerini netleştirmek ve bir anlaşma yapmak için bir adım attı.⁹² Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu 25 Eylül'de Moskova'ya gitti. SSCB Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa ile imzalayacağı anlaşmasının içeriğini öğrenebilmek, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nde yer alan bazı maddelerin değişikliğini talep edebilmek için bu ziyareti kabul etti ve sonucunda bir anlaşma imzalandı.⁹³ Buna göre Türkiye ve Rusya birbirlerinin haberi olmadan başka bir devletle ittifak yapamayacaklardı.⁹⁴ Ancak SSCB'nin Almanya ile yaptığı anlaşma ve Türkiye'nin de İngiltere ve Fransa ile imzalayacağı bir antlaşmanın olmasıyla bu anlaşma geçerliliğini kaybetmiştir.

Bununla birlikte, 1940 yılının sonlarına doğru Almanya'nın Romanya'ya sızmaya başlaması SSCB'yi telaşlandırdı. Balkanlar'ın Almanya'nın etkisine girmesinden çekinen SSCB, zayıflayan Alman ilişkileri sonucunda bir savaşın içine sürükleneceğinin farkındaydı. Almanya ile girilecek muhtemel bir savata Türkiye gibi bir müttefikin önemli olması iki devlet arasındaki ilişkiyi yumuşatmıştı. 1941 yılında Baltık'tan Romanya'ya uzanan bir cephe üzerinden SSCB'ye saldıran Almanya, İkinci Dünya Savaşı'nın gidişatını ve geleceğini değiştirecek olan Alman-Rus savaşı başlatmış oldu. SSCB'nin Türkiye'ye karşı tutumunu yumuşatması ve izlediği işbirlikçi politika, Alman-Rus savaşının sonuna kadar devam etmiş ancak Almanları yenilmesi ve savaşın SSCB lehine dönmesiyle son bulmuştur.⁹⁵

2.6.2. Türk-İngiliz-Fransız Saldırmazlık Pakti

1930'lu yıllarda sürekli gelişme gösteren Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkilerde somut adımlar atılamamış, bir dostluk veya tarafsızlık antlaşması imzalanamamıştır. 1937 yılına gelindiğinde Türkiye tarafından ittifak kurma yönünde

⁹¹ Tuğba Korhan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari Ve Ekonomik İlişkileri Üzerine*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bolu, 2012, s. 92-104.

⁹² Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.272

⁹³ Aydın, a.g.e., s.419

⁹⁴ Ahmet Şükrü Esmer ve Oral Sander, *İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1973, s.141

⁹⁵ Aydın Alacakaptan, *Türk Sovyet İlişkileri 1921-1945*, (der.) İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.286

yapılan hamleler, İngiliz Hükümeti tarafından reddedilmiştir. 1938 yılının Eylül ayında Türkiye'nin, Fransa ile başlayan görüşmelerine İngiltere'nin katılımını ve Hatay anlaşmazlığını çözmesi talebi, o dönemlerde yatıştırma politikası izleyen ve Mihver Devletlerle ilişkilerini bozmak istemeyen İngiltere tarafından bir kez daha geri çevrilmiştir.⁹⁶

Almanya'nın 1939 yılında Çekoslovakya'yı işgal etmesinin hemen ardından İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi Avrupa'yı kaçınılmaz bir savaşın eşiğine getirmiştir. Moskova'ya anlaşma yapmak için giden Saraçoğlu'nun, Sovyet Birliği'nin Almanya ile anlaşması üzerine eli boş olarak dönmesi, İtalya'nın Arnavutluk'u yani Türkiye'nin güvenlik bölgesini işgal etmesi, İngiltere'nin çıkarlarının tehlikeye girmesiyle 1939 yılının Mart ayından itibaren Türkiye ve İngiltere arasındaki ittifakın kurulması hız kazandırmıştır. İngiltere ve Fransa Büyükelçileri, Türk Hükümetiyle karşılıklı görüşmelerinde savaşın Akdeniz ve Balkanlara sıçraması üzerinde durmuş, ancak Saraçoğlu Hatay'ın durumuyla ilgili kesin bir sonuca ulaşılmadan üçlü bir anlaşmanın sağlanamayacağını bunun yerine bildirelerin ayrı ayrı görüşülerek imzalanabileceğini bildirmiştir.⁹⁷

Türkiye'nin İngiltere ile 12 Mayıs ve Fransa ile 23 Haziran 1939 yılında imzaladığı bildireler, 19 Ekim 1939 tarihinden itibaren Karşılıklı Yardım Anlaşmasıyla üçlü ittifak haline gelmiştir. Bu anlaşmayla birlikte Sovyet baskısından korkan Türkiye anlaşmaya ek bir protokol ekleterek, yapılan ittifakın Türkiye'yi SSCB ile savaşa sürüklemesini önlemiştir.⁹⁸ Bu anlaşmayla Türkiye SSCB'yi memnun edemese de dış politikasında takip ettiği denge siyasetine uygun davranmıştır. Türkiye kendisine direkt bir saldırı olması durumunda savaşacak ve maddi yardımla birlikte silahlanacaktı.⁹⁹ Türkiye'yi bu ittifaka yönelten en önemli sebep güvenlik kaygısıdır.

Türkiye'nin yaptığı üçlü ittifaka karşı SSCB, yaptığı petrol ihracını durdurmuş ve tepkisini çok sert bir şekilde ortaya koymuştur. SSCB'ye göre bu anlaşmanın imzalanması Türkiye'yi tarafsız bölgeden çıkarmış ve savaşmakta olan devletlerin arasına katmıştı.¹⁰⁰ Türkiye'nin yaptığı anlaşmaya meclis açılış konuşmasında yer

⁹⁶ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 274.

⁹⁷ Akandere, a.g.e., s. 273

⁹⁸ Murat Çemrek, *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, (der.) Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınevi, Ankara, 2008, s.269

⁹⁹ Deringil, a.g.e., s.96

¹⁰⁰ Akandere, a.g.e., s.274

veren İnönü, bu antlaşmanın gerekçesini barışın korunması ve sürekliliğinin sağlanması için atılan bir adım olarak gerekçesini açıklamıştır.

İttifak anlaşması gereği İngiltere ve Fransa, Türkiye'yi yanlarında savaşa dâhil etme çabasında olmasına karşın anlaşma hükümlerini öne sürerek savaş dışı kalan Türk yetkilileri, imzalanan üçlü ittifak anlaşmasıyla tarafsızlık politikasını bitirmiş gibi görünse de, savaşa dâhil olmama konusunda istekliliğine devam etmiş ve izledikleri denge siyasetini başarıyla yürütmüşlerdir.

2.6.3. İtalya'nın Savaşa Girmesi

Türkiye ve İtalya arasındaki ilişkilere bakıldığında 1922-1928 tarihleri arasındaki dönemde karşısında kolayca yıkılabilecek bir Türkiye gören İtalya ile ilişkiler olumsuz gelişmiş; 1928 yılından sonra ise faşist yönetimin Türkiye'nin sandıklarından daha güçlü olduğunu anlamasıyla izlenen politikada farklılaşmalar görülmüştür. Ancak bu yaklaşım 1932 yılında tekrar değişerek düşmanca ilişkilere geri dönülmüştür. Türkiye bu dönemde bir yandan Balkan devletleriyle çatışmaya girmek istemezken diğer yandan 1932 yılında girdiği MC üyeliğiyle uluslararası arenadan soyutlanmak istemiyor, İngiltere ve Fransa ile tamamen düzelmiş bir ilişkisi olmadığından İtalya'yı gözden çıkarmayı göze alamıyordu. Ancak İtalya'nın takip ettiği saldırgan politikalar Türkiye'nin kaygılarını giderek arttırmıştır.¹⁰¹

İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'na katılmasıyla Türkiye imzaladığı üçlü ittifak anlaşması gereği her an savaşa dâhil olmak zorunda kalabilirdi nitekim 13 Haziran'da İngiliz ve Fransız büyükelçileri, Saraçoğlu'ndan, Türkiye'nin anlaşmaya uygun olarak savaşa girmesini istedi.¹⁰² İtalya'nın savaşa katılmasıyla savaş, Akdeniz'e intikal etmiş ve bu durum Türkiye'yi müttefiklerine var gücüyle yardım etmeye mecbur kılmıştı. Ancak, Sovyet çekincesini öne süren Türkiye, Mihver devletlere savaş ilan etmesinin ülkeyi SSCB'yle çatışmaya sokabileceği gerekçesiyle savaşa girmek istemedi.¹⁰³

Savaşın başında komşu ülkelere saldırmayacağına dair teminat veren İtalya kolay zaferlerle saygınlık kazanmak ve Almanya'dan önce Balkanlara inmek için Yunanistan'a saldırmıştı.¹⁰⁴ Türkiye'nin Yunanistan'a askeri destek vermesi, kendi

¹⁰¹ Dilek Barlas, *İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve İtalya*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006, s.1-4

¹⁰² Ahmet Şükrü Esmer ve Oral Sander, a.g.e., s.146

¹⁰³ Sina Akşin ve Oğuz Akkan, *Türkiye Tarihi (1908-1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s.164

¹⁰⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918 – 1994*. Ankara: İmge Yayınları. 2002 s. 143

savunmasını zayıflatacağından ve İngiliz donanmasının Türkiye'ye destek verecek durumda olmaması sebebiyle İngiltere, Türkiye'ye savaşa girmesi yönünde bir istekte bulunmadı.¹⁰⁵ İsmet İnönü Türkiye'nin savaşa katılmama isteğini vurgularken, başka ülkelere saldırmak için deniz ve hava sahalarını hiçbir ülkeye kullandırmayacağını garantisini vermiştir.

2.6.4. Türkiye Üzerinde Rus-Alman Pazarlığı

Almanya ile SSCB arasında, Türkiye konusu Molotov'un 12 Kasım 1940 yılında Berlin ziyaretinde ele alınmaya başlandı. Bu görüşmelerde SSCB, Montreux anlaşmasındaki memnuniyetsizliği, Boğazlar üzerinde istediği ayrıcalıkları, Ege adaları ya da Boğazlarda bazı kontrol noktalarına hâkim olma istediğini de belirtti. Sonunda SSCB, Almanya ve İtalya'yla, Türkiye'yi kendileriyle işbirliği yapmaya zorlamak, yürürlükteki Montreux Antlaşması'nın kaldırılması konularında anlaşma sağladılar. Varılan anlaşmaya göre;¹⁰⁶

- i. SSCB savaş gemilerini istediği zamanlarda ve sınırsız olarak geçirebilecek,
- ii. Almanya, İtalya ve Karadeniz ülkeleri dışında hiçbir ülkenin savaş gemileri Boğazlardan geçemeyecekti.

Esas konusu, Mihver Devletleri ve SSCB arasında dünyanın nüfuz bölgelerinin paylaşılması olan bu görüşmelerden sonra Almanya, stratejik önemi büyük olan Türk Boğazlarını başka devletlerle paylaşmak istemiyordu ve SSCB ile Türkiye arasında ikili oyun oynamaktaydı. Bir yandan Türkiye'ye teminatlar verip bir anlaşma imzalama çabasındaiken diğer taraftan SSCB'nin Mihver devletlere katılmasına gayret gösteriyor bunun için de Türkiye üzerinden pazarlık yapıyordu.¹⁰⁷ Bu görüşmeler sonucunda SSCB, Almanya ile bir anlaşmaya varamayacaklarını bildirmesiyle anlaşmak üzere olan iki ülkenin ilişkileri artık zedelenmişti.

Sovyetler, Berlin görüşmeleri sonrasında Almanya ile imzaladığı saldırmazlık anlaşmasının uzun olamayacağını anlamış bu sebeple, Türkiye'ye karışı tutumunda yumuşamıştır. SSCB, Türkiye'nin içinde bulunduğu zor durumundan yararlanarak

¹⁰⁵ Esmer ve Sander, a.g.e., s.148

¹⁰⁶ Aydın, a.g.e., s.430

¹⁰⁷ Aydın, a.g.e.,2002, s.431

ona karşı bir saldırıda bulunmayacağını, Türkiye'ye saldırı olması durumunda Türk-Sovyet Paktı'nın gereği yanında olacağını bildirdi.

SSCB'nin izlediği bu yumuşama politikası karşısında Almanya, Türkiye'yi kendi yanına çekebilmek için yoğun bir çaba içine girmiş bunun için de ilk olarak Berlin Görüşmeleri'nin ayrıntılarını ve SSCB'nin Türkiye üzerindeki taleplerini açıklayarak, Boğazların savunmasında önem arz eden bazı Yunan Adaları'nı Türkiye'ye teklif etti. Daha sonra Türkiye'de Turancılık akımının yayılması için bazı tahriklerde bulundu.¹⁰⁸

2.6.5. Almanların Balkanlara Gelmesi

Birinci Dünya Savaşı öncesi ve esnasında sıcak ilişkiye sahip olan iki devlet, savaşı kaybetmelerinden sonra bütün ilişkilerini bir süre askıya almak zorunda kaldı. Birinci Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkiler en alt düzeye inmişti. Savaş sonrasında ise iki ülke arasındaki askeri, siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerin kurulması, savaş galibi İtilaf devletlerinin barış anlaşmalarında dayattığı maddelerle olanaksız hale gelmişti.¹⁰⁹ Türkiye ve Almanya arasındaki uzun zamandır devam eden ilişkiler bir anda kopma noktasına gelmiş, bunda da en büyük rolü antlaşmalardaki hukuki ve fiili uygulamalar oynamıştır. Bununla birlikte, savaştan sonra iki ülkenin uğraşmak zorunda kaldığı iç ve dış sorunlar, iki ülke arasındaki ilişkilerin kurulmasına engel olmuştur.¹¹⁰ Lozan Anlaşması'ndan sonra anlaşmazlıklar zamanla çözümlenmiş, 1925 yılında da Türkiye ile Almanya arasında diplomatik ve ticarî bir anlaşma imzalanmıştır.

1933 yılı Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkilerde dönüm noktası olmuş, Almanya'da iktidar olan Nasyonal - Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) gelmiştir. 1933-1938 yılları arasındaki dönemde Türk ekonomisi Almanya'ya bağımlı hale gelirken, İkinci Dünya Savaşı sırasında bu gücü kendi lehinde kullanmak isteyen Almanya, Türkiye'yi kendi safında savaşa dâhil etme isteğindediydi. Ancak sonuçları ne olursa olsun Türkiye böyle bir ittifakın ya da savaşın içine girmek istemiyordu.

¹⁰⁸ Fahir Armaoğlu, *İkinci Dünya Harbinde Türkiye*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara, 1970, s. 162-163

¹⁰⁹ Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, Ankara, 1991, s.205

¹¹⁰ Fritz Fischer, *Germany 's Aims in the First World War*, çev. Latif Çelik, London, 1967, s. 558

Almanya'nın Balkanlar'a ilerlemesi Romanya ve Bulgaristan'a saldırması, ilişkileri bozulan SSCB'yi Türkiye'ye yakınlaştırırken, İngiltere Almanların Bulgaristan'ı işgal etmesiyle Orta Doğu'ya hâkim olmasından endişe duymaktaydı. Bu sebeple İngiltere Türkiye'ye savaşa dâhil olma talebinde bulundu hatta Churchill bu konuyla ilgili İsmet İnönü'ye, İngiltere'nin savaşı kazanacağını ve ihtiyaç duyulan askeri yardımı yapacağını bildiren bir mektup yazarak Türkiye'nin savaşa katılmasını istedi ancak Türkiye, ABD ve İngiltere'yi desteklediğini buna rağmen SSCB'den çekindiğini belirterek savaşa katılmaya yanaşmadı.¹¹¹

Almanya'nın Bulgaristan'a saldırması, Türkiye'yi Trakya sınırında önlemler almaya mecbur bırakmıştır. Alınan bu önlemlerden endişe duyan Bulgaristan, Türkiye ile bir saldırmazlık anlaşması imzalamak istedi. 1941 yılında imzalanan bu anlaşmayla Türkiye, Bulgaristan'ın Mihver devletlere katılmasının önüne geçmeyi amaçlamış ancak yine de Bulgaristan Mihver devletlere katılmıştır.¹¹²

Almanya'nın Bulgaristan'ı işgalinden sonra kendine saldıracağını düşünen Türkiye, bunun önüne geçmek için Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalayarak stratejik bir adım attı. Bu anlaşma ile hem Anadolu'nun kapıları Almanlara kapatıldı hem de İran üzerinden SSCB'ye gönderilen yardımların önü kesilerek İngiltere'nin imparatorluk yolu korunmuş oldu.¹¹³

2.6.6. Krom Gerginliği

Savaşla birlikte gelişen silah endüstrisi bazı hammaddelere olan ihtiyacı arttırmıştır. Türkiye savaş döneminde silah üretmek için gerekli olan bakır, krom, alüminyum ve kalay gibi hammaddeleri olmasına karşın onları işleyebilecek endüstriye sahip değildi. Bu sebeple sahip olunan hammaddeler ihraç ediliyordu. Bu durum ise ticaret yapmak isteyen Mihver Devletlerin ve bu ticareti önlemek isteyen Müttefik devletlerin Türkiye üzerinde baskı yapmalarına neden olmuştur.¹¹⁴

¹¹¹ Armaoğlu, a.g.e., s.408

¹¹² Süleyman Seydi, *Osmanlıdan İkininli Yıllara Türkiyenin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2009, s.277

¹¹³ Ali Suat Bilge, *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.164

¹¹⁴ Muharrem Selçuk Özkan, *Türk Basınında II. Dünya Savaşı Konulu Haberlerin Sosyal ve Teknolojik Analizi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2008, s.5-6, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

9 Ekim 1941 yılında Türkiye'nin Almanya ile 90 bin tonluk krom anlaşması yapması zaten iyi olmayan ABD ile ilişkileri daha da kötüye götürmüştür.¹¹⁵ Almanya'ya krom satılarak karşılığında silah temin edilmesinin kusurlu bir davranış olmadığını düşünen Türk hükümeti aksine istenen silah yardımı yapamayacak olan İngiltere'nin de bu durumdan hoşnut olacağını düşünüyordu. Ancak İngiltere Türkiye'nin Almanya ile yaptığı krom anlaşmasından rahatsızdı ve Saraçoğlu'na savaşın Müttefik devletler lehinde değiştiğini, bu sebeple Almanya ile her türlü ilişkiye son verilmesi gerektiğini bildirmiştir.

ABD cephesinden ise yapılan bu krom anlaşması, Türkiye'nin vermiş olduğu sözleri tutmayacağı şeklinde algılanmış, Türkiye'nin bu tutumuna sert çıkmış ve yapılacak Amerikan yardımları için Almanya ile ilişkilerin bitirilmesi ön koşulu sunulmuştur.¹¹⁶ Ancak Türkiye, savaş dışı kalma politikasından vazgeçmeyerek sadece ticari ilişkilerde bulunacağını bildirdiği Almanya ile 45 bin tonluk bir krom satışı daha yapmıştır.

İngiltere ve ABD, Almanya'ya karşı yapılacak bir saldırıdan önce Türkiye ile Almanya arasındaki krom alışverişini durdurmak istiyordu. Bunun için sevkiyat yapılan demiryollarını sabote etmek, köprüleri bombalamak, gemileri batırmak¹¹⁷ gibi öneriler öne süren ABD Büyükelçisinin bu girişimleriyle Almanya'ya yapılan krom ihracatı 20 Nisan'da durdurulmuştur.¹¹⁸ Menemencioğlu, TBMM'de yaptığı konuşmasında tarafsızlık politikasını izleyen bir devletin, savaş içindeki taraflara fark gözetmeksizin mallarını satabileceğini ancak İngiltere ile yapılan ittifak gereği tarafsız sayılmadığını bu sebeple Mihver Devletlere yapılan krom ihracının duracağını açıklamıştır.¹¹⁹

2.7. Müttefiklerle İlişkiler ve Denge Siyaseti

İkinci Dünya Savaşı'nın gidişatındaki sık ve keskin değişiklikler Türkiye'yi zorlamış, ülkenin savaşa girmesi durumunda savaşacak askeri ve ekonomik gücün yeterli olmaması sebebiyle İngiltere'nin taleplerine karşı SSCB tehdidini, Almanya'ya karşı İngiltere ile yapılan ittifakı, SSCB'ye karşı ise İngiltere ve ABD'yi öne sürmüştür. Türk hükümeti, ülkenin dış politikasını savaşın gidişatına göre

¹¹⁵ Ekinci, a.g.e., s.710

¹¹⁶ Fahri Ergin, *İkinci Dünya Harbi ve Türkiye*, Yakın Tarihimiz Dergisi, İstanbul, 1963, C. 4, S. 52, s. 394

¹¹⁷ Deringil, a.g.e., s.245

¹¹⁸ Esmel ve Sander, a.g.e, s.182

¹¹⁹ Weisband, a.g.e., s.246

şekillendirmiş, bir tehdide karşı diğeri ile işbirliği yaparak denge siyaseti takip etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı başlarken Almanya ve İtalya'nın izlediği yayılcı politikalar, Türkiye'yi düzenin devamlılığını isteyen devletlerle yakınlaşmaya yöneltmiştir. Özellikle İtalya'nın faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Türkiye, 12 Mayıs 1939 tarihinde İngiltere, 23 Haziran 1939 tarihinde Fransa ile arasında bir beyanname yayınlanmış ve Barış Cephesi'ne bağlanmıştır.¹²⁰ Aynı tarihlerde Almanya, Türkiye ile arasındaki ilişkiyi düzeltmek ve İngiltere yakınlaşmasını engellemek adına girişimlerde bulunmuş ancak Türk-İngiliz Beyannamesi ve sonrasında Türkiye, Fransa, İngiltere üçlü ittifak anlaşmasına engel olamamıştır.¹²¹ Bu gelişmeler sonucunda Almanya ve Sovyetler Birliği arasında 23 Ağustos 1939 yılında imzalanan saldırmazlık paktı, Barış Cephesine, Sovyetler Birliği'ni de katma düşüncesindeki Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratmıştır.¹²² Türkiye, İngiltere ve Fransa ile 15 yıllığına imzaladığı üçlü ittifak antlaşmasına ek bir protokol koydurmuş ve SSCB ile silahlı bir anlaşmazlığa sürüklenmesinin önünü kesmiştir.¹²³

1 Eylül'de Almanya'nın Polonya'ya saldırması üzerine İngiltere ve Fransa'nın, Almanya'ya karşı savaş açmasıyla İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Polonya'nın, Almanya ve SSCB arasında paylaşılması Türkiye'yi Balkanlardan gelebilecek tehdide karşı önlem almaya zorlamış, 2 Şubat 1940 tarihinde toplanan Balkan Ülkeleri'nin Almanya'dan çekinmeleriyle, canlandırılmak istenen Balkan Antantı girişiminde yalnız kalmıştır.

Almanya'nın Mayıs 1940'ta Fransa'ya saldırmasını destekleyen İtalya savaşa dâhil olmuş ve savaş bölgesi genişleyerek Akdeniz'e sıçramıştır. İngiltere ve Fransa yapılan ittifak antlaşması gereği Türkiye'nin savaşa girmesini talep etmiş ancak üçlü ittifakın "Sovyet Çekincesi" olarak adlandırılan 2 numaralı protokolünü ileri süren Türkiye bu isteği geri çevirmiştir.¹²⁴ Türkiye'nin Almanların Balkanlarda süren ilerleyişi üzerine bazı tedbirler alması Bulgaristan'ı rahatsız etmiştir. Bulgaristan'ın endişelerini gidermek isteyen Türkiye harekete geçerek 17 Şubat 1941'de bir Saldırmazlık Paktı imzalamıştır.¹²⁵

¹²⁰ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri*, Kıtış Yayınları, İstanbul, 1969, s. 291.

¹²¹ Ramazan Çalık, *Türk-Alman İlişkileri 1923-1945*, Türkler, Ankara, 2002, C. 16, s. 819.

¹²² TBMM Z.C. D.6, İ.F, Cilt: 3, (26.6.1939).

¹²³ Aydemir, a.g.e., s. 142

¹²⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, 2001, s. 111.

¹²⁵ Cumhuriyet Gazetesi, *Yeni Türk-Bulgar Anlaşması İmzalandı*, 18 Şubat 1941, s. 1.

Balkanlarda yaşanan gelişmeler Türkiye'nin savaştaki durumunu daha önemli hale getirmiştir. İngiltere, Türkiye'nin Almanya ve SSCB arasında paylaşılacağından, SSCB de Türkiye'nin Almanya ile yakınlaşması ve Boğazların Alman kontrolüne geçmesinden endişe etmiştir.¹²⁶ 5 Nisanda Irak'ta yapılan hükümet darbesi sonucunda başa gelen yeni hükümet, İngiltere'ye karşı Alman desteğine ihtiyaç duymuştur. Almanya, bu desteği sağlamak için Türkiye üzerinde baskı kurmuş, Irak'a malzeme geçirmesi karşılığında Batı Trakya ve Ege Adaları'nı vaat etmiş ancak Türkiye'nin tavrını değiştirememiştir. Almanya kendi safına çekemediği Türkiye ile 18 Haziran 1941'de bir saldırmazlık paktı imzalamış, İngiltere ise bu gelişmeden hoşnut olmamasına karşın durumu da kabul etmiştir. ABD tepkisi ise çok daha sert olmuş ve Türkiye'ye verilecek yardımları bir süreliğine durdurmuştur. Almanya'nın 22 Haziran 1941 tarihinde, SSCB'ye saldırmasıyla sona eren Alman-Rus Saldırmazlık Paktı, İkinci Dünya Savaşı'na yeni bir boyut katmıştır. Alman-Sovyet baskısı ihtimali kalkmış, hem Almanya hem de SSCB tarafından tehdit edilen Türkiye rahatlamış her iki ülkeye karşı tarafsız olduğunu bildirmiştir¹²⁷.

9 Ekim 1941 yılında Türkiye ve Almanya arasında 200 milyon liralık bir ticaret antlaşması imzalanmış, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile imzaladığı ittifak anlaşmasıyla kopmaya başlayan Türk-Alman ilişkileri, düzelmeye yolunda gelişme kaydetmiştir.¹²⁸ İki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşmasını İngilizlere kabul ettiren Türkiye, ABD'nin tepkisiyle karşılaşmıştır.

7 Aralık 1941 tarihinde savaşa dâhil olan ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın gidişatını büyük ölçüde değiştirmiştir. 1942 yılının sonlarına doğru Almanya'nın Kuzey Afrika'da yenilmesi Müttefik ve Mihver Devletlerin Türkiye üzerinde izledikleri politikaların değişmesine sebep olmuştur. Müttefik devletler Türkiye'yi kendi saflarında savaşa girmesi konusunda ikna etmeye çalışırken, Mihver devletler savaşın son evresinde Türkiye'nin savaş dışı kalma tutumuna devam etmesi için çaba göstermişlerdir.¹²⁹

Kahire Konferansı'nda Türkiye'den, müttefiklere hava üsleri vermesi talep edildiğinde, üs verdiği takdirde Almanya'nın kendisine saldıracağını ve bu durumun savaşa girmekten farkı olmayacağını bildiren Türkiye bu kez Tahran Konferansı'nda

¹²⁶ Gönlübol, a.g.e.,1993, s.154

¹²⁷ Wayne Bowen, **Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı,Tarafı Fakat Savaşmayan Ülke**,Yeni Türkiye Yayınları, C.16 Ankara,2002, s. 810.

¹²⁸ Cumhuriyet Gazetesi, **Türk-Alman Ticaret İtilafı İmzalandı**, 10 Ekim 1941, s. 1.

¹²⁹ Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri**, Ankara, 1991, s.141.

savaşa dâhil edilmeye çalışılmıştır. İkinci Kahire görüşmelerinde artan ısrar karşısında İnönü savaşı “prensip olarak” kabul etmek zorunda kalmıştır.¹³⁰

Türkiye'nin izlediği denge siyaseti sebebiyle savaş dışı kalacağına kesin gözle bakan Müttefikler beklentilerini gerçekleştirebilmek için savaş sonrası düzeni öne sürerek Türkiye'nin bu düzende yer alabilmesi için Mihver devletlere savaş açması gerektiğini vurgulamışlardır. Türkiye bu istekleri karşılamak adına ilk olarak Almanya ile imzalanan krom anlaşmasına son vermiştir. SSCB ise Türkiye'nin yaptığı bu adımın yetersiz olduğunu ayrıca Türk Boğazları'ndan geçen Alman savaş gemilerine de dur demesi gerektiğini öne sürmüştür.

Türkiye, yaklaşık altı yıl boyunca süren ve dünyanın büyük bölümünü etkisi altına alan İkinci Dünya Savaşı boyunca dış politikasını kendi çıkarlarına göre yönlendirerek savaş dışında kalmayı başarmıştır. Hükümetin izlediği denge siyaseti sonucunda 1939-1942 yılları arasında Almanya'nın üstün olduğu dönemde, ülke ile iyi ilişkiler kurulmuş, Türkiye'ye karşı savaş açması engellenmiştir. 1943-1945 yılları arasında ise Müttefik devletlerin üstünlüğü ele almasıyla değişen durum sonucunda müttefiklerin isteklerine cevap vermeye çalışılmış, ilişkileri düzeltmek için çaba harcanmıştır.¹³¹ Müttefik devletlerin, özellikle SSCB'nin baskıları sonucunda Almanya ile ekonomik ve siyasi ilişkilere son verilmiş, Türkiye'ye savaşa katılmaktan başka bir seçenek kalmamıştır.

¹³⁰ Deringil, a.g.e., s.244

¹³¹ Ekinci, a.g.e., s.712

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE'NİN DENGE SİYASETİ ÇABALARI

Türk dış politikası Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren denge siyaseti, Batıcılık, süreklilik üçgeninde durum ve koşullara göre değişim gösteren bir yapıya sahip olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde İkinci Dünya Savaşı'ı öncesinde ülkelerin benimsedikleri dış politikalar, gelişen önemli olayların yanı sıra savaşın sebepleri, gelişimi ve sonuçları, yeni düzeni oluşturmak adına yapılan konferanslar ve savaş sonrasında ülkelerin son durumlarından söz edilmeye çalışılacaktır.

3.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Ülkelerin Dış Politika Anlayışları

Birinci Dünya Savaşı öncesinde uluslararası düzen "güçler dengesi" ile sağlanmış ancak dengenin devamını arzu eden devletler kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla kutuplaşmayı başlatmış ve savaşı getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası yapılanmaya bakıldığında öncelikle yapılan antlaşmalar ve bu antlaşmalarla kazanan, kaybeden ülkeler dikkat çekmekteydi. Bu değişimle özellikle Avrupa'da güç dengeleri değişmiş, dağılan devletlerle ortaya çıkan güç boşlukları yeniden şekillendirilmiştir. Savaş sonrasında böyle felaketlerin tekrar etmemesi için ulusal ve uluslararası alanlarda reformlar yapılmıştır. Yapılan reformlar ulusal alanda otoriter-mutlakiyetçi rejimler yerine demokrasiyi, uluslararası alanda ise gizli diplomasi yerine açık bir diplomasiye yer alması ve uluslararası kurumların kurulmasını öngörmekteydi.¹³²

Birinci Dünya savaşı sonrasında yapılan barış görüşmelerine damgasını vuran ABD Başkanı Wilson, uluslararası sistemin demokrasi ilkesi etrafında ve "Açıklık Diplomasisi" çerçevesinde yeni bir uluslararası örgütlenmeyi savunarak MC'nin kurulmasını öngörmekteydi.¹³³ Bu oluşumla uluslararası ortamın temelleri "akılcı" ve "ilerlemeci" olarak değişecekti.

İdealizmin ağırlığıyla uluslararası kurumsallaşma çerçevesinde "misyoncu-normatif" ve ulus-devlet yapısını aşmayı planlayan, uluslararası toplumu oluşturmayı

¹³² Oran, a.g.e, s. 416.

¹³³ Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon and Schuster Paperbacks, New York, 1994, s.218.

amaçlayan çalışmalara önem verilmiştir. Yapılan bu çalışmaların temelinde savaşın önlenmesi ve barışın getirilmesi amaçlanmıştır.¹³⁴ 1930'da ABD'den bütün dünya ülkelerine yayılan Büyük Buhran ve Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Almanya ve Japonya gibi devletlerin uluslararası mevcut durumu değiştirme çabaları uluslararası ilişkilerin gerilimini arttırmıştır. Büyük Buhran uluslararası ekonomik sistemin çözülmesine, var olan durumu değiştirme çabalarıysa milliyetçilik duygularının artmasına yol açarak idealizmin savunduğu uluslararası kurumsallaşmanın, barış temelli dünya düzeni oluşturma fikirlerinin sorgulanmasına sebep olmuştur.¹³⁵

Batı'da belirginleşen kutuplar 1930 yılından sonra, Türkiye'nin Dış Politikası'nda Avrupa merkezli gruplaşma içinde var olan durumun korunmasına yönelik bir tavırda olmaya ve daha sonra ise ittifak kurmaya yöneltmiştir. Ayrıca Türkiye, Balkan ve Orta Doğu devletleriyle olan durumunu korumak ve ikili ilişkiler geliştirerek olası bir savaş durumunda sınırlarını koruyabilmek için anlaşmalar imzalamıştır.¹³⁶ Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini geliştiren Türkiye için SSCB ile olan ilişkileri de önemliydi. Askeri ve ekonomik olarak güçlenebilmek için Batılı devletler kadar SSCB'ye de gereksinim duymaktaydı.¹³⁷ SSCB ise bir yandan Türkiye'nin tarafsızlığını destekler gibi görünürken diğer taraftan gizlice Türkiye'yi Almanya'ya karşı kışkırtmaya çalışmıştır. Bu gibi teşebbüsleri olan SSCB'yle ilişkilerin denge politikamızı olumsuz etkileyebileceğini söyleyebiliriz.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı'nın yıkılmasıyla Avrupa diplomasisinde güçler dengesi sarsılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ise Orta Doğu'daki güç dengelerini bozmuş, bunu fırsat olarak gören Fransa ve İngiltere bu bölgelerde hâkimiyet kurmuştur.

Japonya, Avrupa devletlerinin birbiriyle mücadelesinden yararlanarak, Uzak Doğu'da yayılcı bir politika izlemiştir. Liberallerin iktidar olduğu dönemde ekonomik nüfuzunu kullanan Japonya, askeri destekli hükümetlerin iktidara gelişiyle yumuşak yayılma politikasını değiştirerek askeri güce dayanan bir politika benimsemiştir. Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Mançurya ve Çin'i işgal

¹³⁴ Steve Smith, *Paradigm Dominance in International Relations: Development of International Relations as a Social Science*, Millennium: Journal of International Studies, 1987, C.16, s.2

¹³⁵ Uğrasız, a.g.e., s.145

¹³⁶ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2011, s. 307

¹³⁷ Mehmet Gönlübol, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.104.

etmesi sonucunda savaş zamanı Pasifik Cephesi'nin açılma nedenlerinden biri olmuştur.¹³⁸

Birinci Dünya Savaşı'nda istediğini alamayan İtalya, savaş sonrasında sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlar yaşamış, bunun sonucunda ise iktidardaki isim değişmiştir. Mussolini'nin iktidara gelmesiyle İtalya, uzun zamandır gerçekleştirmek istediği sömürgecilik faaliyetleri ve Roma İmparatorluğunu yeniden kurmak adına Afrika ve Balkanlarda yayılcı bir siyaset benimsemiştir.

Almanya'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan Büyük Buhran ile birlikte Hitler dönemi başlamıştı. Ekonominin yeniden kurulması, silahlandırılmış bir ordu, totaliter ve faşist bir rejim benimseyen Hitler, Almanya'da düzeni sağlayarak güçlü bir devlet yarattıktan sonra, saldırgan bir dış politika benimsemiştir. Yıldırım Savaşı taktikleriyle birlikte Mihver Devlet ittifakıyla Avrupa'nın büyük bölümünü ve Asya'nın bir kısmını işgal etmiştir. Hitler'in izlediği bu saldırgan politika, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasında ana sebep olarak kabul edilmiştir.

3.2. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Önemli Gelişmeler ve Türkiye

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Türkiye'nin dış politikasının büyük bir kısmı Mustafa Kemal Atatürk tarafından biçimlendirilmiştir. Lozan Antlaşması ile elde edilen başarılarla barış yolunda önemli adımlar atan ve kalan bütün gücünü antlaşmadan doğan problemleri çözmek için kullanan Türkiye, Yunanistan ile yaptığı nüfus mübadelesi ve İngiltere ile problem olan Musul sorununu çözdükten sonra dış politikasında aktifleşerek bölgesel ve evrensel sorunlarla yakından ilgilenmiştir. Gerek Milli mücadele dönemi gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra hem dış, hem de iç politika da Mustafa Kemal Atatürk'ün belirleyici ve karar verici konumunda olduğu, 1925 yılında dışişleri bakanı olarak atanan ve 1938 yılına kadar bu görevi yürüten Tefik Rüşdü Aras'ın ise uygulayıcı konumda olduğu görülmektedir.¹³⁹

İzlediği barışçı politika gereği, 1928'de Silahsızlanma Konferansı'na katılan Türkiye, benimsediği tarafsızlık ve bağlantısızlık stratejisiyle 1929 yılında da

¹³⁸ Armaoğlu a.g.e., s. 235 -236.

¹³⁹ Yelda Demirağ, *Türk Dış Politikası*, Başkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Ders Notları, Ankara,2006.

uluslararası ilişkiler enstrümanı olarak savaşı kullanmayacağını temin eden Birand-Kellogg Paktı'nı imzaladı. Bu gelişmeler Türkiye'ye 1932'de MC'ne üyeliğin kapılarını açtı.¹⁴⁰ M.C.'nin kurulduğu yıllarda uluslararası alanda varlık gösterebilecek durumda olmayan, ancak benimsediği diplomatik ve askeri ittifaklara dâhil olma stratejisiyle Cemiyete üye olmak isteyen Türkiye'nin idealizm akımının da etkileri sonucunda ortaya çıkan kolektif güvenlik çatısı altında yer alma arzusu dış politikasında kendisini göstermiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında galip devletlerden biri olmasına rağmen istediği koşulları elde edemeyen İtalya, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Akdeniz'de büyük bir tehdit unsuru olmuştur. Türkiye bu durumu İngiltere ile olan ilişkilerini düzeltmek için fırsat bilerek İtalya tehdidine karşı Türk-İngiliz dostluğunu pekiştirmiştir¹⁴¹. İtalya'nın, bu tehditkâr tutumu Türkiye'nin girişimleriyle 9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında Balkan Antantı'nın imzalanmasına sebep olmuştur.¹⁴²

Avrupa'nın içinde bulunduğu bu sıkıntılı durumundan faydalanan Türkiye Boğazlar sorununu da kendi lehine çözmek için girişimlerde bulunmuştur. İtalya'nın Habeşistan'a saldırması ve Oniki Ada'yı silahlandırması sonrasında MC'nin caydırıcı bir güç olmadığını öne sürerek, güvenliği sağlamak için Boğazların statüsü ve gemilerin geçiş rejimini değiştirmek istemiş ve 20 Temmuz 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile kısıtlanmış haklarını geri kazanarak bölgesinin egemenliğini kazanmıştır.¹⁴³ İtalya'nın benimsediği saldırgan tutumundan çekinen diğer Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini kuvvetlendirerek, doğu sınırını da güvenceye almak isteyen Türkiye, 8 Temmuz 1937'de Sadabad Paktı'na imza atmıştır.¹⁴⁴

Almanya'nın Fransa'yı baskısı altında tutmasını fırsat bilen Türkiye, Hatay sorununu da lehine çözmüş 3 Temmuz 1938'de Fransa ile imzalanan antlaşmayla Hatay, Türkiye ve Fransa garantisinde bağımsız bir devlet olmuş, 23 Haziran

¹⁴⁰ Tahir Kodal, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1938)*, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Ankara, 2006, s. 208-209

¹⁴¹ Mevlüt Çelebi, *Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü (1923-1938)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. 16, s. 668.

¹⁴² Hikmet Öksüz, *Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2006, C. 16, s. 635.

¹⁴³ Sadık Erdaş, *İki Savaş Arasında Türk Boğazları*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. 16, s. 682.

¹⁴⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011, s. 392.

1939'da yapılan antlaşmayla da Fransa, Hatay'ın Türkiye topraklarına katılmasını kabul etmiş ve Hatay 23 Temmuz 1939'da Türkiye'ye katılmıştır.¹⁴⁵

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı öncesindeki faaliyetlerine bakıldığında yaklaşan savaş öncesinde güvenliğini sağlamak amacıyla yoğun bir çaba içinde olduğu görülmektedir. Türkiye güvenliğini sağlayabilmek için öncelikle MC'ye katılmış, daha sonra Boğazlar meselesini çözerek bölgede hâkimiyet sağlamıştır, Balkan Antantı ve Sadabad Paktı ile komşu devletlerle dostluk ilişkileri geliştirmiş, Hatay sorununu lehine çözmüştür. Almanya ile ciddi bir problem yaşamamasına rağmen Mihver Devletler arasında yer almaktan çekinmiş böylece İkinci Dünya Savaşı'nda izleyeceği yolu belli etmiştir.

- i. Japonya'nın Mançurya'ya Saldırması; Japonya'nın hammadde kaynağı olarak gördüğü Mançurya'nın işgali ile Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki kalıcı barış umutlarına ilk darbeyi vurmuştur. ABD'nin bu işgal yoluyla sağlanacak kazançları tanımayacağını bildirmesi ve Çin'in MC'ye başvurması sonucunda Cemiyet yalnızca araştırma yapması için bir heyet göndermiş ve bu heyet Japonya'nın haksız olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine, MC; Çin topraklarındaki Japonya'nın işgali sonlandırması için sözlü uyarıda bulunmuştur.¹⁴⁶ Etkili bir yaptırım uygulayamayan MC, konu ile ilgili yalnızca işgal sonrasında Japonya'nın bölgede kurduğu devleti tanımamıştır. Sergilediği saldırgan tutum karşısında herhangi bir yaptırımın olmaması, Japonya'nın 1933 yılının Mart ayında MC'den ayrılmasına ve ileride de yayılcı bir dış politika izlemesine ortam yaratmıştır.¹⁴⁷
- ii. İtalya'nın Habeşistan'a Saldırması; 19. yüzyılın sonlarında Habeşistan'ı ele geçirmek isteyen ancak başarısız olan İtalya, iktidara gelen faşist liderlerinin izlediği politikalar sonrasında ekonomik sorunlarla karşılaşmış ve yeniden gözünü bu topraklara dikmiştir.¹⁴⁸ İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'ı işgal etmesi üzerine, MC'nin ambargoyla karşılık vermesi, ikinci kez açıkça yapılan saldırganlığa göz yummasıyla sonuçlanmıştır. MC'nin İtalya'yı saldırgan ilan edip üye devletlerden İtalya'ya zorlama tedbirler

¹⁴⁵ Süleyman Hatipoğlu, *Hatay'ın Türkiye'ye Katılması*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. 16, s. 689.

¹⁴⁶ Mustafa Aydın, *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, (der.) Baskın Oran, University of Utah Press, Utah, 2011, s. 405

¹⁴⁷ Şevket Ovalı, *İkinci Dünya Savaşı ve Nedenleri*, (der.) Haydar Çakmak, Türk Dış politikası 1919-2008, Barış Platin Kitabevi, Ankara, 2008, s. 265

¹⁴⁸ Fahir Armaoğlu, *20. yy. Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.251

uygulamalarını, stratejik maddeler ve malzeme verilmemesini ve kredi açılmamasını talep etmiştir.¹⁴⁹ Bu durum yalnızca İtalya'nın cemiyetten ayrılmasına neden olmuştur.

iii. İspanya İç Savaşı; Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Komünizm akımının uluslararası ilişkilere dâhil olmasıyla, İspanya'daki istikrarsızlık ve iç karışıklıklar şiddetlenmiş, ülkeyi bir iç savaşa sürüklemiştir. İspanya'da yaşanan iç savaşta Almanya ve İtalya'nın SSCB ve Komünizme karşı başlattığı mücadelede iki taraf arasında derin bir uçurum oluşması, Batılı demokrasilerin bu mücadele karşısında zayıf hareket etmeleri belki de bu iç savaşta İkinci Dünya Savaşı'nın provası olarak tarihe geçirmiştir. İspanya'da üç yıl süren iç savaş, yaklaşan İkinci Dünya Savaşı'na hazırlanan devletlere güçlerini deneme fırsatı vermiştir. İspanya'da faşist bir hükümetin kurulması halinde, İspanya ve Almanya arasında sıkışan Fransa'nın sömürgeleriyle bağlantıları kesilecek, İngiltere'nin Akdeniz'deki hâkimiyeti sona erecekti. Bütün bunlara rağmen Mihver devletlerin düşman gördüğü bu iki devlet, iç savaşta taraf olmamışlardır. İtalya ve Almanya'nın yardımlarıyla faşistler Madrid'i ele geçirmiş ve savaşta bitirmiştir. Böylelikle İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Batı Akdeniz'de yeni bir faşist rejim ortaya çıkmış, Mihver devletlerinin mücadelesi başarı ile sonuçlanmıştır.¹⁵⁰

iv. 1929-1930 Dünya Ekonomik Buhranı; Kara Perşembe olarak da adlandırılan 1929 Buhranı temelde Amerikan borsasının çöküşü sebebiyle olduğu kabul edilse de dönemin ekonomik şartları ve krizin etkisine bakıldığında Dünya Buhranı adıyla anılmayı hak ettiği görülmektedir.¹⁵¹ 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sebeplerinin başında Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri yer almaktadır. Savaş döneminde tükenen mallarda yaşanan talep artışı geçici bir büyüme yaratmış, bu büyüme ülkelerde enflasyona neden olmuştur. 1929 yılında "Wall Street" krizi Avrupa'nın borç alabileceği son kaynakların tükenmesine ve bütün dünyayı etkileyecek bir buhranın yayılmasına sebep olmuştur.¹⁵² Bu durumdan en çok Almanya etkilenmiş; işsiz sayısındaki artış

¹⁴⁹ Sander, a.g.e. 2002, s.162

¹⁵⁰ Ovalı, a.g.e., s. 266

¹⁵¹ Erhan Duman, *Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı Ve 2008 Küresel Krizi'nin Karşılaştırılması*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, 2011, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)

¹⁵² Ovalı, a.g.e., s.262

ve bütçenin kısıtlı olması, ülkeyi savaş tazminatlarını bile ödeyemeyecek hale getirmiştir. Ekonomik buhranın siyasi açıdan en önemli sonucu ise şüphesiz faşist rejimin ortaya çıkmasına olanak sağlamasıdır.

- v. Almanya'da Nazi Partisi İktidarı; Başlangıcı 1918 yılında Münih'te kurulan Alman İşçi Partisi olan Nazi Partisi, 1919'da Adolf Hitler'in üyeliğinden sonra liderliği ele almasıyla farklı bir boyut kazanmış, 1920 yılında da NSDAP adını almıştır.¹⁵³ Hitler o tarihlerde aşırı sağ ucu temsil etmiş ve örgütlenerek taraftar kazanmaya başlamıştır. Versay Antlaşması'na karşı çıkarak yürüttüğü propagandasına işsizliğe çare bulunacağını vaat ederek ve Yahudi düşmanlığını körükleyerek devam eden Hitler, güçlenerek 1930 seçimlerinde büyük bir başarı sağladı. 1932 seçimlerinde ise Alman Parlamentosu'nun en büyük partisi haline geldi. 1933 yılında Cumhurbaşkanı Hindenburg'un başbakanlığa Hitler'i atmasıyla Nazi Partisi iktidara gelmiş oldu. İktidar olan Hitler, ilk olarak meclisi feshederek seçimlere gittiyse de Nazi Partisi istenilen çoğunluğu sağlayamadı. Bunun üzerine baskılarla parlamentodan dört yıl süreyle aldığı olağanüstü yetkileri diktatörlük yönetimi kurmak için kullanan Hitler, diğer partileri kapatarak ülkeyi tek partili rejime dayanan, kültürel, ekonomik ve sosyal alanlardan kontrol altında tuttuğu bir rejim yarattı.

Hitler'in sert bir yönetimle izlediği yayılcı politikanın bütün dünyayı tehdit etmeye başladığı dönemde Versay kısıtlamalarından kurtulmak isteyen Almanya'da, ilk olarak zorunlu askerlik geri getirilmiştir. Daha sonra "Tek Millet-Tek Devlet" ilkesi doğrultusunda Almanların yaşadığı çeşitli bölgelerle birlikte 1938 yılında dostça "Birleşme" yoluyla Avusturya, Almanya'ya katılmıştır. NSDAP başkanı Hitler, "Hayat Sahası" politikasıyla fethedilecek toprakları belirlemiş; 1939 yılında da Çekoslovakya'nın, Bohemya ve Morovya bölgeleri Alman ordularınca işgal edilmiştir.¹⁵⁴

3.3. Savaşın Sebepleri ve Yayılması

Birinci Dünya Savaşından yenik ayrılan Almanya ağır şartların olduğu Versay Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. 1933 yılında Hitler'in önderliğinde iktidara gelen Naziler bu antlaşmanın yürürlükten kalkması için askeri yapılanmayı

¹⁵³ Emre Yüksel, *İki Savaş Arası Dönemde Almanya: Nazi Partisi'nin İktidara Gelişi (1919 -1933)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2013.

¹⁵⁴ Aydın, a.g.e.2011, s. 404

ön planda tutarak ordusunu savaşa hazır hale getirmeye çalışmıştır. Japonların Mançurya'ya saldırısı ve İtalyanların Etiyopya'yı işgali sonucunda, uluslararası bir savaşın temelleri atılmış oldu.

Savaşın genel sebepleri arasında Almanya ve İngiltere arasındaki siyasi çatışma, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çözülemeyen sorunlara yeni sorunların eklenmesi, Versay Antlaşması'nın sonuçları, 1930 yıllarından sonra Avrupa'daki güç dengelerinin değişmesi ve kutuplaşmalar, Almanya'nın silahlanmasının tehdit olarak görülmesi, Almanya, İtalya ve Japonya'nın saldırgan ve yayılcı politika izlemeleri sayılabilir.¹⁵⁵ Bütün bu sebeplerin sonucu olarak yeni bir dünya savaşı kaçınılmaz olmuş ve Almanya'nın 1939 yılında Polonya'ya saldırması üzerine savaşın fitili ateşlenmiş, problemler karşısında yeterli çözümü olmayan MC savaş karşısında çaresiz kalmıştır.

Savaş öncesinde imzalanan Rus-Alman saldırmazlık paktı, Almanya'yı İngiltere karşısında güçlü kılmış bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Polonya ile anlaşma imzalayarak herhangi bir saldırı halinde yardım edeceklerini söyleyerek Almanya'ya karşı cevap vermiştir. Almanya'nın Polonya'ya saldırması üzerine İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş açmasıyla Mihver Devletler ve Müttefik Devletlerin arasında başlayan İkinci Dünya Savaşı geniş boyutlara ulaşmıştır. Kısa sürede alanını genişleten savaşta, Balkanlardan Manş Kıyıları'na İskandinavya'dan Kuzey Afrika'ya kadar bütün yerler Almanya'nın "Yıldırım Savaşı" taktiğiyle ele geçirilmiştir. 1939 yılında SSCB ile Almanya arasında imzalanan dostluk paktı daha iki yılını doldurmamıştı ki, 22 Haziran 1941'de Alman orduları SSCB üzerine yürüdü.

1941 yılında Japonya'nın Pearl Harbour saldırısıyla ABD savaşa Rusya ve İngiltere'nin yanında girmiştir. 1942 tarihinde Mihver Devletler üstün durumdayken beş yıl içinde hazırlıklarını tamamlayan Müttefik Devletler savunmada kalmıştır. 1942 yılının sonlarına gelindiğinde müttefiklerin savaşa hâkim olmasıyla durumlar değişmiştir. Kısa zamanda hava kuvvetleri ve donanmasıyla Japonların karşısına çıkan Amerikalılar onları Pasifik'te geri çekilmeye zorlamıştır. 1943 yılında Müttefik devletler ilk cepheyi, ardından da 1944 yılında Normandiya kıyılarına yapılan çıkarmayla Almanya'ya karşı ikinci cepheyi açmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Veli Yılmaz, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998, s.220

¹⁵⁶ Cemil Koçak, *2. Dünya Savaşında Cumhuriyetin Politikası*, Ankara, 2004, s.175

1945 yılına gelindiğinde Nazi Partisi dağılmış, kurulan yeni hükümetin kayıtsız şartsız teslim olmasıyla savaşta yalnız kalan Japonya; ABD'nin Nagazaki ve Hiroşima'ya atom bombası atmasından sonra teslim olmuştur. Böylelikle İkinci Dünya Savaşı'nın askeri evresi bitmiştir.

3.3.1. Sovyetlerin Baltık Denizine Yerleşmesi

Rusya; Almanya'nın Polonya'yı işgalinden kaynaklı karışık durumdan yararlanarak Estonya ile 1939 yılında karşılıklı yardım anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmayla Estonya, Rusya'nın deniz ve hava üslerini kullanmasına ve asker bulundurmasına izin vererek istemeyerek de olsa SSCB tarafından işgalini kabul etmiştir. Bu anlaşmadan sonra Rusya, Baltık denizindeki diğer ülkeleri baskı altında ticari, ekonomik ve askeri anlaşmalar imzalamaya zorlayarak Almanya karşısında tampon bir bölge oluşturmayı amaçlamıştır. SSCB 5 Ekim'de Letonya ve 10 Ekim'de de Litvanya ile imzaladığı karşılıklı yardım anlaşmalarıyla, Estonya'dan elde ettiği hakları bu devletlerden de aynen sağlamıştır.¹⁵⁷

Bütün bu gelişmelerden sonra gözünü Finlandiya'ya diken Rusya istediği sonuca ulaşamamıştır. Almanya'dan yardım isteyen Finlandiya diğer ülkelerin aksine hemen teslim olmamıştır. SSCB'nin Finlandiya'ya saldırması üzerine Norveç, İsveç ve Danimarka tarafsız olduğunu beyan etmesine karşın dünya kamuoyu, Finlileri desteklemiş; MC konseyi, SSCB'yi üyelikten çıkarmıştır. Finlandiya askeri açıdan yalnız kaldığı savaşta beklenilmeyen bir mücadele göstermiş, bunun üzerine de SSCB Finlandiya'ya savaş açmadan ağır bir hava saldırısında bulunmuştur. Bu saldırıların sonucunda Finlandiya Rusya'nın isteklerini kabul etmek zorunda kalmış ve savaş sona ermiştir.¹⁵⁸

Savaş sonunda imzalanan antlaşmayla Finlandiya bağımsızlığını korumuş ancak SSCB'ye önemli miktarda toprak vermek ve ülkede üs kurma hakkını kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylelikle Baltık kıyılarına iyice yerleşen Rusya büyük kayıp vermiş olmasına karşın amacına ulaşmış, Baltık Denizi'nin kontrolünü eline almıştır.

¹⁵⁷ Armaoğlu, a.g.e.,2014 , s.363

¹⁵⁸ Yılmaz, a.g.e., 1998, s. 221

3.3.2. Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i İşgali

İsveç'ten ihraç edilen demir, Almanya'nın savaş sanayisinin temelini oluşturmaktaydı. Norveç'teki limanlar aracılığı ile Almanya'ya ulaşan bu madenin ihracatını engellemek isteyen İngiltere ve Fransa, Norveç'i istila etmeye karar vermişler ve hazırlıklara koyulmuşlardı. Asıl temelleri 1939 Rus-Fin savaşında atılan plan, savaşın 1940 yılının başlarında bitmesiyle gerçekleştirilememiştir.¹⁵⁹

Polonya sorununu çözen Almanya, ise Norveç'in tarafsızlık kararına saygı gösterilmesi yanlıydı. Generallerin Norveç'in istilası tavsiyelerinin aksine akıllı Batı Cephesi'nde Fransa'yı bitirmeyi. Fransa ile yapılacak savaşın kolay olmayacağını düşünerek önceliği Norveç'e vermiştir. Bunun sebebi ise Almanya'nın Fransa'ya saldırmasıyla çıkacak savaşta İngiltere'nin I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi, kendisini denizden ablukaya alabilir, bu ablukadan ise ancak Norveç fiyortlarında yer alacak deniz altı üsleriyle kurtulabileceğini düşünmesiydi. Bu üslerin işgaliyle Alman filoları güçlenecekti. Norveç'e yönelen Alman yayılması, ilk defa Batıya dönmüş bu sebeple de II. Dünya Savaşı'nda önemli kilometre taşları arasında sayılır.

Hitler Norveç meselesinin çözülmesi için kesin karar verince 1940 yılının Nisan ayından itibaren birçok Alman askeri turist olarak Norveç'e gönderilmiştir. Bu askerler emir aldıklarında hava alanlarını ele geçirecek, haberleşme merkezleri, kıyı bataryaları ve deniz fenerlerini etkisiz kılacaklardı.¹⁶⁰

Batılı devletlerin İskandinav yarımadasını işgal etmesi, Almanya'yı savaşta zor duruma sokacak belki de bu topraklarda kendisine ikinci bir cephe açılacaktı. Bütün bu durumları değerlendirerek harekete geçen Alman ordusu, bir günde Danimarka ve Norveç'i işgal etmiştir.¹⁶¹ Bu işgallerle demir nakliyatını güvenceye alan Almanya bunun yanı sıra Norveç deniz üslerine, ülkeden sağlanacak kereste, balık, süt ürünleri, bazı maden ve mineralleri ele geçirmiş oldu.

¹⁵⁹ Paul W. Doerr, *Frigid but Unprovocative: British Policy towards the USSR from the Nazi-Soviet Pact to the Winter War, 1939.*, Journal of Contemporary History, C. 36, 2001, s.423

¹⁶⁰ İbrahim Artuç, *Hitler ve İkinci Dünya Harbinin Kaderi*, Kastaş Yayınları, 1984, s. 64, 65

¹⁶¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 365, 366.

3.3.3. Fransa'nın Çöküşü

Norveç ve Danimarka'yı işgal eden Almanya, doğu ve kuzey sınırlarını güvenceye aldıktan sonra 1940 yılında Hollanda, Belçika ve Fransa'ya karşı saldırıya geçerek savaş yönünü Batı Avrupa'ya çevirmiştir. Asker sayısı olarak neredeyse denk ordular olmasına karşın Almanya'nın silah ve mühimmatı, eğitim ve tecrübeleri onu bir adım öne taşımıştır. Hollanda, Alman saldırısına ancak birkaç gün dayanabilmiş ve 15 Mayıs 1940 yılında teslim olmuştur.

Altı haftadan kısa süren seferler sonucunda Hollanda ve Belçika'yı işgal ederek Fransa'ya doğru ilerlemiştir. Almanya'nın "yıldırım savaşı" taktiğiyle kuşattığı Fransa altı gün sonra teslim olmuştur.¹⁶² Bu durumu fırsat olarak gören İtalya da 1940 yılında Fransa'ya savaş açmış ve İkinci Dünya Savaşı'na dâhil olmuştur. Fransa karşısında başarı kazanamayan İtalyanlarla bir anlaşma imzalanmış ve toprak kazanmalarının önüne geçilmiştir.

Almanya ve Fransa arasında imzalanan anlaşmayla ise Almanya, Fransız topraklarında bağımsız bir hükümet bulundurarak İngiltere'yi yalnız bırakmayı amaçlamıştır. Bu anlaşma sonucunda Fransa'nın Kuzey kısmı ve Atlantik kıyıları Almanya'ya bırakılmış, bunun yanı sıra Fransa işgalci Alman ordusunu barındırmış ve esir düşen Fransız askerlerini Almanya'ya rehin bırakmıştır.¹⁶³

3.3.4. Romanya'nın İşgali ve Struma Gemisi Faciası

SSCB'nin 1940 yılının Haziran ayında Romanya'dan Besarabya'yı istemesi üzerine Almanya'dan askeri koruma isteyen Romanya, Alman desteğiyle toprak bütünlüğünü korurken Almanya hem zengin Romen petrolünü ele geçirdi hem de kendi jeopolitik çıkarlarını korumuş oldu.

Almanların Balkanlara inmesiyle Naziler işgal ettikleri diğer ülkelerde olduğu gibi Romanya'da da Yahudi karşıtı yasalarını yürürlüğe koydular. Bunun üzerine, bu bölgelerde yaşayan Yahudiler can güvenliklerini sağlayabilmek için birleşerek bir kömür gemisini kiraladılar. Romanya'nın Köstence Limanı'ndan yola çıkan gemi

¹⁶² Aydın, a.g.e.,2011, s. 412

¹⁶³ Armaoğlu, a.g.e, s.368

henüz İstanbul'a ulaşmamıştı ki arızalandı. Geçici bir bakımla Karadeniz'den İstanbul'a ulaşabilen gemi tekrar arızalanınca 15 Aralık'ta Sarayburnu'na demir attı.¹⁶⁴

Yük ve hayvan taşımacılığı için üretilen gemi, insan taşımak ve barındırmak için uygun değildi. Gemideki bütün yolcular tek bir tuvalet ve mutfağı kullanıyordu. Dokuz hafta boyunca Sarayburnu'nda demirli kalan gemiye Kızılay ve İstanbul'daki Yahudilerden yardım malzemeleri ulaştırılıyordu ancak Almanya etmeni, Türkiye'yi bu gemiye yardım etme konusunda engelliyordu. Gemideki yolcuların karaya çıkarak Filistin'e gitme istekleri hükümet tarafından reddedildi. Diğer tarafta İngiltere de Filistin'e yapılacak Yahudi göçünü sınırlı tutmak istiyordu. Bu sebeple Türkiye'nin yaptığı bütün diplomatik girişimler sonuçsuz kaldı ve Struma bir römorkör tarafından çekilerek Türk kara sularından çıkartıldı.¹⁶⁵

23 Şubat 1942 tarihinde Struma Karadeniz'e çekildi ve ertesi gece battı. Uzun yıllar neden battığı belirlenemeyen geminin Türk torpidolarının açtığı ateş sonucu battığı iddiasına karşın 1960'lı yıllarda Sovyet arşivlerindeki belgeler geminin Sovyet torpidolarıyla vurularak batırıldığını ortaya çıkardı.¹⁶⁶ Türk hükümeti ne kadar bu gemiye ve yolcularına yardım etmeyi istemiş olsa da izlediği dış politika gereğince eli kolu bağlanmıştır.

3.3.5. İngiltere'nin Alman Taarruzunda Başarılı Olması

Fransa galibiyetinin akabinde Almanya, İngiltere'ye barış teklif etmiş; ancak teklif reddedilmiştir. Böylesi bir barışın kabul edilmesi, Almanya'nın hâkimiyetinin kabul edilmesinin yanı sıra tüm askeri gücünü doğu cephesine kaydırması anlamına geliyordu. Barış teklifi kabul edilmeyen Almanya işgal yönünü İngiltere'ye çevirmiş fakat ada ülkesi olan İngiltere'nin işgali görüldüğü kadar kolay olmamıştır. İngiltere adası öncelikle yoğun bir bombardımana tutulacak sonrasında ise çıkarma yapılarak istila edilecekti.¹⁶⁷

¹⁶⁴Cengiz Özakıncı, **Struma Batmayacak Yahudiler Kurtulacaktı**, (24.02.2013) <http://www.milliyet.com.tr/-struma-batmayacak-yahudiler-kurtulacakti-gundem/gundemdetay/24.02.2013/1672675/default.htm>, Milliyet, (Erişim. tarihi: 29.10.2015).

¹⁶⁵ Özakıncı, a.g.e.

¹⁶⁶ Rohwer Jürgen , **Allied submarine attacks of World War Two: European theatre of operations, 1939-1945**, Naval Institute Press, 1997, s.107

¹⁶⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.369

Almanlar yaptıkları savaş planına göre uçaklarını İngiltere'ye gönderdiklerinde hiç beklemedikleri bir müdafaa ve tanımadıkları bir silah olan radarla karşılaştılar. Bu yeni alet İngilizlere, saldırmak için yola çıkan Alman uçaklarının yerini ve yönünü gösteriyordu böylece İngiltere'nin hava gücünü etkisiz hale getirmeyi hedefleyen Almanya, her saldırıda ağır kayıplar vermiştir.¹⁶⁸ Bu savaşta teslim olmayan İngiltere, Alman hava kuvvetlerine ağır kayıplar verdirmiş ve taarruzun kazanan tarafı olarak tarih sayfalarına geçmiştir.

3.3.6. Sovyet Rusya'nın Savaşa Katılması: Alman-Rus Savaşı

Almanya'nın SSCB ile 1939 yılında yaptığı saldırmazlık paktındaki asıl amacı, Almanya'nın hem batı hem de doğu iki cephe savaşmasını önlemektir. SSCB'nin amacı ise öncelikle Rus-Alman birliğinden faydalanarak yayılcı ilerlemesini devam ettirmek ve sonrasında Batılı devletlerle Almanya'yı karşı karşıya getirerek bu durumu kendi lehine kullanarak komünizm akımını tüm dünyaya yaymaktır.

1940 yılında Alman orduları Fransa'yı yenip İngiltere'yi de Avrupa'dan uzaklaştırınca, hızlı bir harekâtla Rusya'ya saldırarak Ortadoğu'ya inmeyi tasarlamıştı. Bunun üzerine Almanya imzalanan saldırmazlık paktını bozdu ve Mihver güçleri SSCB'ye savaş açtı. Almanya'nın amacı kış gelmeden Moskova'yı ele geçirerek, Rus sanayi bölgelerine doğru yönelmektir. Ancak Almanya Moskova'ya ulaşılmasına az kalmışken savaşın kaderini değiştirecek stratejik bir kararla zırhlı araçlarını kuzey ve güney cephelerine destek için yönlendirmiş, Moskova harekâtını bir süreliğine ertelemiştir.¹⁶⁹

Savaşın ilk zamanlarından beri ilerleyişini sürdüren Almanya, geri çekilmeyen Rus ordusunu bozguna uğratmış ve ağır kayıplar verdirmişti. Ancak sonuna kadar direnen Rus birlikleri Moskova'yı sonuna kadar savundu ve kış geldiğinde karşı saldırıya başladı ve kışa hazırlıklı olmayan Alman orduları geri çekilmek zorunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nin açılmasına sebep olan bu savaş dünya tarihindeki en kapsamlı kara operasyonu olmuştur.¹⁷⁰ Bu savaşta SSCB'nin

¹⁶⁸ Fatih Canatan, *Radar Sonar ve İkinci Dünya Savaşı*, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayın Organı, Ankara, 2013, Cilt 22, s.295.

¹⁶⁹ Burak Çınar, *İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İki Cephe Savaş Sorunu*, Güvenlik Stratejileri Dergisi, İstanbul, 2014, C.20, s.149-197

¹⁷⁰ Yılmaz, a.g.e., s. 226

Batılı devletlerle işbirliğine girmesi Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğünü sona erdirmiştir.

3.3.7. Amerika'nın Savaşa Katılması

İkinci Dünya Savaşı başında tarafsız bir politika izleyen ABD, 1940 yılında İngiltere ve Fransa'ya silah yardımı yaparak Müttefik Devletlerin yanında olduğunu göstermiştir. Bu duruma Almanya ve İtalya'dan tepkiler gecikmemiştir. Ancak ABD bu tarihlerde asıl gerginliği Japonya ile yaşıyordu. Japonya Çin'i işgal ederek Pasifikte büyük bir imparatorluk kurmayı amaçlaması ve izlediği yayılcı politikanın üzerine ABD'nin Çin'i, işgal boyunca desteklemesi iki devlet arasındaki gerginliği arttırmıştır.

Uzakdoğu'da savaşan Japonya Almanların kışkırtmasıyla 1941 yılında Pearl Harbour'daki Amerikan üslerini bombalaması ve ertesi gün hem ABD'ye hem de İngiltere'ye savaş ilan ederek ABD'nin İkinci Dünya Savaşına dâhil olmasına sebep olmuştur.¹⁷¹ 11 Aralık gününde ise ABD, Mihver Devletleri'ne karşı savaş açarak fiilen müttefik devletlerin yanında savaşa girdiğini göstermiştir.¹⁷²

Savaşın ilk yıllarında başarıyla ilerleyen Japonya Pasifik'te birçok yeri ve Çinhindi işgal etmiş ancak bu durum fazla sürmemiş bu yayılma 1942 yılında yapılan Mercan ve Midway deniz savaşları ile önlenmiştir.¹⁷³ 1942 yılının sonlarında üstünlüğü ele geçiren müttefikler, Japonların Pasifik'te ilerleyişini durdurmuştur.¹⁷⁴

3.4. İkinci Dünya Savaşının Sona Ermesi

1939 ile 1945 tarihleri arasında gerçekleşen İkinci Dünya Savaşı çok kısa sürede çok geniş alana yayılmış ve bir dünya savaşına dönüşmüştür. Demokrasiyi savunan devletlerin kazandığı ve bütün dünya ülkelerini etkileyen savaşın sona ermesi, 5 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın tüm koşulları kabul ederek teslim olduğunu belirten belgenin imzalanmasıyla Avrupa'da; Hiroşima ve Nagazaki'de

¹⁷¹ Sander, a.g.e.,2002, s.162

¹⁷² Allan Nevins ve Henry Steele Commage, **ABD Tarihi**, çev. Halil İnalçık, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s.407 – 415

¹⁷³ Sander, a.g.e.,2002, , s.164

¹⁷⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 385

kullanılan atom bombalarından sonra, Japonya'nın 14 Ağustos 1945 yılında benzer koşulları kabul ettiği teslim anlaşmasıyla gerçekleşmiştir.

3.4.1. İtalya'nın Yenilmesi ve Avrupa'da Savaşın Sona Ermesi

İtalya Süveyş'i ele geçirebilmek adına gerek kuzey gerekse doğu Afrika'da harekâtlar düzenlemiş, üç kollu bir kıskaç oluşturabilmek içinse gözünü Yunanistan ile Girit'e dikmiştir. Yunanlıların İngiltere'ye üs vermesi bahanesiyle Almanya ile görüşmeden Yunan Hükümeti'ne verdiği kesin uyarıyla, Korfu ve Girit adalarıyla birlikte Epir ve Pire limanlarının teslimini istemiştir. Yunanistan'ın verdiği ret cevabının üzerine, Arnavutluk'ta toplanan İtalyan askerleri Yunanistan sınırından içeri girmiş ancak bu girişim İtalyanlar için tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda istediği sonuçlara ulaşamayan İtalya, 1922'de kurulan faşist yönetim ve izlenen politikalar yüzünden Avrupa'da büyük bir problem yaratıyordu. 1930'lu yılların başında İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkiler içinde olmasına karşın eski Roma İmparatorluğunu devam ettirme hayalleri İtalya'yı Almanya'ya yakınlaştırmıştır. İtalya 1936 yılında Almanya ile Roma-Berlin İttifakını kurarak Mihver yapılanmanın temellerini atılmış, 1940 yılında ise Mihver Kuvvetlerin bir üyesi olarak savaşa katılmıştır.¹⁷⁵

Kuzey Afrika'daki savaşı lehlerine bitiren müttefikler Avrupa'ya yönelerek "Mihver Devletleri teslim almak" için hareket için en uygun yer olan İtalya'ya saldırdılar. Harekâtlar sonrasında geri çekilen İtalya'da yönetim değişti ve Müttefik devletlerle ateşkes imzalandı. Böylece Avrupa'da savaş sona erdi.¹⁷⁶

3.4.2. Japonya'nın Yenilmesi ve Savaşın Sona Ermesi

1942 yılına gelindiğinde Almanya Avrupa'da, Japonya Uzak Doğu'da üstünlüğü eline geçirmiştir. Japonya, Pearl Harbour'a düzenlediği saldırısından sonra güneye doğru yönelmiş ABD'nin Manila, İngiltere'nin ise Singapur ve Hong Kong'taki üslerini işgal etmiştir. Mayıs ayında ABD ve Japonya, Mercan Denizi'nde

¹⁷⁵ E. Anchieri, *Roma-Berlin Mihverinin İç Yüzü*, çev. S. Derbil, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, 1959, s.58-70

¹⁷⁶ Armaoğlu, a.g.e., s.387

karşı karşıya gelmiş ve bu karşılaşma Japonların yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Savaş sırasında Amerikan donanmasının güçlenmesi Japonya'yı harekete geçirmiş ve zaman kaybetmeden ABD'nin Midway üssüne saldırmıştır. 4 Haziranda gerçekleşen saldırıda Japonlar başarısız olmuş bu durum ise Pasifik cephesindeki savaşın gidişatında dönüm noktası olmuştur.

İtalya ve Almanya'dan sonra Japonya'ya yönelen Müttefik devletler öncelikle Japonya'nın iletişim ve lojistik hatlarını keserek direnişi kırmayı planlamışlardı.¹⁷⁷ Ancak ABD, Japon direnişini kırarak savaşı kısaltmak için atom bombası kullanma kararı aldı. 1945 yılında ABD bombardıman uçağı Japonya'nın Hiroşima şehrini bombalayarak dünyada nükleer çağı başlatmıştır. Sonrasında Nagazaki şehrine atılan atom bombası Japonya'yı kayıtsız şartsız teslim olmaya itmiştir.

Amerikan uçakları Hiroşima ve Nagazaki'de sivilleri bombalarken, Rusya da Japonya'ya karşı saldırı başlatmış ve çok kısa sürede Japon ordularına ağır kayıp verdirmiştir. Bunun üzerine 2 Eylül 1945'te Japonya ile ABD arasında bir ateşkes imzalanmış ve İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir.

3.5. Müttefikler Arası Konferanslar, Türkiye'nin Savaş Dışı Kalma Çabası ve Denge Siyaseti

Müttefik devletlerin yanında yer almasına karşın savaş dışı kalma isteğinde olan Türkiye, 1943 yılından tarafsızlığını onaylayan devletlerin de fikir değiştirmesiyle sık sık savaşa katılması gerekçesiyle gündeme gelmiştir. Müttefik devletlerin Türkiye'yi savaşa sokma çabaları, açık şekilde Müttefiklerin aralarında yaptıkları konferanslarda görülmektedir.

3.5.1. Adana Konferansı

İkinci Dünya Savaşı'nın en kritik dönemi şüphesiz 1943 yılıdır. Alman ordularının durdurulmasıyla Müttefik Devletler'in savaşta üstünlüğü sağladığı bu yıllarda Türkiye her iki taraf içinde büyük önem arz etmekteydi. Mihver Devletler savunmaya geçseler bile hala Türkiye'ye saldırabilecek kadar yakındılar. Müttefik

¹⁷⁷ Aydın, a.g.e., s. 414

Devletler ise, Güney Avrupa'da açılacak yeni bir cepheyle Almanları zorlama fikrindeydi ve bunu Türkiye üzerinden yapmayı planlıyordu. Bu sebeple İngiliz Başbakanı İnönü'ye görüşme teklif etmiş ve görüşmeler 30 Ocak-1 Şubat 1943 yılında Adana'da gerçekleşmiştir.¹⁷⁸

Adana görüşmelerinde, Türkiye'nin en geç 1943 yılının sonuna kadar savaşa dâhil olmasının gerekliliğinin hatırlatılması üzere Türk devlet adamları iki noktaya dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki; Türkiye'nin Sovyet çekincesi diğeri ise savaşa katılmak için ihtiyaç duyulan askeri malzemelerin yetersiz olmasıdır.¹⁷⁹ İngiltere, Türkiye'nin SSCB'den çekinmesine, savaş sonrası kurulacak teşkilatın önleyeceğini, askeri yardım konusunda ise ABD ve İngiltere'nin ihtiyaç duyulan yardımı yapacağını söyleyerek Türkiye'nin verdiği taahhütleri yerine getirmesini istemiştir.

Görüşmenin ardından gizli tutulması gereken konular kısa sürede diğer devletlerce öğrenilmiş, İngiltere SSCB ile görüşerek durumu açıklamış ancak Sovyetler Türkiye'ye vermiş olduğu teminatı ve Türkiye'nin kendileriyle yaptığı tarafsızlık anlaşmasını hatırlatarak ilişkilerinin yönünü Türk hükümetinin tutumunun belirleyeceğini, dostça bir ilişki yönünde adım atılırsa SSCB'nin Türkiye'ye aynı karşılığı vereceklerini belirtmiştir.¹⁸⁰ Almanya'nın görüşmeyi öğrenmesi aradaki ilişkinin zarar görmesine neden olurken Alman tarafı, Türkiye'nin tarafsız kalarak savaşa dâhil olmamasının kazanacakları başarı için çok önemli olduğunu bildirmiştir.

Türk hükümeti, sözde kalabilecek güvenceleri değil sağlam bir güvence istiyordu. Olası bir savaş halinde oldukça zayıf olan endüstrinin büyük zarar görmesinin yanı sıra henüz tam olarak oturmayan cumhuriyet rejimi ile Misak-ı Millî sınırları tehlikeye girebilirdi. Müttefiklere güvenmeyen Türkiye, savaş dışı kalacağını ifade etmiştir.

3.5.2. Quebec Konferansı

Doğu cephesinde Almanların durdurulması, Müttefik devletlerin önemli başarılar kazanması ve savaşın gidişatıyla ilgili değerlendirmelerin yapılması için İngiltere ve ABD arasında 11-24 Ağustos 1943 yılında Quebec Konferansı

¹⁷⁸ Mehmet Öcal, *İngiltere'nin Tutumu*, (der.) Haydar Çakmak, Barış Platin Kitabevi, Ankara, 2008, s.293-294

¹⁷⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.412

¹⁸⁰ Akandere, a.g.e., s.289

düzenlenmiştir. Adana Konferansından sonraki askeri görüşmelerin hayal kırıklığı yaşatmasına karşın, İtalya'nın savaştan çekilmesiyle İngiltere, Türkiye'nin Akdeniz'deki endişelerinin ortadan kalktığını ve yapılan ittifaka uygun davranmasının zamanın geldiğini düşünmeye başlamış ancak görüşünü kabul ettirememiştir.

Konferansta Türkiye'yi yakından ilgilendiren ikinci cephenin Balkanlarda açılmasıyla ilgili yapılan baskıya destek olmayan SSCB, İngiltere'nin kendinden önce Balkanlara girmek arzusunu fark etmiş bu sebeple Türkiye'nin savaşa dâhil olması konusunda ısrar etmiştir.¹⁸¹

Konferans sonucunda, Türkiye'nin savaş dışı kalmaya devam etmesini bunun yanı sıra Almanya'nın baskılarına karşı koyabilmesi için silah ve malzeme yardımına devam edilmesi gerektiğine karar verilmiş; karşılık olarak ise Türkiye'den Almanya'ya yapılan krom satışlarını durdurması ve Boğazları Alman gemilerine kapatması istenmiştir.¹⁸² Ayrıca açılacak olan ikinci cephenin Fransa'nın Normandiya kıyılarında olmasına ve bu hazırlığın sorumluluğunun ABD'ye bırakılmasına karar verilmiştir.

3.5.3. Moskova Konferansı

ABD, savaşa katıldıktan sonra İngiltere ve Rusya ile ortak düşmanlarına karşı sıkı bir işbirliği içine girmiş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulacak düzenle ilgili 1943 yılının Ekim ayında Moskova'da bir konferans düzenlemiştir. Konferans, SSCB'nin Türkiye'yi savaşa sokabilmek için İngiltere ve ABD'den destek görebilmesi için gösterdiği çabalar açısından büyük önem taşımaktadır.¹⁸³

Moskova Konferansı'nda, gündeme gelen Türkiye üzerinde, müttefikler arasında bir görüş birliği yoktu. SSCB, görüşmelerinin Türkiye'nin savaşa girmesinin Sovyet Cephesi'ndeki Alman baskısını azaltacağını, savaşa katılmasının "telkin" değil "emir" biçiminde olması gerektiğini, Türkiye'nin savaş isteğini reddetmesi halinde yapılacak silah yardımının durdurulmasını istediğini belirtti.¹⁸⁴

¹⁸¹ Baki Öz, *Bıçağın Sirtında Siyaset: 2. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, Can Yayınları, İstanbul, 1996, s.142

¹⁸² Barış Ertem, *Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1974)* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, İstanbul, 2010 s.259

¹⁸³ Weisband, a.g.e., s.150

¹⁸⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 170

İngiltere ve ABD ise Türkiye'nin savaş dışı kalmasını ancak müttefik devletlere hava üsleri kullandırmasını ve ulaşımda kolaylıklar sağlamanın daha faydalı olacağı görüşüne sahipti. Konferansta Alman hava güçlerinin Ege'deki üstünlüğüne son verebilmek için İngiltere'nin Türk hava alanlarına ihtiyacı olduğunu bu önerinin reddedilmesi halinde ise Türkiye'ye gönderilen yardımın kesileceği vurgulanmıştır.¹⁸⁵ Menemencioğlu bu öneriyi kesin olarak reddetmiş, müttefiklere açılacak hava üsleri Almanya'nın yönünü Türkiye'ye çevirebilir, büyük kentleri bombalanabilir ve Türkiye savaşa sürüklenebilirdi. Ancak Türkiye savaşa girmek için hazır değildi.

3.5.4. Birinci Kahire Konferansı

İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, Moskova Konferansı'ndan hemen sonra Menemencioğlu ile konuşma fırsatını 5-6 Kasım tarihleri arasında Kahire'de bulmuş, Rus kozunu öne sürerek Adana Görüşmeleri'nde İnönü'ye yaptıramadıklarını daha sert bir tavırla yineleyerek gündeme getirecekti.¹⁸⁶

Kahire Konferansı'nda İngiltere'nin istekleri CHP Meclis Grubu'na taşınmış ve tartışılmıştır. Müttefiklerin yanında girilen bir savaşın bu haliyle Türkiye'yi Sovyetlere feda etmekten başka bir durum doğurmayacağını söyleyen Menemencioğlu, Müttefik Devletlerden öncelikle söz verilen yardımları yapmalarını sonrasında Türkiye'nin savaşa dâhil olmasının planlanan tarihinin belirlenmesini istenmiştir.¹⁸⁷

Görüşmelerde hiçbir sonuca varılamadığı gibi restleşmeler de yaşanmıştır. Bu konferans sonrasında Türk-İngiliz ilişkileri gerileme dönemine girmeye başlamış, Türk Hükümeti ise taktik değişikliğine gitmiştir.¹⁸⁸ Bu taktiksel değişiklikle hazırlıksız girilecek savaşın siyasal tehlikelerini bir yana bırakarak tümüyle askeri problemlere yönelerek hem müttefikleri kızdırmayacak hem de savaşa girmesine yönelik baskıların önüne geçebilecekti.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Aydın, a.g.e.,2002, s.457

¹⁸⁶ Weisband, a.g.e., s.167

¹⁸⁷ Akandere, a.g.e., s.293

¹⁸⁸ Öz, a.g.e., s.175

¹⁸⁹ Weisband, a.g.e., s.175

3.5.5. Tahran Konferansı

Büyük üçlerin buluşması olarak geçen bu konferans Moskova Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda Kasım 1943'te Tahran'da gerçekleşmiştir. Müttefik devletlerin Türkiye ve İran ilişkilerini, Yugoslavya operasyonu, Japonya konusu ve savaş sonrası yapılacakların belirlenmesi için düzenlenen bu konferansta Churchill, savaşa katılması konusunda Türkiye'ye karşı tutumunda ısrarcıydı. ABD ise, Türkiye'nin savaşa dâhil olmasıyla yapılacak yardımın diğer harekâtları olumsuz etkileyecek kanaatindeydi.¹⁹⁰ Rusya Moskova Konferansı'nda Türkiye'nin savaş dışı kalma tutumuna karşı İngiltere'yi desteklerken Tahran Konferansı'nda ABD'nin yanında yer almıştır.¹⁹¹ Balkanlar üzerindeki planlarına müttefikler tarafından desteklenen bir Türkiye'nin engel olabileceğini düşünen SSCB, İngiltere ve ABD arasındaki görüş ayrılığından memnun olmuş bu sebeple de Stalin, Tahran Konferansı'nda savaş sonrasında kendilerini bağlayacak taahhütler vermekten kaçınmıştır.

Konferans sonucunda; Türkiye savaşa girdiğinde SSCB tarafından desteklenecekti. Türk hava sahaları Müttefik devletlerce kullanılacak ve en geç yılsonuna kadar Türkiye savaşa dâhil olacaktı aksi takdirde savaş sonunda galip devletlerin yanında yer alamayacaktı.¹⁹² Bununla birlikte Üç devlet de İran'ın savaştan en az zararla ayrılabilmesi için yardımlarda bulunmayı da kabul etmiştir.

Konferansta alınan kararlar müttefik devletlerin bir kez daha Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa katılması için İnönü'yü Kahire'ye davet edeceğini gösterirken Türkiye'nin artık savaşa girmeyeceğinden emin olan SSCB, bu durumun açık bir şekilde ifade edilmesini sağlayarak Türkiye'nin İngiltere ve ABD ile olan ilişkilerini bozmaya yönelik adımlar atmıştır.

3.5.6. İkinci Kahire Konferansı

Tahran Konferansı'nda, Türkiye'nin savaşa girmesiyle ilgili alınan kararların İngiltere ve ABD tarafından açıklanması gerektiğini savunan SSCB 4-7 Aralık 1943 tarihleri arasında gerçekleşen görüşmelere katılmamıştır. Görüşmelerde İngiltere,

¹⁹⁰ Ertem, a.g.e., s.294

¹⁹¹ Weisband, a.g.e., s.186

¹⁹² Akandere, a.g.e., s.294

Türkiye'nin savaşa dâhil olması konusunda ısrarlarını sürdürürken, Türkiye'nin savaşa katılması halinde bütün Müttefik devletlerle ilişkilerinin devamlı olacağı ve savaş sonrasında galip devletlerin arasında yer alacağını aksi durumda yalnız kalacağını vurgulamıştır.¹⁹³

Baskılara daha fazla direnemeyen İnönü, prensip olarak savaşa katılmayı kabul etmiş ancak istenilen yardımların yapılması şartını ortaya sürmüştü ve tarih konusunda kesin bir yükümlülük altına girmekten kaçınmıştır. Türk ve İngiliz heyeti arasında hazırlıklar konusunda kesin bir karara varılmamış olması Türkiye'ye zaman kazandırmıştır.

İkinci Kahire Konferansı'nın sonrasında Türkiye, ABD, İngiltere ve SSCB arasındaki bu görüşmenin olumlu olduğu ve dostluklarının devam ettiğini vurgulayan bir bildiriye yayınlanmıştır.

3.5.7. Yalta Konferansı

1945 yılına girilmesiyle birlikte sona ermek üzere olan İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Büyük Üçler olarak adlandırılan SSCB'nin lideri Stalin, ABD Başkanı Roosevelt ve Birleşik Krallık (İngiltere) Başbakanı Churchill, barış koşullarını ve savaş sonrasında dünyayı etkileyecek problemleri görüşmek için bir araya gelmişlerdir.¹⁹⁴ Savaş sonrasında oluşturulması planlanan yeni düzenin, otoriter ve Nasyonel yönetimlerin bu düzendeki yerini belirlemek için Yalta Konferansı düzenlenmiştir.

Yalta Konferansı'nda Almanya'nın savaş sonrası silahsızlanması, Avrupa'nın etki alanının belirlenmesi gibi hususlarla birlikte BM'nin kurulması ve sözleşmesinin esas ilkeleri karara bağlandı. Bu Konferanstaki en önemli gelişme 1 Mart 1945 tarihine kadar Mihver Devletler'e savaş açmış olan ülkelerin BM üyeliğine kabul edilebileceğine yönelik alınan karar olmuştur. Bu karar üzerine Türkiye 23 Şubat 1945 yılında Almanya ve Japonya'ya karşı savaş açmış ve üyeliğe hak kazanmıştır.

¹⁹³ Aydın, a.g.e.,2002, s.462

¹⁹⁴ Mustafa Emre Kürümoğlu, *Yalta-Potsdam'da Savaş Sonrası Uluslararası Düzenin Kurulması ve Türkiye*, Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2011, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi)

Yalta Konferansı'nda görüşülen konular içinde Türkiye'ye de geniş bir yer ayrılmıştır. Bazı konular tam anlamıyla açıklığa kavuşmamasına rağmen yapılan 6. oturumunda SSCB, Boğazlara ilişkin Montreux Sözleşmesi'nin gözden geçirilerek değiştirilmesini talep etmiş fakat konuyla ilgili somut bir öneri getirememesi ve inandırıcı gerekçeleri sunamamasıyla konu daha sonraki konferanslara bırakılmıştır.

3.5.8.Potsdam Konferansı

1945 yılının Şubat ayında toplanan Yalta Konferansı'ndan sonra 17 Temmuz - 2 Ağustos tarihleri arasında Berlin yakınlarında yer alan Potsdam şehrinde tekrar toplantı yapılmasına karar verilmiştir.¹⁹⁵ Nazi Almanyası'nın teslimiyle değişen Avrupa'nın siyasi durumu hakkında görüşmek için İngiltere, ABD ve SSCB'nin liderleri, Avrupa topraklarının paylaşılması sırasında olabildiğince kâr elde edebilmek için ellerinde bulunan tüm kozları ortaya koymuştur.

1945 yılının ortalarında artık İkinci Dünya Savaşı'nın sonu yaklaşmıştı. Yalta Konferansı'nda kararlaştırılanların birçoğu uygulanmaya başlanmıştı. Savaşı kaybetmesine kesin gözle bakılan Almanya'nın durumu konferansta en çok tartışılan konulardan biriydi. Bunun dışında konferanstaki önemli bir diğer konuysa Polonya'ydı. Polonya'da yapılan seçim açık olacak, gazeteciler seçimde gözlem yapabileceklerdi. Ayrıca SSCB; Romanya, Bulgaristan ve Macaristan gibi yönetimleri değişen Müttefik devletlere karışmayacaktı.

Savaş sonunda yapılan Potsdam Konferansı'nda şüphesiz en ağır kararlar Almanya için verilmiştir. Bu kararlar içinde Almanya'nın parçalanması, Nazilikten arındırılması ve silahsızlandırılması, savaş suçlularının durumu, ülkenin ekonomik kontrolü, donanmasının Müttefik Devletler'e teslimi gibi yaptırımlar yer almaktaydı.

3.6. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa, Amerika ve Japonya

İkinci Dünya Savaşı dünyanın politik ve sosyal yapısını etkilerken, sonraki dönemlerde çıkabilecek çatışmaları önlemek ve uluslararası dayanışmanın sağlanması için BM kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde süper güç konumunda

¹⁹⁵ Atilla Dirim, *17 Temmuz 1945: Potsdam Konferansı'nda galip devletler Avrupa'yı paylaştı*, (17.07.2013), <http://arsiv.marksist.org/tarihte-buگون/12298--17-temmuz-1945-potsdam-konferansinda-galip-devletler-avrupayi-paylasti> , Marksistorg, (Erişim tarihi: 19.01.2016).

ABD ve SSCB yer almaktaydı. Bu durum Avrupa'daki büyük güçlerin etkisizleşmesine, Asya ve Afrika'daki sömürge ülkelerin bağımsızlıklarına neden olmuştur. Savaş sonrası dönemde, özellikle Avrupa politik bütünleşmenin sağlanması ve savaş sonrasındaki ilişkilerin düzenlenmesi için adım atmış, savaş boyunca sanayi alanında zarar gören ülkeler ise ekonomilerini yapılandırmak için büyük çabalara harcamıştır.¹⁹⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Avrupa ve dünyada değişen güç dengesi sistemin kökten farklılaşmasına sebep olmuştur. ABD, süper güç olarak ortaya çıkmış ve dünya politikasına yön veren en önemli devlet konumuna gelmiştir. İngiltere ve Fransa gibi devletlerse bu duruma engel olabilecek güçte değillerdi. Doğuda ise SSCB süper güç olarak ortaya çıkmış ve elindeki ideolojik silahı bütün dünyaya karşı kullanmaktan çekinmemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkma sebebi olan Almanya ise parçalanarak Doğu ve Batı bloğu olmak üzere ikiye bölünmüştür.

3.6.1. Fransa

Fransa, İkinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri arasında yer alıyor olmasına karşın bu galibiyet çok pahalıya mal olmuştu. 1945 yılında ülke içindeki ulaşımın sağlanamaması ve kömür yetersizliği, fabrikalardaki üretime darbe vurmuş, Fransa'nın dış ticaretini neredeyse sıfırlamıştı. Savaş sonrasındaki karışık siyasi durum ve Fransa ekonomisindeki olumsuzluklar, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Sovyet kaynaklı Komünist Parti'nin güçlenmesine neden olmuştur.¹⁹⁷

Fransa'daki işçi sendikalarından destek alan Komünist Parti'nin daha da güçlenmesinden çekinen Fransa Başbakanı 4 Mayıs 1947 yılında kabinedeki komünistleri uzaklaştırmış ancak siyasi istikrar sağlamamıştır.¹⁹⁸ Sağlanamayan siyasi istikrarın yanı sıra devlet adamları bir yandan da Almanya gibi dış politika sorunlarıyla karşı karşıyaydı ve bu sorun birkaç yıl içinde bütün Avrupa'da ekonomik kalkınmanın önünü açacak bir sistemin oluşmasına sebep olmuştur.

¹⁹⁶ Çağrı Erhan, *Avrupa'nın İntiharı Ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ankara, 1996, C. 51, s.259-273.

¹⁹⁷ Erhan, a.g.e., s.261

¹⁹⁸ Herbert L. Peacock, *A History Of Modern Europe, 1789-1968*, Heinemann Educational, London, 1969, s.368

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce büyük bir güç olan Fransa, savaş sırasında Alman işgalinden ABD ve İngiltere'nin yardımlarıyla kurtulmuştu. Savaştan sonraki dönemde ise SSCB'ye karşı toprak bütünlüğünü koruyabilmek için ABD'nin yardımlarına muhtaçtı. Bu mecburiyeti ortadan kaldırmak ve Fransa'yı yeniden uluslararası alanda bir büyük güç haline getirmek isteyen siyasetçiler öncelikle ekonominin güçlenmesi gerektiğini bunun içinde sömürge yönetimine son vermek gerektiğini düşünmekteydiler. Ancak Fransa, sömürgecilikten kolayca vazgeçmemiş, Fransız sömürgeleri bağımsızlıkları için kanlı savaşlar vermek zorunda kalmıştır.

3.6.2.İtalya

1943 yılında saf değiştirip ekonomik açıdan kötü durumdaydı. Müttefik devletlerle savaş halindeyken sanayisinin büyük bir kısmı yok olan İtalya'da kıtlık tehlikesi boy göstermeye başlamıştır.¹⁹⁹ İtalyanlar işsizliğin söz konusu olduğu bu ortamda maddi ve manevi olarak huzursuzdu ve bu ortam, komünist fikirlerin İtalyan siyasetinde ortaya çıkmasına olanak sağlamıştı.

Dönemin başkanı ve yürüttüğü faşist politikalara duyulan nefrete ekonomik olumsuzluklarda eklendiğinde, Fransa'da olduğu gibi gelişen komünist düşünce, 1946 yılından sonra önemli siyasi bir güç haline geldi ve bu durum ABD'yi, Avrupa'nın önemli bir ülkesinin SSCB'nin etkisine girebileceği endişesine sürükledi. Komünistlerin durdurulmasının tek yolu "geçiş hükümeti" nin dış yardım alınarak ekonomik olumsuzlukların giderilmesinden geçiyordu. İtalyan hükümetinin, ABD'den ekonomik yardım talebinde bulunduğu günlerde, ABD yalnızca İtalya'ya değil bütün Avrupa'ya yönelik ekonomik yardımlar üzerinde çalışmaktaydı.²⁰⁰

3.6.3.İngiltere

İngiltere de diğer bütün Avrupa ülkeleri gibi ekonomik olarak savaştan büyük zarar görmüştü. İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından son bulmasına kadar savaştan tek devlet olan İngiltere, sömürgelerini henüz kaybetmemiş olmasına

¹⁹⁹ Erhan, a.g.e., s. 262

²⁰⁰ Erhan, a.g.e., s. 262

rağmen altın ve dolar rezervlerini tüketmiş, ülke sanayisi yıpranmış bu sebeple de ABD'den gelecek yardımlara bağımlı olmuştur.²⁰¹

Savaş döneminde kıtadaki siyasi ortam istikrarlı bir şekilde devam ederken savaşın bitmesiyle yapılan seçimlerde iktidar değişmiştir.²⁰² İngiltere savaş sonrasında güç kaybettiğini ve bu durumdan kurtulup dünya politikasında söz sahibi olmaya devam etmek istiyorsa kendine yakın bir güçten yardım almak zorunda olduğunu biliyordu. O güç önemli bir sanayi ve insan gücüne sahip ABD idi. Komünist fikirlere düşman olan bu ülke, aynı İngiltere gibi liberalizme önem veriyor ve SSCB'ye karşı verilen mücadelede İngiltere'ye destek olabilirdi. Ayrıca güçlü bir hava ve deniz gücü olan ABD, dünya ticaretinde önemli pay sahibi olması sebebiyle ekonomik olarak da önemli bir rol sahibiydi.²⁰³ Savaş sonrasında ABD'nin yapılan yardımları kesmeye yönelik adımları, savaş sonrasında bu yardımlara savaş döneminden daha fazla ihtiyaç duyan İngiltere'yi endişe içine düşürmüştü.

3.6.4.Sovyetler Birliği

Savaşın başlarında Almanların "Barbarossa Harekâtı" ile birlikte kendini eski müttefikleriyle savaşır durumda bulan SSCB, Batılı devletlerden aldığı ekonomik yardımlarla, Almanya'yı Doğu Cephesi'nde durdurmuş fakat çokça can ve mal kaybı yaşamıştır. Savaşın sonunda SSCB, Batı Avrupa'daki gibi bir siyasi istikrarsızlık yaşamamış aksine Doğu Avrupa ülkelerinde yalnızca komünist ideolojiyi yaymakla kalmayıp, bozulan ekonomisini de bu ülkelere sağlanacak kaynaklarla gidermeye çalışmışlardır.²⁰⁴

Doğu Avrupa'da yayılan Sovyet gücün bölge ekonomisine sosyalist etkileri, Batı Avrupa üzerinde ekonomik ve politik unsurlar içeren bir baskı oluşturmuştur. Savaştan önce Batı ve Doğu Avrupa arasında üst düzey ticari ilişkileri mevcutken, savaş sonrasında sosyalizm akımından etkilenen Doğu Avrupa ülkeleri dışarıdan mal alıp-satmayınca Batı Avrupa ülkeleri ticari sorunlar yaşamaya başladı. Öte

²⁰¹ Alexander De Conde, *A History of American Foreign Policy*, Charles Scribner's Sons, New York, 1971, s. 673.

²⁰² Erhan, a.g.e., s. 264

²⁰³ Göktürk Tüysüzoğlu, *İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Dış Politikası: İmparatorluk Yaşıyor mu?*, Akademik Bakış Dergisi, 2011, s.9

²⁰⁴ Erhan, a.g.e., s.265

yandan Batı Avrupa ülkeleri başta Fransa ve İtalya olmak üzere, komünizm ideolojisinden etkilenen partilerle karşı karşıya kaldılar.²⁰⁵

3.6.5. Almanya

Büyük yıkımların yaşandığı bir savaş sonucu mağlup olan Almanya, hem fiziki hem de psikolojik olarak olumsuz etkilenmiştir. Savaş sonrasında İngiltere, Fransa, SSCB ve ABD arasında dörde ayrılan Almanya üzerinden yapılan planlar Müttefikler arası gerginliklere neden olmaya başladı.²⁰⁶ En önemli gerginlik, Almanya'nın çelik ve kömür kaynaklarının nasıl kullanılacağıyla ilgili yaşanırken, SSCB'nin kendi işgal bölgesindeki her türlü taşınabilir malzemeyi söküp götürmesi ve bölgelerinden sürdükleri aç ve işsiz Alman nüfusu diğer bir gerginlik kaynağıydı.²⁰⁷

Savaş sonrasında Almanya'nın siyasal yapısına bakıldığında, SSCB'nin işgal bölgesinde neredeyse bütün Batı Avrupa'da kurulan partilerle aynı isimlerde partiler kurulmuş fakat izlenen programlar farklı olmuştur. SSCB'nin desteğiyle, işgal bölgesinde, "Sosyal Demokrat Parti" ve "Komünist Partinin" birleşmesinden doğan "Sosyalist Birlik Partisi" kuruldu. Parti propagandasını tüm sol güçlerin birleşmesi üzerine kurarken, halkı örgütlemek için işçi sendikalarını kullanıyordu. Batılı devletlerin işgal bölgesindeyse, siyasi partilere oldukça kısıtlı haklar tanınmış ve yerel düzeyde kalmaları için çaba gösterilmiştir.²⁰⁸

3.6.6. Amerika

ABD, İkinci Dünya Savaşı'na katılan ülkelerin tükenmeye yaklaştığı bir dönemde savaşa dâhil olmuş ve Müttefik devletlerin yanında yer alarak savaşın kazanılmasında belirleyici aktör olmuştur. İkinci Dünya Savaşı bütün dünyayı olduğu gibi ABD'yi de etkilemiştir.²⁰⁹ Savaş döneminde, savaş endüstrisinden oldukça kar eden ABD, büyük güçler arasında zenginleşen tek ülke olmasına karşın savaşın bitmesiyle bu durum yerini endişeye bırakmıştı. Avrupa devletlerinin para stoklarını

²⁰⁵ Jan Librach, *The Rise or the Soviet Empire, A Study of Soviet Foreign Policy*, Praeger, New York, 1965, s. 173-174.

²⁰⁶ Erhan, a.g.e., s.266

²⁰⁷ A.J. Ryder, *Twentieth Century Germany From Bismarck to Brant*, Columbia University Press, New York, 1973, s. 459-460

²⁰⁸ Erhan, a.g.e., s. 266

²⁰⁹ Osman Yalçın, *Amerika'n Toplumunun Oluşumu ve Güç Merkezi Olma Stratejisi*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, C.6, s.418-446

tüketmesiyle Amerikan ihracatı azalmış, ekonomisi küçülmüş, enflasyon ve işsizlik artmıştı. Yani Avrupa'daki ekonomik sıkıntılar Amerikan ekonomisini de sıkıntılara sürüklemekteydi.²¹⁰ İki dünya savaşı arasındaki dönemde yaşanan ekonomik bunalım etkisini savaş sonrasında da gösterirken ABD, yeni ekonomik politikalarında tekrar bir kriz yaşanmamasını sağlamaya yönelik adımlar atıyordu. Savaş sonrasında durgunlaşan ekonomisini ayağa kaldırmak isteyen ABD, yaptığı silah ve malzeme satışlarıyla aynı zamanda SSCB'nin yayılmasını engellemiştir.

ABD, ekonomik gücüyle siyasi gücünü arttırarak kendi belirlediği düzenin dünyaya hâkim olmasını istiyor, bunun için de öncelikle Avrupa pazarının canlandırılması gerekiyordu. Bu sebeple 1947 yılında ABD, dış politikasına iki büyük yenilik getirdi. Bunlardan ilki "Truman Doktrini" adını taşıyan ve komünizm akımından etkilenebilecek devletlere caydırıcı olması amacıyla, iktisadi ve askeri yardımda bulunmak, ikincisi ise "Marshall Planı" adını taşıyan ve savaş sonrasında güçsüzleşen Avrupa ülkelerine, daha iyi duruma gelmeleri amacıyla yardım etmektir.²¹¹

3.6.7. Japonya

Japonya, elindeki büyük iktisadi ve askeri gücünü İkinci Dünya Savaşı sonrasında kaybetmiş, savaşın son döneminde maruz kaldığı iki atom bombası saldırısı sonucunda kayıtsız şartsız teslim olmak zorunda kalmıştır. Sanayi üretimi hızla düşen Japonya, tarım ekonomisine dönmek zorunda kalmıştır.²¹²

Savaş sonrasında ABD'nin işgaliyle, bütün birlikleri dağıtılan ve yeni bir ordu kurulması yasaklanarak askeri yapılanmasını minimum düzeyde tutma zorunluluğu getirilen Japonya, bu durumdan olumlu olarak etkilenmiştir. Sömürgelerini kaybeden ve harcamalarını kalkınmak için kullanan Japonya, terhis edilen askerlerin ucuz işgücünden yararlanmış ancak nüfustaki artışla birlikte zaten kıt olan besin maddelerinin fiyatlarını artmış ve açlık boy göstermeye başlamıştır. Siyasi alanda ise demokrasiye geçmek için yapılan seçimlerde liberal parti başa geçmiş ve kadınlar ilk kez bu seçimlerde oy kullanmıştır. Ayrıca hazırlanan yeni anayasayla, geleneklere bağlılık ve imparatorun sarsılmaz iradesi son bulmuştur. Siyasi açıdan

²¹⁰ Erhan, a.g.e., s. 268

²¹¹ Erhan, a.g.e., s. 269

²¹² Caner Yeşil, *Japon Mucizesi: Savaş Sonrasında Japon Ekonomisinin Kalkınması (1945- 1990)*, Asya Uluslararası İlişkileri, Çanakkale, 2014, s. 7

yaşanan bu değişimler de ABD'nin etki ve baskıları altında olması sebebiyle kamuoyunun tepkisini çekmiştir.²¹³

3.7. Türkiye'nin NATO'ya Girmesi ve Denge Siyasetinin Sonu

İkinci Dünya Savaşı boyunca Avrupa'nın neredeyse tamamı, Kuzey Afrika, Çin, Pasifik Okyanusu savaşın yıkıcı etkileri yaşanmıştır. SSCB ve ABD'nin savaşa girmesinden sonra Almanya'nın ilerleyişi durdurulmuş, zafer kazanacağı kesinleşen müttefikler arasında fikir ayrılıkları başlamıştır.²¹⁴ Müttefik devletlerin Yalta ve Potsdam konferanslarında belirginleşen görüş ayrılıkları Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kurulmasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletler arasında izlenen politikalarda ortaya çıkan değişimler ve şekillenen şartlar Türk dış politikasına yön verecek yeni hedefleri zorunlu kılıyordu. İç ve dış şartlar dikkate alındığında Türk yöneticiler ülkenin çıkarlarını gözetenek Batı ile yakınlaşmaya ve ABD ile müttefik olabilmeye çalışmıştır.²¹⁵

Türkiye'yi genelde Batı devletleri, özeldiyse ABD ile ittifak arayışına iten iç ve dış dinamikler mevcuttur. Bunlardan ilki, SSCB'nin açık olarak talep ve tehditlerini arttırmasıdır. Türkiye bu tehdidin üstesinden yalnızca Batı dünyasıyla geliştirilen ilişkilerle gelebileceğini düşünmüştür. Diğer bir etken ise askeri ve ekonomik gereksinimlerdir. Denge siyaseti ve İttifaklara dâhil olma stratejisini takip eden Türkiye, ihtiyacı olan ekonomik yardımları almayı ve ordusuna NATO'nun güç katacağını düşünmüştür. Son olarak siyasi ve ideolojik etkenler söz konusudur. Türkiye, geliştirilen rejimini ve kalkınma planlarını Batı devletlerini model olarak şekillendirmiştir. ABD tarafından bakıldığında Türkiye'nin jeopolitik konumu ittifak için yeterli bir sebep olmuştur.²¹⁶

İlerleyen zamanlarda NATO'nun strateji ve savunma planları değişmiş bununla birlikte Türkiye'nin ittifak içindeki rolünün de değişmesiyle izlenen denge siyaseti son bulmuştur.

²¹³Hakkı Büyükbaş, *Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (1868-2003)*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, s. 43-73

²¹⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 487.

²¹⁵ Sander, a.g.e., 2006, s. 155-156.

²¹⁶ Emre Kongar, *Tarihimize Yüzleşmek*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2006, s.184

SONUÇ

Dış politika, uluslararası politik problemleri bir ulusun amaç, hedef ve davranışları bakımından ele alan ve o ulusun devletlerarası sisteme veya diğer uluslara karşı verdiği tepkiler bütünüdür. Uluslar, dış politikalarını diğer ulusların iç ve dış faktörlerini dikkate alarak oluşturur ve iç faktörler ne kadar önemliyse dış faktörlerde bir o kadar önemlidir. Bu sebeple de bir ayırım yapmak söz konusu değildir. İkinci Dünya Savaşı altı yıl boyunca süren ve öncesi, gelişimi ve sonuçları bakımından birçok açıdan ele alınması gereken tarihsel bir olaydır. Çalışmamızda Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki izlediği dış politikaları bu bağlamda incelenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan güç dengelerinin ve birçok bölgede siyasi haritaların değişmesine hatta savaş sonrasında uluslararası güç dengelerinde bir boşluğa neden olmuştur. Sadece savaşa dâhil olan devletlerin değil, Türkiye gibi savaşa girme riski olan ülkelerinde seferberlik ilan ettiği ve bütün ekonomik kaynaklarının savaş şartlarına göre kullanıldığı bir düzen hâkim olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonunda yenik devletlerin arasında yer alan Osmanlı topraklarının işgali ile başlayan ve zaferle sonuçlanan Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk'ün inkılapları ve getirdiği gelişmelerle yeni bir rejimi kabul ederken, ekonomi ve sosyal alanlarda da ilerlemeye çalışmaktaydı. Stratejik konumu sebebiyle Türkiye, savaşın taraflarının iştahlarını kabartmış ve kendi saflarında yer alması için baskılara maruz kalmıştır. Atatürk'ün ölümünün ardından göreve gelen İsmet İnönü, Birinci Dünya Savaşı'ndan edindiği tecrübeler doğrultusunda ülkenin tek bir tarafa bağlı kalmasını istemiyor ve M. Kemal Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinden ayrılmayarak tarafsız olarak savaş dışı kalmak istiyordu. Ancak kısa sürede geniş alanlara yayılan bu savaşta tamamen tarafsız bir politika yürütmek özellikle de Türkiye gibi jeostratejik açıdan önemli bir ülke için olanaksızdı. Bu sebeple İkinci Dünya Savaşı boyunca Türk hükümeti değişken durumları kullanarak bir denge siyaseti izlemiştir.

Almanya'nın savaş boyunca izlediği yayılcı politikalar sonucunda Balkanlara gelmesiyle Türkiye, İngiltere ile olan ilişkilerini kullanarak bu coğrafyada ciddi önlemler almak zorunda kalmıştır. Durumu kendi çıkarları doğrultusunda

şekillendirmek isteyen İngiltere, Türkiye'nin savaşa dâhil olması için elinden geleni yapmış ancak Türk ordusunun askeri malzeme bakımından yetersizliği buna engel olmuştur. Alınan önlemlerden rahatsız olan Bulgaristan ile de görüşmeye devam eden Türkiye, imzaladığı saldırmazlık anlaşması ve izlediği denge siyasetiyle sınırını güvence altına almıştır.²¹⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemlerde kötü olan Türk ekonomisi, savaş ortamının içinde bulunması sebebiyle zorunlu alınan tedbirlerle daha da kötüye gitmiştir. Bütçenin büyük bir kısmı yetersiz askeri olanaklardan kaynaklanan ihtiyaçları karşılamak için kullanırken, çalışabilecek genç nüfusun büyük bir kısmı da silâh altında tutularak işgücünde kayıplara neden olmuştur. Bütün olumsuzluklar karşısında İsmet İnönü, önceki tecrübeleri sonucunda tüm dünyanın sürüklendiği İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin tarafsız olacağını belirterek tam anlamıyla bir denge siyaseti yürütmüş ancak yanlı bir tarafsızlıktan kurtulamamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında izlenen politika etik olarak görülmesi de Türkiye kendisini doğrudan ilgilendirmeyen ve Batılı devletlerin çıkar çatışmaları sebebiyle başlayan bir savaşa girmek istemiyordu.

Türkiye hükümeti, İkinci Dünya Savaşı boyunca değişen dengeleri kullanmış bununla birlikte herhangi bir saldırıya uğraması halinde karşı koyacağını bildirmekten geri kalmamış ve bu konuda inandırıcı da olmuştur. Stratejik konumunu iyi şekilde kullanan Türkiye, baskılar karşısında tutumunu değiştirmemiş, baskılar arttığında savaşa girmeyi kabul etmiş olmasına rağmen ağır koşullar sunarak zaman kazanmaya çalışmış ve savaşın kendi lehine bir duruma gelmesini beklemiştir. Türkiye savaşın gidişatına göre İngiltere ve Fransa ile yaptığı antlaşmanın gereklerini yerine getirirken, bir yandan da Almanya ile olan siyasi ilişkilerini sürdürmüş her iki tarafı da kışkırtmayacak tarzda bir denge siyaseti izlemiştir.²¹⁸

Savaşın sonu yaklaştığında yapılan konferanslarda savaşın gidişatından çok Türkiye'nin durumu konuşulmuş ve izlenen denge siyaseti eleştirilmiştir.²¹⁹ Mihver Devletlerin yenilgisi kesinleştiğinde müttefikler Türkiye'ye uygulanacak yaptırımları ve sonuçlarını hesaplayarak savaş sonrası oluşturulacak yeni düzende Türkiye'nin

²¹⁷ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1983, s.20.

²¹⁸ Kemal Arı, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar*, Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara, 1998, s.447.

²¹⁹ Osman Yalçın, *İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2011, s. 701-731

belirli koşullarla katılması konusunda hemfikir olmuştur. Bu koşulların başında ise 6zellikle T6rkiye'nin Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etmesi gelmekteydi. Yenilgisi kesinleşmiş Mihver Grubu'na savaş ilan edilmesi T6rkiye açısından artık bir 6nem taşımıyordu ve 23 şubat 1945 tarihinde bu iki devlete g6stermelik bir savaş ilan edilmiştir.

T6rk h6k6meti yaklaşık altı yıl devam eden İkinci D6nya Savaşı'nda dış politikasını kendi çıkarları y6n6nde belirlemiş ve savaş dışı kalarak toprak b6t6nl6ę6 ve bağımsızlığını korumuştur. Bunun sağlanmasında en b6y6k fakt6r T6rkiye y6neticilerinin birçoğunun Birinci D6nya Savaşı'nda yer alması ve Almanya yanında yer alan Osmanlı İmparatorluğu'nun 6k6ř6ne bizzat şahit olmaları g6sterilebilir.²²⁰

Sonuç olarak T6rkiye İkinci D6nya Savaşı'ndaki dış politikalarını savaşın gidişatına g6re değiştirmiştir. Savaşın başlarında T6rk h6k6meti, Almanya'nın savaşı kazanma olasılığı varken T6rk-Alman saldırmazlık anlaşmasını imzalayarak hem Almanya tehdidine karşı koymuş hem de İngiltere'ye tarafsız olduğunu kabul ettirmiştir. Almanya'nın Rusya ve Kuzey Afrika'da yenilmesiyle T6rkiye 6zerindeki baskılar artarken tarafsızlığın korunması giderek zorlaşmıştır. Kahire'de d6zenlenen konferansta ilk kez prensipte savaşa katılmayı kabul eden T6rkiye, M6ttefik devletlerin baskısı sonucu 1944'te Almanya ile ilişkilerini kesmiş ve 1945 yılında Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesine karşın fiilen bir savaş içine girmemiştir. T6m bu hamlelerle savaş dışı kalmayı başaran T6rkiye'nin savaşın yıkıcı etkisinden olabildiğince uzak durma çabası g6sterilmeye çalışılmıştır. 6zellikle savaş sırasında uygulanan sosyal ve ekonomik politikaların, d6neme ait gazeteler işığında, yalnızca dış politika değil iç politikada da 6lke y6neticilerinin g6sterdiği çabalara dikkat çekilmiştir. T6rkiye savaş ekonomisine hizmet eden krom kaynaklarının yanında diğer tarım 6r6nlerini ihraç etmiş ve savaşın her iki tarafıyla da satranç oynarcasına bir denge siyaseti y6r6tm6řt6r. Bu politika sonucunda da T6rkiye savaşa d6hil olmadan kazanan 6lkelerin arasında yer almasını bilmiştir.

²²⁰ Wayne Bowen, a.g.e., s. 811.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKANDERE Osman, *Milli Şef Dönem*, İz Yayıncılık, İstanbul,1998.

AKŞİN Sina ve AKKAN Oğuz, *Türkiye Tarihi (1908-1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

ALACAAPTAN Aydın, *Türk Sovyet İlişkileri 1921-1945, (der.) İsmail Soysal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1999.

ARCAYÜREK Cüneyt, *İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephe Türkiye*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.

ARI Tayyar, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar*, Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay. Ankara, 1998.

ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

ARMAOĞLU Fahir,. *20. yy. Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

AYDEMİR Şevket Süreyya, *İkinci Adam III.Cilt*. Remzi Kitabevi, İstanbul,1968.

AYDEMİR Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*. Remzi Kitapevi. İstanbul,2011.

AYDIN Mustafa, *Görelî Özerklik: Savaş Kaosunda Türkiye, 1939-1945*. İletişim Yayınları, İstanbul,2002.

AYDIN Mustafa,. *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, (der.) Baskın Oran*. University of Utah Press,Utah, 2011.

AYKAN Mahmut Bali, *Türk Dış Politika Anlayışı, (der.) Haydar Çakmak, Türk Dış Politikası (1918-2008)*, Platin. Ankara, 2008.

BAHAR Halil İbrahim, *Sosyoloji*, Karınca Yayınları. Ankara, 2009.

- BARLAS Dilek, *İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve İtalya*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006.
- BİLGE Ali Suat, *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara, 1992.
- DE CONDE Alexander, *A History of American Foreign Policy*, Charles Scribner's Sons, New York , 1971.
- COŞAR Nevin, *Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası(1926-1950)*, Bağlam Yayıncılık. İstanbul ,2004.
- ÇEMREK Murat, *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, (der.) Haydar Çakmak*, Barış Platin Yayınevi, Ankara, 2008.
- DERİNGİL Sinan, *2. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*. İstanbul, 2007.
- DONNELLY Jack, *The Ethics of Realism, The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press,England , 2008.
- ERTUĞRUL N. İlter, *1923-2008 Cumhuriyet Tarihi El Kitabı*, ODTÜ Yayınları, Ankara, 2009.
- ESMER Ahmet Şükrü ve SANDER Oral, *İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1973.
- ESMER Ahmet Şükrü ve SANDER Oral, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996.
- FISCHER Fritz, *Germany 's Aims in the First World War*, çev. Latif Çelik, w. w. Norton & Company, London, 1967.
- GÖNLÜBOL Mehmet, *Uluslararası Politika*, Attila Kitabevi, Ankara, 1993 .
- GÖNLÜBOL Mehmet, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.
- GÖZEN Ramazan, *Dış Politika Nedir? 21.Yüzyılda Türk Dış Politikası, (der.) İdris Bal*, Lalezar Yayınları, Ankara, 2006.

- GÖZEN Ramazan, *Dış Politika Yapımın Aktörleri, İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*, Palme Yayıncılık, Ankara , 2009.
- GÜRÜN Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.
- İNAN Kamran, *Dış Politika*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.
- JÜEGEN Rohwer, *Allied submarine attacks of World War Two: European theatre of operations (1939-1945)*. Naval Institute Press, 1997.
- KANDEMİR Nüzhet, *Türkiye'de Adalet ve Dış Politika*, ODTÜ Atatürkçü Düşünce Derneği Yayınları, Ankara, 2012.
- KARACASULU Nilüfer, *Dış Politika Nedir? Türk Dış Politikası 1919-2008* , (der.) Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap, Ankara, 2008.
- KARPAT Kemal H, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980*, (der.) Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, İstanbul, 2007.
- KİSSİNGER Henry, *Diplomacy*, Simon and Schuster Paperbacks, New York, 1994.
- KIŞLALI Ahmet Taner, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- KOÇAK Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi Cilt I*. Yurt Yayınları, Ankara, 1986.
- KOÇAK Cemil, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- KOÇAK Cemil, *2. Dünya Savaşında Cumhuriyetin Politikası.*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.
- KODAL Tahir, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1938)*, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Anı Yayıncılık Ankara , 2006.
- KUT Şule, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Ana Hatları*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998.
- LİBRACH Jan, *The Rise or the Soviet Empire, A Study of Soviet Foreign Policy*, Praeger, New York, 1965.

- METİNSOY Murat, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.
- MOST Benjamin A. ve STARR Harvey, *Diffusion, Reinforcement, Geopolitics and the Spread of War*, The American Political Science Review, 1980.
- MÜTERCİMLER Erol, *Yüksek Stratejiden Etki Odaklı Harekâta Geleceği Yönetme*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
- NEVİNS Allan ve COMMAGE, Henry Steele, *ABD Tarihi*, çev. Halil İnalçık, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008.
- ORAN Baskın, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- ORTAYLI İlber, *Yakın Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- OVALI Şevket, *İkinci Dünya Savaşı ve Nedenleri*, (der.) Haydar Çakmak, *Türk Dış politikası (1919-2008)*, Barış Platin Kitabevi. Ankara, 2008.
- ÖCAL Mehmet, *İngiltere'nin Tutumu*, (der.) Haydar Çakmak, Barış Platin Kitabevi, Ankara, 2008.
- ÖZ Baki, *Bıçağın Sirtında Siyaset: 2. Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, Can Yayınları, İstanbul, 1996.
- ÖZTEK Zafer, *Nusret Fişek ile Söyleşi*, Tisamat Basım Sanayi, Ankara, 1992.
- PAZARCI Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.
- PEACOCK Herbert L., (1969). *A History Of Modern Europe (1789-1968)*. London: Heinemann Educational.
- PUR Hüseyin Perviz, *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*, Eren Yayınları, İstanbul, 2007.
- RYDER, A.J, *Twentleth Century Germany From Blsmarck to Brant*, Columbia University Press, New York, 1973.
- SANDER Oral, *Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri, Türk Dış Politikasının Analizi*, (der.) Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1998.
- SANDER Oral, *Siyasi Tarih 1918 – 1994*, İmge Yayınları. Ankara, 2002.

SANDER Oral, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

SANDIKLI Atilla ve KAYA Erdem, *Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Bilgesam Yayınları. İstanbul, 2012.

SEYDİ Süleyman, *Osmanlıdan İkininli Yıllara Türkiyenin Politik Tarihi, Savaş* Yayınevi, Ankara, 2009.

SOYSAL Mümtaz, *Dış Politika ve Parlamento*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1994.

SÖNMEZOĞLU Faruk, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2011.

SÖNMEZOĞLU Faruk, TERZİ Özlem ve BAKLACIOĞLU Nurcan Özgür, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, Genelkurmay ATESE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1999.

WEBBER Mark ve SMİRTH Michael, *Foreign Policy in a Transformed World* Prencetice Hall, England , 2002.

WEİSBAND Edward, *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, (Çev.) M.A. Kayabağ ve Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002.

YILMAZ Veli, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Basımevi. İstanbul ,1998.

MAKALELER

AKSANYAR Necati ve BİÇER Murat, *II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında Ve Kamu Oyunda Yansımaları (11 Kasım 1942 – 15 Mart 1944)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kütahya , 2008, s.381.

ANCHİERİ Ehdze, Roma-Berlin Mihverinin İç Yüzü, çev. S. Derbil, Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16. Ankara ,1959, s.58-70.

ARMAOĞLU Fahir, *İkinci Dünya Harbinde Türkiye*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara , 1970, s.162-163.

AYDIN Mustafa, *Uluslararası İlişkilerde Teori, Yaklaşım ve Analiz*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi C. 50, Ankara , 1996, s.92-93.

BİRDİŞLİ Fikret, *Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 31, Kahramanmaraş , 2011, s.153-154.

BOWEN Wayne, *Türkiye ve İkinci Dünya Savaşı, Tarafı Fakat Savaşmayan Ülke*, Yeni Türkiye Yayınları C. 16, Ankara, 2002, s.810-811.

BOZKURT Birgül, *Türkiye’de “Milli Şef” Dönemi Chp Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme*, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi.Denizli , 2011, s.183-204.

BÜYÜKBAŞ Hakkı, *Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (1868-2003)*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta , 2013, s.43-73.

CANATAN Fatih, *Radar Sonar ve İkinci Dünya Savaşı*, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayın Organı,C. 22 , Ankara, 2013, s.295.

Cumhuriyet Gazetesi. (1941). Yeni Türk-Bulgar Anlaşması İmzalandı.

Cumhuriyet Gazetesi. (1941). Türk-Alman Ticaret İtilafı İmzalandı.

ÇALIK Ramazan, *Türk-Alman İlişkileri 1923-1945*, Türkler, C. 16. Ankara, 2002, s.819.

ÇELEBİ Mevlüt, *Atatürk Dönemi Dış Politikasında İtalya Faktörü (1923-1938)*. Yeni Türkiye Yayınları C. 16, Ankara, 2002, s.668.

ÇINAR Burak, *İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın İki Cepheli Savaş Sorunu* . Güvenlik Stratejileri Dergisi C.20 İstanbul, 2014,s.149-197.

DEMİRAG Yelda, *Türk Dış Politikası*. Başkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Ders Notları, Ankara, 2006.

DOKUYAN Sabit, *Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir , 2014,s.23-55.

- DOERR Paul. W. Frigid but Unprovocative: British Policy towards the USSR from the Nazi-Soviet Pact to the Winter War, 1939., *Journal of Contemporary History*, C. 36 2001, s.423.
- ERDAŞ Sadık, *İki Savaş Arasında Türk Boğazları*, Yeni Türkiye Yayınları C. 16. Ankara, 2002, s.682.
- ERGİN Fahri, *İkinci Dünya Harbi ve Türkiye*. Yakın Tarihimiz Dergisi C. 4. İstanbul, 1963, s.394.
- ERHAN Çağrı, *Avrupa'nın İntiharı Ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C. 51, Ankara ,1996, s.259-273.
- EKİNCİ Necdet, *İnönü Dönemi ve 2. Dünya Savaşı Yılları*, Genel Türk Tarihi, Ankara, 2002, s.646.
- ERTEM Barış, *Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, İstanbul, 2010, s.259.
- GÖK Mehmet, *Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikasının İç ve Dış Kaynakları . Atatürk Türkiye'sinde (1923-1983) Dış Politika Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul, 1984, s.53-54.
- Güvenlik Stratejileri Dergisi, *Ulusal Ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri*, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN). İstanbul , 2014.
- HATİPOĞLU Süleyman, *Hatay'ın Türkiye'ye Katılması*, Yeni Türkiye Yayınları C. 16, Ankara , 2002, s.689.
- HERZ John H. *Political Realism Revisited*. International Studies Quarterly, C.25. Durham 1981, s.2.
- KORHAN Tuğba, *Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari Ve Ekonomik İlişkileri Üzerine*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bolu, 2012, s.92-104.
- KÜRKÇÜOĞLU Ömer, *Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü Ve Bugünü*, Ankara Üniversitesi Dergisi C. 35. Ankara , 1980, s.309.

- METİNTAŞ Mustafa Y, ve KAYIRAN, M. *Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası (1939-1942)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C. 21, Elazığ, 2011, s.289-313.
- OKUTAN Cevat. ve EREKER Fulya, *Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde "Rejim" Unsuru*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, İstanbul, 2005, s.189-204.
- ORAN Baskın, *Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi C. 1, Ankara, 1996, s.353-354.
- ÖKSÜZ Hikmet, *Atatürk Döneminde Balkan Politikası (1923-1938)*, Yeni Türkiye Yayınları C. 16, Ankara, 2006, s.635.
- ÖZDEMİR Haluk, *Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi C.63, Ankara , 2008, s.216.
- ÖZTÜRK İbrahim Mert, *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu Ve Varlık Vergisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C.32, Ankara , 2013, s.135-166.
- SEYDİ Süleyman, *İngiliz Özel Hareket Birimi'nin II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'deki Faaliyetleri*, Türkler C. 16. Ankara , 2002, s.823.
- SMİTH Steve, *Paradigm Dominance in International Relations: Development of International Relations as a Social Science*. Millennium: Journal of International Studies C.16. 1987, s.2.
- TBMM Z.C. D.6, *İ.F, Cilt: 3*. (26.6.1939).
- TÜYSÜZOĞLU Göktürk, *İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Dış Politikası, İmparatorluk Yaşıyor Mu?* Akademik Bakış Dergisi, Celalabat, 2011, s.9.
- UĞRASIZ Bülent, *Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm Ve Realizm*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.5. İzmir, 2003, s.139.
- ÜLMAN Haluk, *Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)*, Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi C. 23, Ankara , 1968, s.241-273.

YALÇIN Osman, *İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Ankara, 2011, s.701-731.

YALÇIN Osman, *Amerika'n Toplumunun Oluşumu ve Güç Merkezi Olma Stratejisi*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C.6, Uşak , 2013, s.418-446.

YEŞİL Caner, *Japon Mucizesi: Savaş Sonrasında Japon Ekonomisinin Kalkınması (1945- 1990)* , Asya Uluslararası İlişkileri.Çanakkale , 2014, s.7.

YILMAZ Sait, *Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi*, Stratejik Araştırmalar Dergisi C. 1, İstanbul , 2008, s.114.

YILMAZ Sait , *Jeopolitik ve Jeostrateji*, Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi, İstanbul , 2008, s.129

YÜKSEL Emre, *İki Savaş Arası Dönemde Almanya, Nazi Partisi'nin İktidara Gelişi (1919 -1933)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Üniversitesi. Ankara , 2013.

TEZLER

AKSANYAR Necati, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Kamuoyu (1939-1945)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2005, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi).

BAKACAK Alper, *İkinci Dünya Savaşında Ulus Gazetesinin İç ve Dış Politika Değerlendirmeleri*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara , 2002, (Yüksek Lisans Tezi).

CENGİZ Emre, *İsmet İnönü Ve İkinci Dünya Savaşı Yılları Türk Dış Politikası*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2012, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi).

ÇELİK Ahmet, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2011, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi).

- ÇETİN Hasan, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Ülkenin Sosyo-Ekonomik Durumu*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2007, (Yüksek Lisans Tezi).
- ÇETİN Remzi, *II. Dünya Savaşı'nda Numan Menemencioğlu'nun Dışişleri Bakanlığı (1942-1944)*, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2010, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) .
- DUMAN Erhan, *Krizlerin Anatomisi, 1929 Ekonomik Buhranı Ve 2008 Küresel Krizi'nin Karşılaştırılması*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman , 2011, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- İBRAHİMOĞLU Tacibayev Raşid, *Çok Kutuplu Dünyaya Doğru İlerlerken Uluslararası İlişkilerde Denge Politikası Analizi*, H.A.Yesevi uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi, Türkistan, 2014 , (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- KAYIŞ İlyas, (2009). *İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Genel Durumu Ve Uyguladığı Dış Politika*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beykent Üniversitesi, İstanbul , 2009 , (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- KÜRÜMOĞLU Mustafa Emre, *Yalta-Potsdam'da Savaş Sonrası Uluslararası Düzenin Kurulması ve Türkiye*. Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara Üniversitesi, Ankara , 2011, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- ÖZKAN Muharrem Selçuk, *Türk Basınında II. Dünya Savaşı Konulu Haberlerin Sosyal ve Teknolojik Analizi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun , 2008 , (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- SİLİNİR Murat, *ABD Gücünün Geleceği*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atılım Üniversitesi, Ankara , 2007 , (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).
- YÜKSEL Çağdaş, *Nato ve Türkiye'nin Dış Politikasına Etkileri (1949-1974)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya Üniversitesi, Edirne , 2013 , (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

İNTERNET KAYNAKLARI

BEYAZAL İlhan, (08.08.2015)). *Türk Dış Politikasında İdealizm Ve Realizm*.
<http://www.ustad.org.tr/?p=1956> , Uluslararası Stratejik Tahlil Ve
Araştırmalar Merkezi, (Erişim tarihi 29.02.2016).

DİRİM Atilla, (17.07.2013). *17 Temmuz 1945: Potsdam Konferansı'nda galip devletler Avrupa'yı paylaştı*. <http://arsiv.marksist.org/tarihte-bugun/12298--17-temmuz-1945-potsdam-konferansinda-galip-devletler-avrupayi-paylasti> , Marksistorg, (Erişim tarihi: 19.01.2016)

ÖRMECİ Ozan, (22.05.2014). *Uluslararası İlişkilerde İki Temel Yaklaşım: Realizm Vs. İdealizm*. <http://politikaakademisi.org/2014/05/22/uluslararasi-iliskilerde-iki-temel-yaklasim-realizm-vs-idealizm/> : (Erişim tarihi 03.03.2016).

ÖZAKINCI Cengiz, (24.02.2013)). *Struma Batmayacak Yahudiler Kurtulacaktı*.
<http://www.milliyet.com.tr/-struma-batmayacak-yahudiler-kurtulacakti-/gundem/gundemdetay/24.02.2013/1672675/default.htm>, Milliyet, (Erişim.
tarihi: 29.10.2015).